

GİRİŞ

İhracat; bir malın yabancı ülkelere döviz karşılığı yapılan satışlarıdır. Makro açıdan incelendiğinde ihracat ülke ekonomileri açısından da çok önemlidir. Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerdeki ekonomik gelişmişliğin temel göstergelerinden biri de ihracat performanslarıdır.

İlk ve en dar bakış açısından ihracatın ülke ekonomisine faydası döviz girdisi sağlamasıdır. Sağlanan döviz girdisi ile beraber dış ticaret dengesi de pozitif yönde bir etki gösterecektir. Ana ülke açısından sayılabilecek bir diğer önemli ekonomik fayda da yeni iş sahalarının yaratılmış olmasıdır. İhracatla beraber işsizlik oranı da azalacaktır.

Dünyada gelişmelerini ihracat ile sağlamış ve bugün kişi başına 30,000 dolara kadar geliri yükselmiş pek çok ülke bulunmaktadır. Her ülke GSMH'nin belli bir yüzdesini dünyaya ihraç etmektedir. Ülkeler ürettiklerini dış dünyaya sattıkça ve bu oran yükseldikçe; rekabet güçleri, teknolojik gelişmeleri, büyüme hızları, krize karşı dayanıklılıkları müspet olarak etkilenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin gelişmesi için ihracatı itici güç ve strateji olarak kabul etmesi çok akılcı bir yaklaşım olup, dünya deneyimleri bakımından da test edilmiş bir olaydır.

Bu nedenle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hacmi, incelemeye değer ve üzerinde düşünülmesi gereken bir çalışma alanı olagelmıştır. Çalışmamızın amacı da, Türkiye'nin özellikle 1980 yılından sonra uygulamaya koyduğu ihracata yönelik sanayileşme stratejisi kapsamında ihracat hacminin gelişimini değerlendirmek ve Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nin ihracat hacmi bakımından ülke ekonomisindeki yerini belirlemeye çalışmak olmuştur.

Sanayileşme teorisi açısından esasen iki strateji söz konusudur. İthal ikameci strateji ve ihracata-dayalı strateji. Türkiye, bu iki stratejiden ilkinin, ithal ikameci sanayileşme stratejisini bazen gizli bazen aleni, bazen yumuşak bazen de çok katı olarak ama neticede 1980 yılına gelene kadar kararlılıkla sürdürmüştür. Arada yaşanan bazı ekstrem yılların dışında 1980'den sonra politika, ihracata-dayalı sanayileşme stratejisi olmuştur. Bu bakımdan 1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci ve ikinci bölüm teorik olarak konuya giriş şeklindedir. Üçüncü bölüm ise bizim asıl tezimizin konusunu oluşturan bölümdür.

Çalışma konumuz sınırları itibariyle daha önce ele alınmayan yeni bir konudur. Konu genel olarak Organize sanayi bölgeleri olarak ele alınmışsa da ihracat hacmi bakımından sınırlama getirilerek ilk defa incelenmektedir. Çalışmamızda ana amaç Türkiye'nin ihracat potansiyeli içinde Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin yerini belirlemektir.

Çalışmada durum araştırması ve karşılaştırmalı analiz metodu kullanılmıştır. Kaynak olarak literatür taraması yapılmış, tezler incelenmiş, konuyla ilgili yazılmış kitap ve makalelerden, internetteki mevcut verilerden, DPT tarafından hazırlanan ve yayınlanan beş yıllık kalkınma planlarından; DTM, DİE, Eskişehir Sanayi Odasının üç ayda bir yayınladığı Sanayide Yeni Ufuk Dergileri'ndeki istatistiki verilerden, Kobifinans ve Ekonomist Dergisinden yararlanılmıştır. Kaynakların bir kısmı da Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nden bizzat elde edilmiştir. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, Eskişehir Sanayi Odası tarafından kurulduğundan verilerde kaynak Eskişehir Sanayi Odası olarak geçmektedir.

Birinci bölümde uluslararası iş bölümü teorik olarak ele alınmıştır. Bu amaçla önce Merkantilizm, Klasik Dış Ticaret Teorileri (Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi ve David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi) ele alınmıştır. Daha sonra Eşitsiz Mübadele, Neo Marksist Dış Ticaret Teorileri ve Uluslararası Yeni İş Bölümü çerçevesinde dış ticaretin gelişimine etki eden Uluslararası Klasik İş Bölümü (1880-II. Dünya savaşı arası dönem) ve Uluslararası Yeni İş Bölümü (II. Dünya savaşıdan sonra) konularına değinilmiştir. Böylece tez konumuzu dayandıracağımız teorem belirlenecektir.

Coğrafi keşiflerle birlikte ticaretin artması sonucu Merkantilizm doktrini ortaya çıkmış ve ihracatın öneminin artmasıyla bunu zamanla diğer uluslararası dış ticaret teorileri izlemiştir. Dış ticaret teorilerinin temeli ve en geçerli olanının ise klasik dış ticaret teorileri olduğu görülmektedir. Bizim çalışmamızın da ana eksenini klasik dış ticaret teorilerine dayanmaktadır.

İkinci bölümde 1960 yılından 1980 yılına kadar Türkiye’de uygulanan ithal ikameci sanayileşme ve 1980 sonrası ihracata dayalı sanayileşme stratejisi kapsamında ihracat hacmi sanayi sektörü itibariyle genel olarak incelenmiş, ülke gruplarına göre gelişimine bakılmış, sanayi sektörü itibariyle alt sektörlerdeki gelişimi ele alınmıştır. Türkiye’nin 2007 ve 2008 yılı ihracat hacmine detaylı bir şekilde bakılmış, gerçekleşen siyasi ve ekonomik olayların konuya etkileri incelenmiştir. Böylece Türkiye’de ihracatın genel yapısı ortaya konmuştur.

Türkiye’de 1960’dan beri uluslararası işbölümünde önemli bir değişim gözlenmektedir. Bu değişim, kapitalist emek sürecinde yeniden yapılanmanın bir parçası olarak, sanayi üretiminin emek yoğun kısımlarının, gelişmiş sanayi (merkez) ülkelerinden, emeğin göreceli olarak bol ve ucuz olduğu azgelişmiş (çevre) ülkelere kaymasını içermektedir.

Çok sayıda bilimsel araştırma bu değişimi yeni bir uluslararası işbölümünün oluşumu olarak tanımlamaktadır. Buna göre, hammadde ve tarım ürünleri üreten çevre ülkelerin, sanayi malları üreten merkez ülkelerle ticaret yaptığı eski “sömürgeci işbölümü” artık bitmiştir. Onun yerine sanayi üretiminin merkez ülkelerden çevreye kaydırılmasıyla, çevre ülkelerin de sanayi malları üreten ve bunları merkez ülkelere ihraç eden bir konuma geldiği yeni uluslararası işbölümü gelişmektedir.

Üçüncü bölümde ise tezimizin ana konusunu oluşturan kısım ele alınmış ve kuruluşundan (1973) bu yana Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin yapısı, ihracat hacmi genel olarak, 2007 ve 2008 yılı ihracat hacmi detaylı bir şekilde ele alınmış, ülkelere göre gerçekleştirilen ihracat hacmi, sanayi sektörü ve alt sektörlerindeki ihracatın gelişimi, bu ihracatı gerçekleştiren firmalar ihracat miktarları ile birlikte detaylı bir şekilde incelenmiştir. Böylece EOSB’nin Türkiye içindeki yeri tespit edilmiştir. Sonuçta da EOSB’nin ihracat hacmini etkileyen sorunlar (altyapı, çevre, teknoloji-arge, ulaşım, finansman, istihdam,... vb.) ele alınarak çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İŞ BÖLÜMÜ

Türkiye’de ve Eskişehir’de ihracat hacminin sanayi sektörü itibariyle durumunun incelenebilmesi için dünyada gerçekleşen dış ticaretin gelişimine bakılması gerekmektedir. Bu nedenle tezimizin giriş kısmı olan bu bölümde uluslararası iş bölümü teorik olarak ele alınacaktır.

Bu amaçla önce Merkantilizm, Klasik Dış Ticaret Teorileri (Adam Smith’in Mutlak Üstünlükler Teorisi ve David Ricardo’nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi) ele alınacaktır. Daha sonra Eşitsiz Mübadele, Neo Marksist Dış Ticaret Teorileri ve Uluslararası Yeni İş Bölümü çerçevesinde dış ticaretin gelişimine etki eden Uluslararası Klasik İş Bölümü (1880-II. Dünya savaşı arası dönem) ve Uluslararası Yeni İş Bölümü (II. Dünya savaşıdan sonra) konularına değinilecek, bu teoriler hakkında bilgi verilerek tez konumuzu dayandıracığımız teorem belirlenecektir.

1. Merkantilizm

Merkantilist dönemden önce dünyada yaygın bir dış ticareten söz etmek güçtür (XVI.-XVII.yy). Merkantilizm 1450-1750 yılları arasında 300 sene Batı Avrupa’da ki ekonomik görüşlerin temelini oluşturmuştur. Feodalizm ile Kapitalizm arasında yer alan ticari kapitalizm dediğimiz bir ekonomi politikasıdır. Merkantilist düşüncenin temelinde derin bir milliyetçilik duygusu yatmaktadır (www.turkforum.net/showthread.php 26.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Merkantilizm ilk iktisat doktrini ve ilk iktisat politikasıdır. Çünkü dış ticarete yeni bir uygulamaya geçilmiştir. Bu dönem feodalitenin yerine ulusal devletlerin kurulmakta olduğu bir dönemdir. Merkantilizme göre dış ticaret politikasının temel amacı hazinenin altın stokunu artırmaktır. Yoğun devlet müdahaleciliğine dayanan bir doktrindir. Coğrafi keşifler sonucu ticaret hacminin artması bu dönemin başlıca ortaya çıkış nedenleri arasındadır (ÜNSAL, 2005, s. 5).

Merkantilistler ihracatın artırılmasına birinci derecede önem verirler. Ayrıca nihai mal ithalinin kısıtlanmasını öngörürler. Hammaddelerin ithali serbesttir. Merkantilistler altın girişlerini artırmak için ticaret filosunun gelişmesine de büyük ağırlık verirler. Merkantilist doktrine göre dünya serveti (altın veya gümüş stoku) sabittir. O nedenle dış ticaret yapan ülkelerin arasında daima bir çelişki vardır. Ticaretten bir taraf kârlı çıkarken diğer taraf aynı ölçüde zarara uğrar. Sanayi devriminden sonra (kas gücünün yerine buhar gücünün kullanılması ile) merkantilizmin yerine liberal görüşler geçmeye başlamıştır.

2. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Servetin kaynağını değerli madenler olarak tanımlayan, bu yüzden dünya servet stokunun sabit olduğunu ve uluslararası ticaretin, taraflardan sadece birinin (ihracat yapanın) yararına olacağını ileri süren merkantilist doktrin, sanayi devrimiyle ortaya çıkan kitlesel üretim için serbest ticaret ihtiyacını karşılayamaz olmuş; 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren klasik iktisat gelişmeye başlamıştır (BAYRAKTUTAN, 2003, s. 176).

Genel olarak iktisat bilimi ve özelde uluslararası ticaret teorisinin temeli Smith'in *Wealth of Nations*'ı yayımlamasıyla atılmıştır (1776). İktisadi insan (*homoeconomicus*), "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (*laissez faire, laissez passer*)" ve görünmez el (*invisible hand*) ile klasik liberalizme yön veren Smith, Merkantilistlerin aksine, dünya toplam servetinin sabit olmadığını, işbölümü ve uzmanlaşma ile dünya kaynaklarının verimliliğini artıran dış ticaretin, sadece bir tarafın değil, her iki tarafın ve dünyanın refahını artıracığını düşünmektedir. Adam Smith'in bu görüşüne, dış ticaretin pozitif toplamlı bir oyun olması denmektedir (ÜNSAL, 2005, s. 6).

Smith, serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını mutlak üstünlük teorisi ile açıklar (ÜNSAL, 2005, s. 7). Buna göre, iki-ülkeli bir modelde, ülkelerden biri, diğeriyle kıyaslandığında, hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalı; düşük maliyetle ürettiklerini ihraç ederken iç maliyetleri yüksek malları ithal etmelidir. Ancak, buradaki maliyet kavramı, sadece homojen olduğu düşünülen emek faktörünü içermektedir.

Uluslararası ticaretin mutlak üstünlüklere dayandırılmasının kapsamı daraltacağını gören Ricardo, ülkeler arası üretim maliyet farkı yerine, farklılığın derecesi üzerinde durmuştur. Bir başka anlatımla, karşılaştırmalı üstünlük teorisi, uluslararası ticaretin, mutlak değil karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gerektiğini ortaya koymuştur (İYİBOZKURT, 1977, s. 43).

Bir ülke, bütün mallarda, diğerine göre daha üstün olsa da, karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşp daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha fazla refaha ulaşabilir. Yeter ki, bu iki ülkede yurt-ıçi değişim oranları farklı ve uluslararası fiyat oranı, bunların arasında gerçekleşmiş olsun. Ricardo için de maliyeti oluşturan tek faktör, homojen, ülke içinde tam hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu varsayılan emektir (SERİN, 1970, s. 25).

Klasik iktisatçılar, emek dışındaki üretim faktörlerinden sermaye ve doğal kaynakların farkında olmakla beraber, doğal kaynakları, bir lütuf ve sermayeyi, biriktirilmiş emek biçiminde algılamayı seçmişlerdir.

Dış ticaret kazançlarını belirlemek bakımından öncekilerin ihmal ettiği talep unsurunu analize dahil eden Mill, daha sonra neoklasiklerce geliştirilecek karşılıklı talep kanununu ortaya koymuş; ayrıca karşılıklı talep yoluyla dış ticaretin teknolojik gelişmeyi etkileyeceğini ifade etmiştir (ALKİN, 1978, s. 14).

Mill'e göre, ihraç malları arasına bir yenisinin katılması veya ihraç malı üretim maliyetini düşürücü yenilik biçiminde ortaya çıkan teknolojik gelişme, ihraç mallarında verimliliği artırarak ülkenin karşılıklı taleple belirlenen ithal mallarını daha ucuza elde etmesini sağlar, böylece dış ticaret kazancını artırır.

2.1. Adam Smith Mutlak Üstünlükler Teorisi

Uluslararası iktisatın modern bir bilim durumuna gelmesi 18. yüzyılın klasik iktisatçılarından Adam Smith ile başlar. Adam Smith merkantilistlerin aksine serbest ticareti savunmuş ve bunun için bir ülke diğer ülkelerden daha ucuza ürettiği malda uzmanlaşmalı ve karşılığında daha pahalıya ürettiği malı ithal etmelidir demiştir (SEYİDOĞLU, 2001, s. 64).

Dünya kaynaklarının verimliliğini artıran dış ticaretin, sadece bir tarafın değil, her iki tarafın ve dünyanın refahını artıracığını düşünmektedir. Böylelikle uzmanlaşma ve iş bölümü sonucunda ülkeler dış ticaretten kârlı çıkacaklar demiştir.

Yani ülke emek verimliliği yüksek olan malda uzmanlaşmalı düşük olan malı da ithal etmelidir. Böylece iki ülkenin de refah düzeyi artar. Adam Smith'e göre işbölümü verimi arttırır, maliyetleri düşürür.

Mutlak üstünlük teorisine yol açan faktörler şöyledir:

- Doğal kaynaklar
- Teknolojik durum
- Sermaye miktarı
- Emeğin verimi
- İklim koşulları
- İyi organizasyondur (GRUBER, 1967, s. 20-37).

Teoriyi iki ülkeyi ve iki malı esas alarak açıklayalım. Bir işçinin bir günde üretebileceği mal miktarları iki ülke için şöyledir;

	<u>A malı</u>	<u>B malı</u>
İngiltere	100	60
Avustralya	40	160

İngiltere, A malını 100 birim, Avustralya 40 birim üretmektedir. Bunun anlamı, İngiltere A malında Avustralya'ya göre 2,5 kat fazla üretim gerçekleştirmiştir. Başka bir deyişle A malının üretiminde İngiltere mutlak üstünlüğe sahiptir. Yine aynı nedenle B malının üretiminde de Avustralya (160br.) İngiltere'ye göre (60br.) mutlak üstünlüğe sahiptir. Bu durumda, A malının üretiminde İngiltere, B malının üretiminde ise Avustralya uzmanlaşmalıdır. İngiltere, Avustralya'ya A malını ihraç edip, Avustralya'dan B malını ithal etmelidir. Bu durumda iki ülkenin refahı da artmaktadır (<http://www.egemnet.com/satis/pdf/sinif3/307.pdf> 23.05.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Merkantilist ve fizyokrat düşünce sistemlerine karşı çıkan ve dış ticareti savunan Smith'in en önemli teorik katkısı, tam rekabet altında kaynakların optimal etkin dağılımı hakkında ilk analizi geliştirmiş olmasıdır (YUNUS ve BAKIRCI, 1985, s. 331). Smith'den önce de ekonomik tartışmalar olmuştur, ancak Smith'den sonra insanlar ekonomiyi tartışmaya başlamıştır. Smith'in ortaya attığı görüşler şunlardır:

- Bireycilik ilkesi kapsamında 'kişisel çıkar' önde gelir.
- İşbölümü gereklidir.
- Ekonomik faaliyetler, 'doğal düzen' çerçevesinde 'görünmez bir el' aracılığıyla kendiliğinden gerçekleşir. Devletin müdahalesi gereksizdir.
- 'Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' görüşü ekonomiyi hâkimdir.
- Serbest dış ticaret gereklidir. A. Smith, dış ticarete 'mutlak üstünlük teorisi'ni ileri sürmüştür.
- Sadece tarım değil sanayi de verimlidir.
- Servetin kaynağı emektir.
- İki tür değer vardır: birincisi kullanım değeri (malın faydasına göre belirlenir), ikincisi mübadele değeri (malın diğer mallarla değiştirilebilmesine göre belirlenir).
- İki tür sermaye vardır: birincisi sabit sermaye (mübadele edilemeyen sermaye), ikincisi değişir sermaye (mübadele edilebilen sermaye).
- İki tür fiyat vardır: reel fiyat, piyasa fiyatı.
- Ücret, emeğin fiyatı olup asgari geçim düzeyine göre belirlenir.
- Para, sadece mübadele aracıdır.
- İki türlü rant vardır: birincisi fizyokratlarca 'net hasıla' denilen fazlalık, ikincisi toprağın işletilmesi için toprak sahibine verilen bedel (YUNUS ve BAKIRCI, 1985, s. 331).

Bir ülke her iki malda da üstünlüğe sahipse bu teoriye göre dış ticaret olmayacaktır. İşte bu noktada Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisi devreye girer.

2.2. David Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Ricardo'nun iki mal ve iki ülkeli basit modeli bir ülkenin iki malda da mutlak üstünlüğünün bulunması durumunda dahi dış ticaretin gerçekleşebileceğini ve bu ticarete giren ülkelerin bundan kazançlı çıkacağını ispatlamaktadır. Önemli olan üretimde üstünlük derecesidir. Bir ülke, diğerine göre, hangi malların üretiminde daha yüksek oranda üstünlük sahibi ise o mallarda uzmanlaşmalıdır (ALKİN, 1978, s.11).

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne göre bir ülke üretiminde nispi üstünlüğe sahip olduğu malları ihraç, nispeten üstün olmadığı malları da ithal etmelidir. Böylece kıt ekonomik kaynaklar optimum biçimde kullanılmış olur. Uluslararası Ticaret Teorisi'nde standart iki-mallı, iki-ülkeli modeller kullanılır. Tam rekabet, devlet müdahalesinin yokluğu ve taşıma giderlerinin sıfır olması teorinin öteki varsayımları arasındadır (ALKİN, 1978, s.12).

Karşılaştırmalı üstünlük kolay bir fikir olduğu halde, soyut bir şekilde ifade edilirse, bir ölçüde kafa karışıklığına yol açabilir. Bu kavramı doğru kavramanın en iyi yolu, bu fikri sergileyen bir dizi örneği ve modeli gözden geçirmektir. İşgücü üretkenliğindeki farklara dayanan bir karşılaştırmalı üstünlük modeli, ilk kez on dokuzuncu yüzyılın başlarında David Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Bu nedenle Ricardo–vari (Ricardian) model diye bilinir (TEZEL, 1997, s. 4).

Mukayeseli üstünlük tezini açıklayan ekonomistler açık veya saklı birçok varsayımdan hareket etmişlerdir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin dayandığı temel varsayımlardan başlıcaları şunlardır:

- Ülke içinde ve ülkelerarasında ticaret takas usulüyle yapılmaktadır.
- Ticarete giren mallar iki tanedir. Ticaret iki ülke arasında yapılmaktadır.
- Ulaşım, sigorta v.b. masrafları sıfırdır.
- Değerin emek teorisi geçerlidir. Yani, bir malın üretiminde sadece işgücü kullanılmaktadır ve o malın değeri de kullanılan işgücü miktarınca tayin edilir. Ayrıca, işgücünün homojen olduğu kabul edilmektedir.
- Üretimde sabit maliyetler geçerlidir. Yani, maliyetler üretim miktarına bağlı olarak değişmemekte sabit kalmaktadır.

- Üretim unsurları gerek ülke içindeki faaliyet gerekse bölgeler itibariyle tam olarak hareketliliğe sahiptir.
- Üretim unsurlarının ülkelerarası hareketliliği yoktur. Bu yüzden malların işgücü maliyetleri ve bunlar arasındaki oranlar ülkeler arasında değişmektedir. Kısaca malların üretim fonksiyonları ülkelerde farklı olabilmektedir.
- Mal ve üretim unsuru piyasalarında tam rekabet geçerlidir. Yani, ticaret üretim kaynaklarının kullanımına etki etmemektedir.
- Ticaret gelir dağılımına etki etmemektedir. Ülkelerin ticaretten kazançlı çıkmaları (gelir dağılımını etkilemeyerek) ülkelerin toplam refahını arttıracaktır (ALKİN, 1978, s. 16).

Bu varsayımlardan 4. ve 5. si “vazgeçme maliyeti”nin, 6. ve 7. varsayımlar ise “Heckscher - Ohlin teorisinin” ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 8. varsayımı ise ancak “dış ticarete genel denge analizini” ile ilgilidir. 9. varsayımın kabul edilmesi (yani ticaretin gelir dağılımına etki etmemesi), mukayeseli üstünlükler teorisini basit bir şekilde açıklamak içindir (ALKİN, 1978, s. 17).

Çünkü gelir dağılımına etki düşünülürse, gelir dağılımından dolayı ortaya çıkacak ekonomik değişikliklerle mukayeseli üstünlüklere göre oluşması gereken ihtisaslaşma farklı olabilir. Örneğin gelir dağılımının değişmesiyle ülkedeki talep yapısı da değişirse zevkler değişecek (daha sonra üzerinde duracağımız üzere) mukayeseli maliyetlere göre ortaya çıkması gereken ihtisaslaşmanın yönü değişik olacaktır.

Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, iki ülke arasında dış ticaretin iki ülke açısından karlı olabilmesinin şartı, uluslararası fiyat oranının iki ülke iç fiyat oranlarının arasında olmasıdır.

Ricardo'nun yaptığı katkılara göre uluslararası ticaret için üzerinde durulması gereken, ülkenin bazı malları diğer ülkeden daha ucuza üretmiş olması, yani bu mallarda mutlak üstünlük sahibi olması değildir. Tersine önemli olan üretimdeki üstünlüklerin derecesidir.

Bir ülke diğetine göre hangi malların üretiminde daha yüksek oranda bir üstünlük sahibi ise o mallarda uzmanlaşmalıdır. Başka bir deyişle Ricardo'ya göre uluslararası ticaretin temelini mutlak değil karşılaştırmalı üstünlükler oluşturur.

Karşılaştırmalı üstünlük teorisi bu gün de uluslararası ticaretin temeli olarak kabul edilebilir. Ancak bu modelde, zaman ve değişme faktörlerinin yeri yoktur. Gerçek hayatın en temel özelliği ise, sürekli bir değişim içinde olmasıdır. Modeldeki bu eksiklik özellikle kalkınma süreci içinde olan az gelişmiş ülkeleri ilgilendirir. Bu ülkeler için önemli olan, bu gün sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlükler (tarım) yönünde bir uzmanlaşmaya gitmek değil, bu yapıyı sanayi ürünleri lehine değiştirmektir. Bu ise, karşılaştırmalı üstünlüklerin statik değil, geleceğe dönük olarak yani dinamik bir biçimde ele alınmasını gerektirir (SEYİDOĞLU, 2001, s. 81).

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisindeki temel görüşleri şu şekildedir (AKTAN, 2000, s.12):

- Rant teorisi üç faktöre bağlıdır: Birincisi Tam rekabet koşullarına bağlıdır. Piyasa fiyatı, en kötü koşullarda üretim yapanların (yüksek maliyetle üretenlerin) üretim maliyetine göre oluşacak daha verimli topraklarda üretilen malların lehine bir fark doğacaktır. Buna 'farklılık rantı (diferansiyel rant)' adı verilir. İkincisi Malthus'un Nüfus Kanunu'dur. Buna göre nüfus arttıkça, daha az verimli topraklar ekileceğinden daha verimli toprak sahipleri bir rant elde ederler. Üçüncüsü Azalan Verimler Kanunu. Buna göre normal koşullarda üretim faktörleri arasındaki bileşim oranları aynı tutularak faktörler iki veya üç misli çoğaltıldığında hasıla da aynı oranda artar. Buna karşılık faktörlerin bileşimi bozulup farklı oranlarda arttırıldığında hasıla miktarı azalır.
- Değer, iki faktöre bağlıdır: Malın faydalı ve nadir olması ve o malı elde edebilmek için gerekli emek miktarı.
- İki tür ücret vardır: Doğal ücret (asgari geçim düzeyine bağlıdır); piyasa ücreti (arz ve talebe bağlıdır).

- Üretim faktör gelirlerinin dağılımı açısından bakıldığında; Ücret (emeğin payı) sürekli minimum düzeydedir; rant (toprağın payı) gittikçe artar, kar (sermayenin payı) gittikçe azalır, çünkü toprak rantı büyüdükçe sermayenin payı azalır.
- Serbest dış ticaret esastır. Böylece kişisel çıkarlarla toplumun çıkarları uyumlu olduğundan uluslararası işbölümü sayesinde emeğin optimal dağılımı sağlanır.

Ricardo, 'dış ticaretten iki ülkenin de kârlı çıkacağı' görüşünü benimseyerek 'karşılaştırmalı üstünlükler teorisi'ni savunur (SEYİDOĞLU, 2001, s. 81).

İktisatçılar bu modeli genelde ABD ve İngiltere için test etmişlerdir. Bu ülkelerin dış ticareti, birbirleriyle yakın ilişkide olmaları ve istikrarlı istatistiklere sahip olmaları sonucu seçilmiş olacağı düşünülmüştür.

İlk defa 1951'de ABD ve İngiltere'nin ilgili sektörlerindeki emek verimlilikleri ile ihracat miktarı arası pozitif ilişkiyi bulan Ricardo modelin geçerli olduğunu ispatlamıştır (SEYİDOĞLU, 2001, s. 81).

Modeli bir örnek ile açıklamaya çalışırsak (<http://www.egemnet.com/satis/pdf/sinif3/307.pdf> 28.05.2009 tarihinde ulaşılmıştır);

	<u>Makine (adet)</u>	<u>Sarap (şişe)</u>
Fransa	40	20
İtalya	5	10

Örneğe göre, Fransa her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. Mutlak Üstünlükler Teorisi'ne göre bu durumda iki ülke arasında dış ticaret olmaz. Ancak Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre her iki ülke de karşılıklı dış ticaret yapabilir. Şöyle ki; İtalya 5 makine üretirken, Fransa 40 makine üretmektedir. (Fransa $40/5=8$ kat fazla üretir.) İtalya 10 şişe şarap üretirken, Fransa 20 şişe şarap üretmektedir (Fransa $20/10=2$ kat daha fazla üretir).

Bu noktada Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi der ki; bir ülke hangi malda değerine göre daha iyi ise o malın üretiminde uzmanlaşsın. İtalya her iki malda da Fransa'ya göre olumsuz durumdadır. Ama göreceli maliyet yüksekliği makinede 8

kat, şarapta 2 kattır. Bu yüzden İtalya'nın şarap üretimine yönelmesi bu ülkenin yararınadır.

Kısaca, Fransa, makine üretiminde, İtalya ise şarap üretiminde uzmanlaşmalıdır. Böylece kıt kaynaklar en ekonomik biçimde kullanılır ve refah düzeyi maksimum değere ulaşır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre kârlı dış ticaretin zorunlu koşulu, ülkelerdeki üretim maliyetlerinin (yurt içi fiyatların) birbirinden farklı olmasıdır. Örneği başka bir açıdan daha inceleyelim:

Makine için iç fiyatları belirlersek;

Fransa'da iç fiyatlar, 1 birim makine; $1/2$ ($20/40$) birim şaraptır.

İtalya'da iç fiyatlar, 1 birim makine; 2 ($10/5$) birim şaraptır.

Şarap için iç fiyatlar ise;

Fransa'da şarap için iç fiyatlar, 1 birim şarap; 2 birim makine.

İtalya'da şarap için iç fiyatlar, 1 birim şarap; $1/2$ birim makine.

Bu sonuçlardan da anlaşıldığı gibi Fransa'da makine, İtalya'da şarap daha ucuzdur. Çünkü Fransa'da 1 makine üretmek için yarım ($1/2$) şaraptan, İtalya'da 1 şişe şarap üretmek için yarım ($1/2$) makineden vazgeçmek gerekiyor (<http://www.egemnet.com/satis/pdf/sinif3/307.pdf> 28.05.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

2.2.1. Karşılaştırmalı üstünlük teorisine eleştiri

Smith ve Ricardo, analizlerini arz faktörleri ile yapmış, talep faktörünü dikkate almamışlardır. O nedenle Klasik modelde üretim maliyetlerinin fiyatlarla özdeş olduğu kabul edilir. Klasikler ayrıca, maliyeti tek bir faktörün yani emeğin belirlediğini varsaymışlar, sermaye ve doğal kaynak faktörlerini maliyet unsuru saymamışlardır (TEZEL, 1997, s. 14).

Ricardo modelinde bulunduğu öne sürülen bazı önemli aksaklıklar aşağıda sıralanmıştır:

- Ricardo modelinin dayandığı kuramsal temel emek-değer teorisidir.

- Ricardo ülkeler arasında iş gücü verimindeki farklılığın nedenlerini açıklamamıştır.
- Ricardo'ya göre iş gücü ülke içinde tam hareketli, buna karşın ülkeler arasında ise tam hareketsizdir.
- Ricardo teorisi aslında bir arz teorisidir.
- Ricardo modeli sabit maliyetlere ve tam uzmanlaşmaya dayanır.
- Ricardo modeli statik bir model özelliğindedir.
- Üretimin aşamalara ayrılmasıdır (MASCA, 2004, s. 20).

İşte bu varsayımlara dayanan geleneksel dış ticaret teorisine göre, bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder, yani onları daha ucuza üretir ve o alanlarda uzmanlaşır. Böylece dış ticaret yoluyla dünya üretimi artar ve her ülke bu artıştan payını alır.

2.2.2. Karşılaştırmalı üstünlüklerin geçerlilik alanı

Karşılaştırmalı üstünlük teorisinin geçerlilik alanı şu şekilde açıklanmıştır:

- Yurtiçi talep ve ulusal üretim arasındaki farklılıklar,
- Mal niteliklerindeki farklılıklar,
- Fiyat farklılıkları (MASCA, 2004, s. 21).

Klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, zevklerin sabit, kaynakların sabit ve teknolojinin sabit olduğu bir dünyada hangi malların, hangi fiyattan ihraç ve ithal edileceği ve ticaretten kimin kazançlı çıkacağı sorusunu cevaplandırmaktadır. Bununla beraber, bir zamanlar böyle bir statik dünya mevcut olmuş olsa dahi, bu faktörlerde meydana gelen değişimler sonucu artık şimdi yoktur.

3. Neo-Marxist Dış Ticaret Teorileri

Marksizm, "bilimsel sosyalizm" olarak bilinen ideolojinin kurucu isimlerinden Karl Marx'ın görüşlerini temel alan öğretinin genel adıdır. Marksizm bir öğreti olarak siyasal, ekonomik ve felsefi bir bütünlük içerir.

Marksizm, ideolojik alanda, esas olarak sınıflar savaşımlı teorisini ortaya atan ve bu savaşımlı zorunlu sonucu olarak proletarya diktatörlüğüne ve oradan da toplumsal eşitlik ve özgürlük dünyası komünizme varılacağını öngören bir öğretiy olarak tanımlanır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Marksizm> 06.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Marksizm, 19. yüzyılda kendi açılarından zirveye ulaşmış olan üç düşünsel kaynaktan beslenmiştir: İngiliz ekonomi-politiği, Alman felsefesi ve Fransız sosyalizmi. Bu üç bileşen, Marx ve Engels tarafından yoğun bir entelektüel ve siyasal eleştiriden geçirilerek eşit ve özgür bir insanlık ütopyasının yaşama geçirilmesinin teorisi ve pratiği olarak Marksizm'de erimiş ve dönüştürülmüştür (tr.wikipedia.org/wiki/Das_Kapital 06.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır). Marksizmin farklı varyantları söz konusudur.

Bununla birlikte, tarihin sınıf mücadeleleri tarihi olduğu, sermaye düzeninin kaynağında ücretli emek sömürsünün bulunduğu, işçi sınıfının kendini kurtarabilmek için, bünyesinde şekillendiği toplumsal-iktisadi sistem olarak sermaye düzenini devirmek zorunda olduğu ve kendi bağımsız partisiyle bunu yapacak asli toplumsal unsur olduğu, şeklindeki önermeler, Marksizmin temel önermeleri olarak değerlendirilebilir. Bu temel önermelere verilen ağırlıklardaki farklılaşmalar yada başka toplumsal-siyasal-ideolojik konumlardan beslenen önermelerin kurama eklenerek öne çıkarılması, Marksizmin varyantlarını şekillendirmektedir (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Marksizm> 28.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

1900'lü yılların başında Marksist teori ve Marksist teorisyenlerin ilgi noktası gerçekleşen Rus devriminde etkisiyle az gelişmiş ülkeler değil, sosyalist-kapitalist sistem ikilemi çevresinde beliren konular olmuştur. Ancak 1950'li yıllardan başlayarak Marksizmden etkilenen kimi iktisatçıların ilgisi az gelişmiş ülkelere kaymış ve tahlillerinin odağına bu ülkeler yerleşmiştir (www.bilgininadresi.net /Madde/.../Neo-Marksist-Ekonomi 28.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Bu tezler Marks ve Engels'in kapitalist yayılmayı ve sömürgeciliği, dünyanın geri kalmış bölgelerindeki prekapitalist sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları tasfiye edeceği, kapitalist ilişkileri yaygınlaştıracığı, dünyayı homojenleştireceği, sonuç olarak sosyalist düzene geçişin maddi koşullarını oluşturacağı düşüncesi ile olumlu ve arzulanır bir şey olarak değerlendirdikleri klasik Marksizmin Avrupa merkezci

bakış açısından bir kopuşu temsil eder (iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/kalkinma/marksist_kalkinma.ppt 29.05.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Neo-Marxism ise Marks ve Lenin'in temel tezlerini korumakla birlikte, felsefe ve sosyal düşüncede Marks sonrası dönemde meydana gelen gelişmelerle Marksist yaklaşımları eklemleyerek yeniden üreten heterojen yaklaşımların genel adıdır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren zenginleşip gelişerek, ikinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisi, kapitalizm ve sosyalizmdeki gelişmelerin dikkate alınması çabasıyla dünyayı yorumlamaya çalışan, Marx'ın çalışmalarında veya Ortodoks Marksist yaklaşım içinde bulunmayan kavramları üretmeye çalışan, Ortodoks Marksizm'le veya kendi içinde tartışmalı yönleri bulunsa da, genel yönleriyle sosyalist rejimle yönetilen ülkeler dışındaki kişi, hareket ve ülkeleri etkileyen, Marksizm'in bir doktrin veya akademik ilgi alanı olmaktan çıkarak düşünce ve eylemlere yön veren bir nitelik kazanmasında etkili olan görüşlerin bütünüdür.

3.1. Ortalama Kar Hadlerinin Oluşumu ve Üretim Maliyetinin Oluşumu

K. Marx, Sismondi'nin (D. Ricardo, tarihçiler tarafından ilk kriz olarak kabul edilen 1816 krizini rastlantısal bir olay olarak kabul eder. Ricardo'nun bu konuda en temel argümanı J. B. Say'ın "Mahreçler Kanunu"dur. Buna göre, mallar mallarla değiştirilir, her arz kendi talebini yaratır, tüm üretim tüketilir. Çünkü üretimin değeri, dağıtılan gelirin değerine eşittir. Yani satın alma gücüne eşittir. Bu durumda kriz, rastlantısal bir olgudur. Ricardo'nun tersine, S. D. Sismondi (1819) ve R. Malthus (1820) bu yeni tür krizlerin yeni iktisadi sistemin doğasına bağlı bir olgu olduğunu ileri süren ilk aykırı iktisatçılar olmuşlardır. Sismondi (1819), sistemde tam istihdam dengesinin kendiliğinden oluşmadığını söylemiş ve bu kapsamda iktisadi krizleri teorik düzeyde inceleyen ilk iktisatçılardan biri olmuştur. Sismondi'ye göre, toplum "burjuva" ve "proleter" olarak iki sınıfa ayrılır; bu iki sınıfın çıkarları çelişiktir; liberal felsefenin tabii uyum anlayışı yanlıştır. Üretim ve servet birikimi, bu ayrımı daha da şiddetlendirir. Toplumsal sınıflar ve birikim teorisiyle Marx'a öncülük eden Sismondi, iktisadi krizlerin nedenini de buna bağlar) çalışmalarını geliştirerek, üretken kapitalizmi derinlemesine inceleyen bir kuram ortaya atmıştır (<http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi24/oyilmaz.pdf> 28.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Marx'a göre, kapitalist ekonominin, üretimin ve tüketimin iki ayrı işleyiş haline geldiği bir genelleşmiş değişim ekonomisi olması, krizlerin oluşmasına yol açmıştır. Malların, üreticilerce, tüketilmesi için değil de satılması için üretilmesi, dengesizliklere yol açmış ve paranın işin içine girmesine neden olmuştur. Malların tüketimden çok satış için üretilmeleri nedeni ile yatırılan sermayenin karşılığını alabilmesi için, üretimin yeterli bir kâr ve oldukça hızlı bir ritm ile yapılması gerekmiştir. Bu genel yapı içinde krizlerin düzenli olarak ortaya çıkmasının “gerekliliği” şu şekilde açıklanır (iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/kalkinma/marksistkalkinma.ppt 25.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır):

Sermaye birikiminin mantığına uygun olarak, yatırımlar, ürünler için “efektif talep” olması kesin değilse bile kâr oranının yüksek olduğu (yakın gelecekte) üretim dallarında gerçekleşecektir. Nitekim yatırım kararları arasında bir koordinasyon olmadığı gibi bir düzenleme de yoktur, çoğunlukla çok geç olarak piyasalarda bu öngörü hataları ortaya çıkmaktadır.

Marksist teori için son derece önemli bir faraziye olmasına rağmen kapitalist sistemde krizin nasıl oluştuğu, hangi kaynaklardan beslendiği ve nasıl sonuçlandığı hususunda Marx derli toplu bir kriz ve konjonktür teorisi ortaya koymamıştır. Bu konulardan dağınık tarzda, çeşitli yazılarında ve Kapital'in birçok bölümünde sık sık söz etmiştir. Bu düşüncelerin toplanmasından ortaya çıkan sonuç, Marx'ın kapitalist sistemdeki kriz olayını bir birinden farklı iki temele dayandırdığını göstermektedir. Bunlardan birincisi düşen kâr oranları ve ikincisi eksik tüketimdir (www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/25/10poecon.pdf 28.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Marx, düşen kâr oranları teorisine dayanarak iktisadi kriz olgusunu şöyle açıklamıştır: Yeni üretim tekniklerinin uygulanması yatırımları artırır. Yatırımların artışı, emek piyasasında işçi talebini artırır. İşçi talebindeki bu artış, endüstri rezerv ordusundan bir kısmının emilmesine ve ücret piyasasındaki basıncın hafiflemesine yol açar; ücretlerde düşme durur, hatta bir miktar artış göze çarpar. Ücretlerin yükselmesi artık değer oranını düşürür ve dolayısıyla kâr oranında da düşme kendini gösterir. Bu ise yatırımları durdurur ve yatırımların durmasıyla işçi talebi de azalır. İşçi talebinin yeniden azalması, ücretlerin düşmeye başlaması, kriz ve depresyon halinin devamı endüstri rezerv ordusunun artmasına yol açar. Fazla nüfus, işçi piyasasında işsizliğin artmasına, ücretlerin düşmesine ve böylece sömürü oranının

artmasına yol açar. Bu durum kâr oranının yeniden artmasına imkân verir (BADEM, 2008, s. 67).

Marx'a göre, iktisadi sistemin çelişkisi, üretimin toplumsal niteliği ile üretim araçlarının mülkiyetinin ve iktisadi kararların özel niteliği arasındaki çelişkiden doğmaktadır. Çünkü Malthus ve Sismondi için olduğu kadar Marx için de "mahreçler kanunu" bir masaldır; gerçek, üreticiler ile tüketicilerin iyiden iyiye ayrı oldukları, üreticilerin (işçilerin) çoğunluğunun ürettiklerine denk miktarda mal tüketemedikleri, aksine, kendilerini istihdam eden kapitalistlere "artık" yada "artık değer" sağladıklarıdır. Bu etken, üretim ile efektif talebin orantısız olmasına neden olacaktır. Sonuçta ücretlerin düşük tutulması, aşırı üretime neden olacaktır, ancak bu aşırı üretim toplumun önemli bir kesiminin mallara olan ihtiyacına oranla değil, efektif talebe oranla olacaktır. Yani ödeme gücüne oranla aşırı bir üretim söz konusudur. Dizginlenmemiş kapitalist rekabet tarafından uyarılan, aralıksız güdülen ve genişlemenin kaynağı olan sermaye birikimi, sonunda efektif talebe oranla aşırı üretimin koşullarını doğrulamaktır.

Marx, bunu "öyle bir an gelir ki, pazar mallar için çok küçük gibi görünür" şeklinde ifade etmektedir. Bu da sermayenin yeterince kâr elde edemeyeceği anlamına gelir. İktisadi sistemde ve onun çelişkilerinde aranan krizin nedeni buradadır. Sermaye yeterince kâr elde edemediği için, aşırı sermaye birikimi vardır. Yani, elde edilmesi mümkün olan artık değere oranla bir aşırı birikim söz konusudur. Bu durumda kriz kaçınılmazdır. Kriz fiyatların ve kâr oranlarının düşmesi ile başlar, üretimin ve istihdamın, buna bağlı olarak satın alma gücünün düşmesi ile devam eder. Birikimli bir süreç ile bunalım bunalımı doğurur. Kendinden önce kurulan teoriler, iktisadi krizleri sürekli büyüme sürecindeki ani ve arızî duraklama ve genel üretim fazlası olarak açıklamıştır (www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/25/10_poecon.pdf 26.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Oysa Marx, gerçek meselenin devresel dalgalanmalar olduğunu fark etmiştir. Kapitalist sistemin iç çelişkileri, Marx'a göre, aynı zamanda kendilerini devresel krizler olarak belli eder. Krizler, bu çelişkilerin etkili, fakat geçici çözümü, bozulan dengeyi bir süre için tekrar kuran şiddetli patlamalardır. Kapitalizm geliştikçe, krizler daha şiddetlenecektir. Marx'ın elde ettiği sonuçlara göre Malthus ve Sismondi'nin krizler ile ilgili içgüdüleri doğrudur. Klasik krizler rastlantısal değil, yapısal

olgulardır. Diğer bir sonuç, kâr oranından sonra kriz, uzun dönemde iktisadi sistemin dinamiğinde ikincil düzenleyici rolü oynamaktadır. Yani kriz, var olan çelişkilerin anlık ve şiddetli bir çözümü, bir an için kargaşalı bir denge kuran şiddetli bir taşmadır. Krizden doğan bunalım, üretken sermayenin büyük bir bölümünün yeterli kâr sağlayamadığı ölçüde “değer kaybetmesine” neden olacaktır (<http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi24/oyilmaz.pdf> 27.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

3.2. Emanuel Arghiri ve Samir Amin Eşitsiz Mübadele Teorisi

3.2.1. Emanuel Arghiri Eşitsiz Mübadele Teorisi

A. Emmanuel 1970’lerin ikinci yarısından itibaren “emperyalizm” teorisi konusunda dünyadaki reformist-revizyonist anlayışların en çok kaynak gösterdiği kişi olmuştur. Emmanuel 1940’lı yıllarda Yunan Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda yer almış ve İngilizlere esir düşmüş bir devrimcidir. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra başta Kongo olmak üzere pek çok Afrika ülkesine ekonomi danışmanlığı yapmış ve uzun süre de Paris Üniversitesi’nde Ekonomi-Politik dersleri vermiştir (www.basariyolu.com/yazarlar.asp?kod=116-45k 30.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

1969’da yayınladığı “Eşitsiz Mübadele” adlı kitabı çeşitli çevrelerce Marks’ın Kapital’inden sonra en önemli ekonomi-politik kitabı olarak lanse edilmiştir. Oysa Emmanuel’in bu kitapta ileri sürdüğü tezler, Marks’ın Kapital’de açıkladığı emek-değer teorisinin tamamen karşısındadır (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=2&dsid=172&dyid=2937> 26.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Emmanuel’e göre dünyada esas sorun, hatta tek sorun, “Zengin ülkeler” ile “yoksul ülkeler” arasındaki eşitsiz ticari ilişkilerdir. Bu tespiti şöyle izah eder: Zengin ülkelerde bir metanın üretilmesi ileri teknoloji nedeniyle, yoksul ülkelerindekinden daha az emeğe mal olmaktadır. Böylece, eşdeğer sayılan iki meta mübadele edilse de, aslında bunlar eşdeğer olmamakta; dolayısıyla “zengin ülke” “yoksul ülke”yi mübadele düzeyinde sömürmektedir. Ayrıca, “zengin ülkeler”in işçisi de bu sömürden, pay almakta, yoksul ülkelerin sömürüsüne katılmaktadır. Her şeyden önce Emmanuel’in kullandığı “zengin”, “yoksul” kategorisi bilimsel bir içeriğe sahip değildir (www.basariyolu.com/yazarlar.asp?kod=onceki&id=116-45k 26.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Marksist-Leninistler, ülkeyi sınıflar üstü soyut bir kavram olarak değil ekonomik ve sosyal sistemiyle, siyasal iktidarın sınıf niteliğiyle sistem içerisindeki sınıf güçleri ve bunların çelişki ve ilişkileriyle bir bütün halinde toplumsal bir kategori olarak ele alırlar. Yine Marksist-Leninistler, bir ülkenin siyaseti deyince, o ülkede ekonomik-siyasi egemenliği elinde bulunduran sınıfın siyaseti anlaşılması gerektiğini ve eğer söz konusu ülke, sömürü, hakim sınıfların egemenliği altındaysa, orada uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının bulunduğunu ve egemen siyasetin karşısında bir de proletaryanın ve diğer emekçi sınıfların siyasetinin olduğunu bilirler. Tüm bunlar ışığında Emmanuel'in kavramlaştırmaları, emperyalizm ve yeni sömürgecilik gerçeğini gizlediği açıktır. Ve bu haliyle onun teorisi gerici bir niteliğe sahiptir (AKSOY, 1975, s. 175).

Emmanuel'in sömürüye bakışı hiç de Marksistçe değildir. Rahatlıkla, "İşlediğim konu bir ülkenin diğer bir ülke tarafından 'sömürülmesidir', insanın insan tarafından sömürülmesi değil" diyebilmektedir (AKSOY, 1975, s. 176). Bu sözler açıkça, sınıf kavramını tanımadığına işaret eder. Zaten O, "zengin ülkeler"de sömüren-sömürülen ayrımı yapmadan bütüne karşı olduğundan, proletarya enternasyonalizmini de reddeder. Aynen şöyle der: "Bu sınıf çıkarları tarihin belli bir aşamasında enternasyonalizmi gerekli kılabılır, bir başka aşamada da ortak bir milli cephenin kurulmasını" gerekli kılar (AKSOY, 1975, s. 223).

Bu düşünceden yola çıkan Emmanuel, "zengin ülke" halklarının refahlarını sürdürmek için "yoksul" halklarla bir dayanışmaya girmeyeceğini savunur (www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=2&dsid=172&dyid=88k 26.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Emmanuel'in ileri sürdüğü bu milliyetçi düşünceler ve sömürüyü üretimde değil de, mübadelede arayan görüşleri, onu bir dönem oldukça popüler kılmıştır. Özellikle Çin Komünist Partisi SSCB'nin sosyal emperyalistliğini ispatlamada, O'nun teorik katkılarından fazlasıyla yararlanmış ama bu teorilerin hiç de Leninist teoriyle alakası olmadığı görülmüştür (AKSOY, 1975, s. 225).

3.2.2. Samir Amin

Mısırlı iktisatçı Samir Amin de "Eşitsiz Gelişme" adlı yapıtında; çağdaş kapitalizmin, özellikle azgelişmiş ülkelerdeki kapitalizmin geri planını, işleyiş yasalarını, gelişimini ve somut toplumsal ve coğrafi biçimlenmelerini incelemiş, çevre kapitalizmi olarak nitelediği azgelişmiş ülkelerdeki kapitalizmin gelişmiş kapitalizme doğru yönelme kapasitesinin olmadığını belirtmiştir.

Günümüzde dünya kapitalist sisteminin temel çelişmesinin Batı Avrupa, ABD ve Japonya'dan oluşan gelişmiş ve bağımlı çevre arasında olduğunu vurgulamıştır. Samir Amin'e göre, çevre kapitalizmi tarımsal kapitalizmin egemenliği, yabancı sermayenin getirdiği sınırlamalar, bürokratikleşme, proleterleşme ve marjinalleşme gibi özellikleriyle tanınmaktadır. Bu ekonomilerden gelişmiş ülkelere, eşitsiz mübadele yoluyla değer transferi olmaktadır (www.batitrakya-atilim.com/html/samir_amin.html-31k 27.04.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Amin dünya ekonomik sistemini iki parçaya ayırarak incelemesine başlar. Birinci parçaya merkez ülkeleri (Self-Centered Systems), ikincisine ise çevre sistemleri (Peripheral Systems) adını verir. Merkez sistemlerinde üretim kitleseldir ve emek-sermaye çelişkesinin en alt düzeyde olduğu bir kendine yeterli durumu vardır. Merkez sistemleri kendi iç dinamiklerini kurmuştur. Amin'e göre öz merkezli bir sistemde belirleyici eklemlenme tüketim mallarının üretimiyle, tüketim mallarını üretmeye yönelik sermaye mallarının üretimini birbirine bağlayan eklemlenmedir. Merkez ülkelerdeki ekonomik yapıda bu tür bir eklemlenme bulunmaktadır.

Çevre ülkelerde ise kapitalist yayılma ekonomik sistem üzerinde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme, eklemsizleştirme yaratmıştır. Kapitalizmin bu ülkelere doğru genişlemesi, iç yapıyı çarpıtarak, içe dönük, kendine ait öz eklemlenmesi olan iç bütünlüğü ve tutarlılığı olan bir ekonomik yapının oluşmasını engellemekte ve dolayısı ile iç bütünlüğü ve tutarlılığı olmayan bir ekonomik yapı ortaya çıkararak, gelişmenin yolunu tıkamaktadır. Amin'e göre azgelişmiş ekonomilerin ayırt edici özellikleri şunlardır;

- Azgelişmiş çevre ekonomilerinde sektörler arasında merkezdekine benzer bir eklemlenme bulunmamaktadır. Bu istisnai bir durum değil, kuraldır.

- Ekonominin değişik sektörleri arasında önemli verimlilik farkları bulunmaktadır.
- Azgelişmiş ekonomilerde şişkin bir hizmetler sektörü mevcuttur.

Çevrenin merkeze entegrasyonu ve bu entegrasyonun yoğunluğu, merkez kapitalizminin ihtiyaçları doğrultusunda olmaktadır. Bunun sonucunda ilk aşamada ekonomik yapı yabancı sermayenin faaliyet gösterdiği ihracat sektörü lehine biçimsizleşmekte, ikinci aşamada ise hizmetler lehine biçimsizleşme ortaya çıkmakta, kurulan sanayiler hafif sanayiler olmaktadır (SAVAŞ, 1997, s. 138).

4. Dünya Ticareti'nin Tarihsel Gelişimi Nezdinde Uluslararası İş Bölümü

Merkantilizmin esası devlet idaresine dayanır. Bu doktrinde ekonomi politikası hem ekonominin hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür. Merkantilizm, 1450-1750 yılları arasında yani Ortaçağ ve Fizyokrasi arasındaki dönemde gelişen iktisadi düşüncelerin bütünüdür. Bu dönemde güçlü olmanın kriterlerinden bir tanesi de hazinenin büyümesidir ve bunun için de dış ticaret dengesinin pozitif olması, yani ithalattan çok ihracat yapılması gerektiği için hükümdar ile tacirler arasında bir çıkar birliği olmuştur (SAVAŞ, 1997, S. 66-67).

Çağdaş iktisadi sistemlerden biri olan Kapitalizm, Merkantilizm ve Fizyokratik düşüncelerin etkileriyle kurumlaşmaya başlamış ve klasik iktisadi düşünceyle şekillenmiş bir sistemdir. Bu sistemin en belirgin özelliği, önceden geliştirilen teorilere dayalı olarak kurumlaşmış olmayışı; zamanla olayların ve değişmelerin etkilendiği teorik yaklaşımlarla şekillendirerek geliştirilmesidir.

Kapitalist sistem, 16. yüzyıldan beri Batı Avrupa da meydana gelen iktisadi ve siyasi gelişmelere göre değişerek bugünkü görünümünü almıştır. Ortaçağın sonuna doğru, Batı Avrupa ülkelerinde hayatın hemen her alanında değişmelerin olduğu görülmektedir. Bin yıllık bir dönemi kapsayan Ortaçağda bilgi birikimi, bu çağın son birkaç yüzyılında iktisadi, sosyal ve ilmi değişmelerin meydana gelmesine neden olmuştur. Kilisenin ve feodal düzenin katı kuralları, Batı Avrupa toplum hayatında meydana gelen değişmeleri durdurmaya güçleri yetmemiştir. Batı

ortaçağında toplum hayatına statik bir görünüm kazandıran Kilise ve feodal yönetim kurallarının etkinliklerini kaybetmeleri, bilimsel gelişmelerin hızlanmasına neden olduğu gibi ideolojik değişimlere de yol açmıştır. Bu değişimler, çağdaş kapitalizmin ilk aşaması sayılan ticari Kapitalizmin ve onun doktrini olanı Merkantilizm doğmasına ortam hazırlamıştır.

Batı Avrupa'da XV. yüzyılın ikinci yarısından, XVIII. yüzyılın ortasına kadar devam eden ve Batının iktisat politikasının dayandığı temel ilkeleri içeren Merkantilist düşüncenin oluşturduğu merkantilizm bir sistem olup olmadığı tartışmalıdır. Bazı düşünürler, merkantilist düşüncenin temel ilkeleri arasında bir sistemi oluşturmaya yetecek ölçüde düzgün ilişkilerin bulunmadığını ileri sürmektedirler. Daha çok ticaretle uğraşanların günlük sorunlarını çözmek için geliştirdikleri önlemlerdir. Bu nedenle de bu düşüncelerin oluşturduğu merkantilizm ayrı bir iktisadi sistem olarak değerlendirilemez. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de merkantilizmi bir sistem olarak kabul eden ve onu Kapitalizmin ilk aşaması sayan eğilimler daha çok taraftar bulmuştur (ÖZEKEN, 1943, s. 78).

Kapitalist sistemin ilk şekli olan Ticari kapitalizm, XV. Yüzyılın ortasından XVIII. Yüzyılın ortasına kadar Batı Avrupa Ülkelerinde uygulanan bir iktisadi sistemdir. Bu sistemin doktriner temellerini Merkantilist düşünceler oluşturmuşlardır. Merkantilist düşünce, Batı Avrupa'nın değişik ülkelerinin sosyo-ekonomik yapılarına göre değişik özellikler göstermiştir. Aynı şekilde, bu düşüncelerin etkisinde kurumlaşan ticari kapitalizm, ülkeden ülkeye değişen niteliklere sahiptir.

Ticari kapitalizmin başka bir deyişle Merkantilizmin bir sistem olarak kabul edilip edilmemesi yukarıda da değindiğimiz gibi tartışılmalıdır. XV. yüzyılın ortasından itibaren Batı Avrupa ülkelerinde iktisadi yapıyı şekillendiren ve etkinliğini XVIII. yüzyılın ortalarına kadar sürdüren Merkantilizmin bir iktisat sistemi olduğu görüşü daha yaygın bir kabul gördüğü söylenebilir.

Ticari kapitalizmin uygulandığı dönemde, altın ve gümüş servetin (zenginliğin) kaynağı olarak kabul edilmekteydi. Değerli madenlere bir ülke ne kadar çok sahip olursa, o kadar zengin sayılır ve güçlü olduğu kabul edilirdi. Bir ülke veya ülke yöneticisi olan kral, ülkesinin değerli maden varlığını artırmak için her türlü önlemi almalıdır. Bunun için ithalat sınırlandırılmalı ve ticaret arttırılmalıdır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için gerektiğinde savaş bile yapılmalıdır.

Merkantilist düşünceye göre ihracat fazlasını sağlamak için ithalat kısıtlanmalıdır. Devlet bu alanda gerekli görülen tüm önlemleri almalıdır. İthalatın azalması ve ihracatın artırılması, ülkenin kıymetli maden varlığını arttıracak ve dolayısıyla dış ticaret fazlasına sahip olan ülke zenginleşecektir. Bunun için Merkantilist dönemde hammadde ihracatı yasaklanmış, mamul madde ihracatı da özendirilmiştir. Nitekim, İngiltere’de Kraliçe Elizabeth-I döneminde (1565-1566) canlı koyun ihracatı yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayanların malları devlet tarafından ellerinden alınmakta ve sol elleri kesilerek, bir yıl hapse konmaktaydı. Tekrar ederse ölümle cezalandırılırdı.

Merkantilist düşünürler, ülke içinde ticareti sınırlayıcı engellerin kaldırılmasını savunmuşlardır. Onlara göre, ülkenin içinde iç ticaret serbestçe yapılmalıdır. Dış ticarete gelince devlet ödemeler dengesinin lehte bir gelişme göstermesi, altın, gümüş gibi kıymetli malların ülkeye akışını hızlandırması için gereken önlemleri alarak sıkı bir gümrük denetimi mekanizması kurulmalıdır.

Merkantilist düşüncenin etkisi altında kurumlaşan Ticari Kapitalizm etkin olduğu Batı Avrupa ülkelerinde, Milliyetçi bir iktisadi politika uygulanmıştır. Bir ülkenin başka ülkelerle ilişkilerinde güçlü olması, dış pazarı koruma ve yeni pazarlar kazanması için gerekli görülmekteydi. Milletinin gücünü temsil eden devletin güçlü olması, merkantilistlerin savundukları konulardan biriydi.

Devletin gücü, sahip olduğu nüfusunun fazlalığına, güçlü bir ordu ve donanmaya bağlı olduğu gibi, ülkenin sahip olduğu kıymetli maden miktarına da bağlıydı. Servetin ve siyasi gücün kaynağı sayılan kıymetli maden varlığının artırılması iki yolla mümkündü. Ülke bu tür maden kaynaklarına sahipse bunların işletmesine çalışmalıdır. Şayet bir ülkenin kıymetli madenleri, ülke içinde üretme olanakları yoksa, bu taktirde, ülkeye dış ticaret yoluyla kıymetli maden akışı sağlanmalıdır.

Yukarıda da değinildiği gibi ithalat kısılmalı ve ihracat arttırılmalıdır. Dış ticaret fazlalığının sağlanması için dış piyasaların genişletilmesi gerekli görülmekteydi. Bu piyasalardan ham-maddeler ithal edilmeli, mamul olan ihraç edilmelidir. Bu tür bir politika kolonist bir yayılmayı gerekli kılmaktaydı. Batı Avrupa ülkelerinin 15. yüzyıldan itibaren dışa açılmaları ve dünyanın büyük bir bölümünü (Batı Avrupa dışında hemen her ülkeyi) kolonileştirmeleri, o dönemde

uygulanan Ticari Merkantilizmin bu temel ilkelerine bağlı bir uygulama olduğu söylenebilir.

Nitekim, 1651 ve 1660 yıllarında İngiltere’de uygulanmaya konan denizcilik yasaları, İngiltere’den kolonilere ihraç edilen ve oralardan ülkeye ithal edilen malların İngiliz gemileriyle yapılmasını ngrmekteydiler. Bu yasalara göre, bazı koloni ürünleri yalnız İngiltere’ye satılabilecekti. Diğer bazı mallar, diğer ülkelere gönderilmeden önce mutlaka İngiltere’ye getirileceklerdi. İngiltere’den başka ülkelere bu kolonilere mal ithalatı sınırlandırılmış veya tamamen yasaklanmıştı. Bu uygulama, kolonilerin mevcut sanayi kuruluşlarının geliştirilmesini durdurmuş veya tamamen yok etmişti. Bu politika ile İngiliz koloniler bu ülke için bir pazar, hem de ülke sanayinde kullanılacak ucuz hammadde kaynağı ve hatta ucuz emek piyasası haline getirilmiştir.

Merkantlist düşünürler, devletin iktisadi faaliyetlere müdahalesini savunmuşlardı. Bu dşnrlere göre devlet ihracat hacmini artırmak için ülke sanayini düzenleyecek, gerektiğinde sanayi kuruluşları kuracak ve sanayi kesimini sıkı bir denetim altında bulunduracaktır. Sanayi mallarının kalitesini kontrol etmek ve ülkede ortak ölçü ve tartı birimlerinin kullanılmasını yaygınlaştırmak, devletin üstlenmesi öngörülen görevleri arasındaydı.

Ticari Kapitalizmin temel ilkeleri, Batı Avrupa lkelerinde değişik şekillerde uygulanmıştır. Örneğin İngiltere’de uygulanan ticari kapitalizmin uygulanışı ticarete ağırlık veren bir politikanın ne alınmasını gerekli kılmıştır. Bu ülkede, sanayinin desteğiyle ağırlık kazanan ticari politika, sermaye birikimini hızlandırarak ilk defa bu ülkede sanayi devriminin gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır.

Fransa’da Merkantilist politikanın uygulanışı, sanayileşmeye ağırlık verilmesini öngörmüştü. Bu ülkede merkantilist düşüncenin teorisyenleri olan başta Colbert ve Suhly aynı zamanda birer devlet adamı ve uygulayıcısıydılar. J.B. Colbert, 14. Louis’in Maliye Bakanlığını yaparken uyguladığı merkantilist politika, Fransa’nın sanayileşmesini amaçlamaktaydı. Bu nedenle de ifade edilen Fransız Merkantilizmine sanayi merkantilizmi de denilmektedir (www.e-sosder.com/dergi/15136-158.pdf 03.05.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Merkantilist düşüncenin İşpanya’da uygulanışı, değerli madenlerin arttırılması hedefine yönelik bir politika şeklinde olmuştur. İşpanya’da o dönemde

uygulanan politika, altın ve gümüş stoklarının çoğaltılmasını amaçlamaktaydı. Külçeci merkantilizm diye bilinen İspanyol merkantilizminin bu ülkede uygulandığı dönemde, Amerika ve Asya'da bulunan İspanyol kolonilerinden kıymetli madenlerin ithali için devlet düzenlemelerinde bulunmuş ve bu bölgelerden altın ve gümüş getirmek için yola çıkan tüccarlara yardım etmiştir.

Avusturyalı avukat Philipp Wilhelm Von Hornick, Merkantilizmin temel ilkelerini 1684 yılında yayınladığı bir manifestoda özetlenmeye çalışmıştır. Milli ekonominin temel prensipleri olarak da özetlenebilen bu ilkeler şunlardır (www.e-sosder.com/dergi/15136-158.pdf 03.05.2009 tarihinde ulaşılmıştır):

- Ülkenin her karış toprağı tarım, madencilik ve sanayi için kullanılmalıdır.
- Mamul maddelerin fiyatı yüksek olduğundan ülkenin batan ham maddeleri mamul maddeye dönüştürülmelidir.
- Ülkenin çalışan nüfusunun artması teşvik edilmelidir.
- Altın ve gümüşün ülke dışına çıkışı yasaklanmalı, ülkedeki bütün paralar dolaşıma alınmalıdır.
- Mümkün olduğu kadar bütün yabancı mal ithalatı sınırlandırılmalıdır.
- Alınması zorunlu olan yabancı mallar, altın ve gümüş karşılığı olmadan ülkenin ürettiği diğer mallar karşılığında alınmalıdır.
- İthalat mümkün olduğu kadar ülkede yapılan imalat için girdi olarak kullanılan malları kapsmalıdır.
- Ülkenin ürettiği sinai malların altın ve gümüş elde etmek için ihraç imkanları araştırılmalıdır.
- Ülkede üretilen malların ithalatına hiç bir şekilde izin verilmemelidir.

4.1. Uluslararası Klasik İş Bölümü (1880-1945)

1800'lü yılların başında (19. yüzyıl) kapitalizm merkantilist aşamadan sanayi kapitalizmine sıçradı. Ekonomik plandaki bu yeniliğe siyasal planda burjuva devrimlerinin (Amerikan ama asıl Fransız devriminin) itmesiyle yeni bir siyaset

anlayışı eşlik etti. Sömürgeci-emperyalist bir güç olan İngiltere, Fransa aleyhine etkinlik alanını genişletti ve en önemlisi Hindistan'a yerleşerek büyük bir hazineye kavuştu. Zengin Hindistan'ın içi boşaltıldıkça İngiliz imparatorluğu da şişiyordu.

1500-1800 yıllarını kapsayan 300 yıllık dönemde başta Amerika kıtası olmak üzere Asya ve Afrika'dan taşınan servet ve zenginlik, sanayi devrimini finanse eden kaynağın çoğu dünyanın geri kalanın sömürsünden, yağma ve talanından sağlanmıştı. Bir önceki döneme göre daha büyük ölçekli ve birbirleriyle rekabet halindeki kapitalist işletmeler, pazar için üretim yapıyor ve bunun çoğunu başta İngiliz sömürgeleri olmak üzere dünyanın her yerine ihraç ediyordu. Elbette sermaye büyüdükçe onu üreten işçi sınıfı (proletarya) da büyümek durumundaydı (BAŞKAYA, 1986, s. 67).

İngiltere denetimi altında tuttuğu bölgelerden (sömürgelerden) ucuz hammadde (özellikle de pamuk) sağlıyor ve ürettiği pamuklu mamulleri tüm dünyaya ihraç ediyordu. Üretim sürecine sokulan her yenilik verimliliği arttırıyor, sömürüyü derinleştiriyor, sermayeyi büyütüyor ve her seferinde yeni pazarlar elde etmek, bu amaçla daha çok alanı denetim altına almak zorunlu hale geliyordu.

Fakat söz konusu süreç sadece İngiltere ile sınırlı değildi. Yeni üretim yöntemleri ve kapitalist ilişkiler, diğer bazı Avrupa ülkelerinde (Fransa ve Almanya...) ve ABD'de hızla geliyordu. Nitekim daha on dokuzuncu yüzyılın sonu gelmeden Almanya ve ABD, İngiltere'nin korkutucu rakipleri haline gelmişlerdi ve pazar kavgası kızışmıştı. Onları da Japonya izliyordu. Aslında Japonya'nın durumu ilginçti. Zira, Japonya kapitalistler arası yarışa katılan yegane Avrupa-dışı ülkeydi. Bilindiği gibi ABD, Avrupa'nın doğrudan uzantısıdır, dolayısıyla onu Avrupa'dan ayrı saymamak gerekir.

Avrupa dışı bir ülke olan Japonya'nın kapitalist gelişmeyi sağlamış ve kapitalist ülkelerarası yarışa katılabilmiş olması, bazı teorisyenler tarafından onun dünyanın başka ülkelerinden farklı olarak, Batı'nın sömürgesi veya yarı-sömürgesi statüsüne indirgenmiş olmayışıyla, batı etkisi dışında kalışıyla açıklamaya çalışılmıştır. Başka bazı teorisyenler de son tahlilde belirleyici olanın iç dinamikler, iç faktörler olduğunu, Japonya'da Batı Avrupa'dakine benzer sosyal ve ekonomik ilişkilerin (Japon feodalizmi) kapitalist gelişmenin yolunu açtığını ileri sürmüşlerdir.

Dolayısıyla Japonya feodal geçmişi itibariyle Batı'ya benzediği için kapitalist gelişmenin mümkün olabildiğini ileri sürmüşlerdir.

19. yüzyılda kapitalizmin etkisi altına girmeyen, sömürgeci emperyalist ülkelerin doğrudan veya yarı-sömürgesi statüsüne indirgenmeyen bir dünya ülkesi hemen hemen kalmamıştır. Asya'nın tamamı, Afrika, Latin Amerika kapitalist ekonominin etkinlik ve yayılma alanı haline gelmiş, dünyanın görüntüsü değişmiş ve yeniden biçimlenmiştir (KEYDER, 1976, s. 171).

İngilizler Güney Asya'yı sömürgeleştirmiş, Çin'i silah zoruyla afyon ticaretine zorlamışlardır. Fransızlar Hindi Çini'ne, Hollandalılar Doğu Hint adalarına yerleşmişler ve Rusya kuzeyde Sibiryaya, doğuda Orta Asya'ya doğru yayılmasını sürdürmüştür. Afrika (Osmanlı imparatorluğunun biçimsel hakimiyeti altındaki sınırlı bölgeler dışında) Fransızlar, İngilizler ve Belçikalılar tarafından paylaşılmıştır. Latin Amerika İspanyollardan ve Portekizlilerden biçimsel olarak bağımsızlaşmış ama bu bilinen anlamda kurtuluş savaşı sonucu kazanılmış bir bağımsızlık değildir. Yegane değişiklik beyaz egemen sınıfın yönetimi devralmasıdır. Zaten Orta ve Güney Amerika önce İngilizlerin, arkasından da ABD'nin nüfuz bölgesi (arka bahçesi) durumuna gelecekti (GÜLALP, 1979, s. 28).

Osmanlı İmparatorluğu da emperyalist Batı'nın bir yarı-sömürgesi haline geldi. Bu dönemde dünya ölçeğindeki kutuplaşma, çevre-merkez, gelişmiş-azgelişmiş, sanayileşmiş-sanayisizleşmiş ikilemi kesin olarak yerleşti.

Artık dünya ticareti de önceki dönemlerde olduğu gibi lüks mallar ticaretinden sanayi kapitalizminin ürünleriyle hammadde ve tarım ürünlerinin yaygın ticaretine dönüştü. Sanayileşmiş ülkeler sanayi ürünleri ihraç ediyor bunun karşılığında hammaddeler ve tarım ürünleri ithal ediyorlardı ve bu eşit olmayan bir değişimdi. Başka türlü ifade etmek istersek, emperyalist merkezlerle dünyanın geri kalanı arasındaki ticaret ve yatırım ilişkileri hakim durumdaki ekonomiler lehine işliyordu. Bunu kan kaybının derinleşmesi olarak da ifade edebiliriz.

O dönemden sonra zenginlik-yoksulluk farkı sürekli derinleşecekti. Nitekim, 1800 yılında (bundan 200 yıl önce) zengin ülkelerle, yoksul ülkeler arasındaki fark bire iki iken, şimdilerde bire altmıştır ve modernleşme, kalkınma, küreselleşme, vb. söylemine rağmen bu fark hızla büyümeye devam etmektedir. Dünyanın Batı Avrupalılar tarafından bu biçimde yağmalanması ve söz konusu halkların kendi

kendilerine yeterli olmaktan çıkarılması, toplumsal-kültürel yapılarının aşındırılması, kültürlerinin tahrip edilmesi, emperyalist güçler ve onların sözcüleri tarafından uygarlaştırma misyonu olarak sunulacaktı (KEYDER, 1976, s. 176).

Başlangıçta Amerika halklarını Hıristiyanlaştıranlar, sanayi kapitalizminin yerleştiği dönemde de uygarlaştırıyorlardı. Yazık ki, II. Enternasyonalin sosyalistleri de söz konusu uygarlaştırma misyonu söylemine kendilerini kaptırmışlardı ve bu konuda emperyalist efendilerden pek farklı düşünmüyorlardı (GÜLALP, 1987, s. 196).

19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başına gelindiğinde, sözünü ettiğimiz Kapitalizme özgü merkezileşme ve yoğunlaşma eğiliminin bir sonucu olarak, kapitalist işletmelerin ölçeği büyüdü, Karteller, tröstler, konzernler biçimindeki büyük tekeller dünya pazarında etkinliklerini artırdılar. İşte, tekellerin ortaya çıktığı bu döneme emperyalizm denmiştir. Bu dönemin bir özelliği de mal ihracına sermaye ihracının da eklenmesidir (GÜLALP, 1979, s. 68).

Elbette sermaye ihracı mal ihracının yerini almıyordu, tam tersine mal ihracı artmaya devam edecekti. Sermaye ihracı, hükümetlere borç verme bir yana bırakılsa, daha çok kapitalist hakimiyeti pekiştirecek, sömürüyü derinleştirecek alt-yapı yatırımlarına ve hammadde kaynaklarına (madenler, plantasyonlar, vb.) yöneliyordu. Artık dünyanın tüm doğal ve beşeri zenginliği emperyalist sömürüye açılmıştı. Dünya emperyalist güçler arasında paylaşılmıştı ama pastadan pay alamayan yeni yetme güçlerde (Almanya, Japonya) paylaşılana yeniden paylaşmayı dayatıyorlardı. İşte iki emperyalistler arası savaşın gerçek nedeni bu idi.

Kapitalizmde merkez-çevre ilişkisi genelde doğrudan doğruya devletler ya da ülkelerin ilişkileri olarak ele alınmaktadır. Oysa asıl önemli olan bu ülke ya da devletlerin kapitalist gelişme sürecinde hangi noktada olduğu ve sermaye birikimini hangi araçlarla, nasıl sağladığıdır. Bu noktada daha üst bir kategoriye ifade eden gelişmiş-azgelişmiş kapitalizm kavramının açıklanması önem kazanmaktadır.

Kapitalizmin gelişmesi, üretim ve tüketimin toplumsallaşması derecesinin bir bütün olarak toplumun tamamında yayılmasıdır. Gelişmiş kapitalizmde üretim örgütlenmesi (genel olarak meta üretimi) ve denetimi (emek sürecinin kontrolü) oldukça geniş bir alana yayılarak sermaye hakimiyeti altında gerçekleşir. Bu süreçte ayrıca, üretimin farklı kesimleri arasında kendisini sürekli olarak besleyen ve

genişleyerek yeniden üretimini sağlayan toplumsal ilişkiler de gelişir. Azgelişmiş kapitalizm ise, gelişmiş kapitalizmin tüm özelliklerini taşımayan, fakat ondan ayrılamaz bir biçimde etkilenen ve şekilsel olarak da olsa gelişmiş kapitalizmi izleyen bir yapılanmayı ifade eder.

Gerek üretim ve emek örgütlenmesi gerekse uluslararası işbölümündeki konumları itibariyle azgelişmiş kapitalizm çerçevesinde tanımlanan ülkeler gelişmiş kapitalizmden oldukça farklı özellikler göstermektedir. Bu farklardan en önemlisi tekelleşme ve sermaye yoğunlaşması açısından gelişmiş kapitalist ülkelerde görülen görece 'homojen' birlikteliğin, azgelişmiş ülkeler açısından söz konusu olmamasıdır. Bunun en bariz örneği geri, çevre, üçüncü dünya vb. adlar altında tanımlanan ve gruplanan ülkelerin bir bütün oluşturamaması ve her bir tanımın farklı nitelermeleri ifade etmesidir.

4.2. İkinci Dünya Savaşından Sonra Uluslararası Yeni İşbölümü

1960'dan beri uluslararası işbölümünde önemli bir değişim gözlenmektedir. Bu değişim, kapitalist emek sürecinde yeniden yapılanmanın bir parçası olarak, sanayi üretiminin emek yoğun kısımlarının, gelişmiş sanayi (merkez) ülkelerinden, emeğin göreceli olarak bol ve ucuz olduğu azgelişmiş (çevre) ülkelere kaymasını içermektedir.

Çok sayıda bilimsel araştırma bu değişimi yeni bir uluslararası işbölümünün oluşumu olarak tanımlamaktadır. Buna göre, hammadde ve tarım ürünleri üreten çevre ülkelerin, sanayi malları üreten merkez ülkelerle ticaret yaptığı eski "sömürgeci işbölümü" artık bitmiştir. Onun yerine sanayi üretiminin merkez ülkelerden çevreye kaydırılmasıyla, çevre ülkelerin de sanayi malları üreten ve bunları merkez ülkelere ihraç eden bir konuma geldiği yeni uluslararası işbölümü gelişmektedir.

Bu gelişmenin altyapısını, azgelişmiş ülkelerin küresel kullanıma açık yedek işgücü deposu olarak yükselişi, iletişim, ulaştırma ve üretim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler oluşturmaktadır. Kısaca, yoğun rekabet ortamında çokuluslu sanayi şirketlerinin ayakta kalabilmelerinin tek şartı, bu yeni uluslararası

işbölümü çerçevesinde üretimlerinin emek yoğun kısımlarını ucuz emek arzından faydalanmak üzere çevre ülkelere kaydırmaktır.

Konuyla ilgili 1980 yılında Fröbel, Henrich ve Kreye geliştirdiği “yeni uluslararası işbölümü” yaklaşımı detaylı olarak incelenmiştir. Farklı gelenekten gelen çok sayıda yazar dünya ekonomisinde 1960’lı yıllardan beri yaşanan niteliksel değişime dikkat çekmekte ve bunu teorik bir temelde açıklamaya çalışmaktadır. Bu değişime “yeni bir uluslararası işbölümü” olarak formüle edilmektedir (ÖNER, 1982, s. 11).

Yeni uluslararası işbölümüne yönelik olarak yapılan akademik araştırmalar eskiye dayanmaktadır. Ancak en kapsamlı “yeni uluslararası işbölümü” yaklaşımı Alman yazarlar Fröbel, Henrich ve Kreye tarafından geliştirilmiştir. Yaklaşımlarını Wallerstein’in geliştirdiği “dünya sistemi” teorisinin analitik prensiplerine oturtan bu yazarlara göre, az sayıda gelişmiş (merkez) ülkenin çok sayıda az gelişmiş (çevre) ülkeyle ticaret yaptığı eski “sömürgeci işbölümünün” yerini, “yeni bir uluslararası işbölümü” almaktadır. Bu yeni işbölümünün temelini sanayi üretiminin merkez ülkelerden çevreye kaydırılmasıyla, çevrenin sanayi malları üreten ve bunları merkeze ihraç eden bir konuma gelmesi oluşturmaktadır.

Dünya ekonomisinin 500 yıllık tarihinde ilk kez, dünya piyasalarını hedefleyen sanayi mallarının kârlı bir biçimde üretimi, merkez ülkelerle birlikte çevre ülkelerde de mümkün hale gelmektedir. Üretim giderek daha çok alt bölümlere ayrılmakta ve bu bölümler dünyanın neresinde emek ve sermayenin en kârlı bileşimi sağlanıyorsa oraya tahsis edilmektedir (ÖNER, 1982, s. 13-14).

Fröbel, Henrich, Kreye’ye göre dünya ekonomisindeki bu dönüşümün kaynağı, artan rekabetin yön verdiği “sermaye değerlenmesi ve birikimidir”. Kapitalistler, daha etkin makine ve teçhizat kullanarak, işgücünün sahip olduğu vasıfları ve işçilerin sayısını azaltarak yoğun rekabet ortamında ayakta kalmaya çalışmaktadır. Ancak bu stratejiler artık yeterli değildir. Gelişen dünya ekonomisinde ve yoğunlaşan rekabet ortamında şirketlerin varlıklarını sürdürebilmelerinin tek yolu üretimlerini emeğin ucuz, bol ve itaatkar olduğu üçüncü dünya ülkelerinde kurulan yeni sanayi sitelerine yeniden yerleştirmektir. Diğer bir ifade ile üretimin küresel düzeyde yeniden organizasyonu sermayenin uygulayabileceği yegane stratejidir (ÖNER, 1982, s. 15).

Yeni uluslararası işbölümünün oluşumuna, 1960 yılından beri birbirleriyle yakından ilişkili olan üç önemli gelişme yol açmıştır. Bunlardan ilki, çevre ülkelerin küresel kullanıma açık yedek işgücü deposu olarak gelişmesidir. Üçüncü dünya ülkelerinde emek genellikle endüstriyel deneyimden ve sınıf bilincinden yoksun, sendikasıız ve çok ucuzdur. Büyük ölçüde yasal korumadan yoksun ve oldukça itaatkar olan bu işgücünün endüstriyel kullanımı, merkezde sendikalı, yüksek ücretli ve militan sanayi işgücüsüyle başı dertte olan sermayenin iştahını kabartmaktadır. Bu ülkelerde, merkezdeki ücretlerin yaklaşık yüzde 10'u karşılığında çok kötü şartlar altında çalışmayı kabul eden ve merkezdekilere yakın verimliğe sahip milyonlarca potansiyel işçi mevcuttur.

Yeni uluslararası işbölümünün oluşumuna yol açan ikinci faktör, ulaşım ve iletişim alanında meydana gelen teknolojik yeniliklerdir. Bu yenilikler üretimin spesifik bir mekana bağımlılığını azaltmaktadır. Çok miktarda malın ve üretim teçhizatının dünyanın uzak yerlerine taşınmasında uzmanlaşmanın artması ve taşımada “kontainer” sisteminin yerleşmesi, sınıai üretimini spesifik mekanlara daha az bağılı hale getirirken, iletişim teknolojisinde meydana gelen ilerlemeler de farklı mekanlara kaydırılan üretimin bölümleri arasında koordinasyon ve kontrolünü kolaylaştırmaktadır. Artık herhangi bir ürünün tam veya kısmi üretimi dünyanın herhangi bir yerinde mümkündür.

Yeni uluslararası işbölümünün oluşumuna yol açan üçüncü faktör ise, teknoloji ve iş organizasyonunda meydana gelen yeniliklerdir. Bu yenilikler karmaşık üretim sürecinin alt bölümlere ayrılmasına ve emek yoğun kısımlarının ucuz ve vasıfsız “yedek işçi ordusundan” faydalanmak üzere çevre ülkelere kaydırılmasına imkan vermektedir. Kısaca, artık bir ürünün farklı düzeylerde parçalarının ve montaj işlemlerinin her biri farklı ülkelerde yapılabilmekte ve bitmiş ürünler pazarlanmak üzere merkez ülkelere gönderilmektedir.

Bu faktörler hâla devam etmektedir. Ancak bu faktörlerin tümü birlikte olgunlaşmadan sermayenin küresel ölçekte yeniden üretimi sadece “klasik uluslararası işbölümünün oluşumuna” yol açmaktadır. Fröbel, Henrich ve Kreye'nin temel hipotezi, bu şartların 1960'dan beri yeni bir sermaye birikim ve yayılma tarzının gelişimine neden olmasıdır. Bu yeni birikim tarzı, küresel emek ve mal piyasalarından başka, dünya piyasası sanayi sitelerinin oluşumuna yol açmaktadır.

Bu faktörleri gerçekleştiren şirketler artı kârlar elde etmektedir. Yoğun uluslararası rekabet bu stratejiyi şirketlerin ayakta kalabilmelerinin tek şartı haline getirmektedir. Bunun sonucu olarak, kapitalizmin tarihinde ilk kez gelişmekte olan ülkelerde sanayi siteleri kârlı bir şekilde sanayi mallarını tam veya kısmen üreten mekanlar haline dönüşmekte ve dünya piyasalarında rekabet edecek düzeye gelmektedir.

Babage prensibinin küresel ölçekte uygulanması, yeni uluslararası işbölümü yaklaşımının özünü teşkil etmektedir. Bu prensibe göre, emek sürecinin bölümlerine ayrılması, emek maliyetinin düşürülmesine olanak sağlamaktadır. Bu bölünme basit ve tekrarlı görevler yaratarak vasıflı emek ihtiyacını büyük ölçüde azaltmaktadır. Böylece birim emek maliyetinde maksimum indirim gerçekleştirilmektedir. Yazarlara göre bu prensip üretim sürecinin emek yoğun kısımlarını en ucuz ya da en uygun bir işgücünün bulunduğu yere küresel bazda tahsis etmek için kullanılmaktadır (ÖNER, 1982, s. 41).

Yeni uluslararası işbölümü sürecinin en önemli aktörleri çokuluslu şirketlerdir. Artan küresel rekabetin baskısı altında oligopolistik şirketler bile sahip oldukları piyasaları ve kârlarını korumak ve yeni bir rekabet üstünlüğü elde etmek amacıyla üretim süreçlerini küresel boyutta yeniden yapılandırmaya çalışmaktadırlar. Bu süreç, ileri iletişim ve ulaşım teknolojileri kullanılarak alt bölümlerine ayrılan üretim sürecinin (özellikle emek yoğun kısımlarını) küresel yedek sanayi işçilerini istihdam etmek üzere yeniden yerleşimine dayanmaktadır. Çokuluslu şirketler, dünya ekonomisinde büyüklükleri, örgütsel yapıları ve geniş sermaye imkanlarıyla bu stratejiyi uygulayabilecek yegane aktörleridir.

Fröbel, Henrich ve Kreye göre tarihte ilk defa mamul ve yarı-mamul sanayi mallarının üretimi çevre ülkelere yerleşmekte ve dünya piyasalarına satılmak için tasarlanmaktadır. Tarihsel açıdan yeni uluslararası işbölümüne dayalı olarak yabancı sermaye yatırımları öncelikle geleneksel sanayi merkezleri ile kültürel, ticari ve coğrafi bağları bulunan ülkeler almıştır. Bu bağlamda Avrupa sanayi üretimi Yunanistan, Portekiz ve Türkiye gibi çevre ülkelere, Amerikan sanayi üretimi Meksika ve Porto-Rico'ya ve Japon sanayi üretimi de Güney Kore ve Tayvan'a yeniden yerleşmiştir.

Fröbel, Henrich ve Kreye, varsayımlarını ampirik olarak test etmek amacıyla Alman tekstil ve konfeksiyon endüstrilerinin ve elektronik sektörünün denizaşırı üretim bağlantılarına yönelik bir araştırma yapmaktadır. Bu araştırma, Alman şirketlerin yurtdışındaki şubelerinin genel bir değerlendirmesini ve yüzde fazla üçüncü dünya ülkesinde serbest ticaret bölgelerinin ve dünya piyasası fabrikalarının incelenmesini içermektedir.

Buna bağlı olarak, yazarlar tekstil sektöründe yeni uluslararası işbölümünü “pantolon yapmak için kumaşlar Almanya’da biçilmekte ve dikim için Tunus’a gönderilmekte ve sonunda dikilmiş olarak iç piyasalarda satılmak üzere Almanya’ya geri gönderilmektedir” şeklinde özetlemektedirler. Ayrıca Almanya’da tekstil ve konfeksiyon endüstrilerinde vasıfsız ve yarı vasıflı işlerin payının büyük ölçüde azaldığını, buna karşın bu endüstrilerin yurtdışındaki fabrikalarında vasıfsız ve yarı-vasıflı işlerin sayısında aynı oranda artış olduğunu ve bu bölgelerde taşeronluk faaliyetlerinin de yaygınlaştığını ifade etmektedir (ÖNER, 1982, s. 11).

Yazarlar, yeni uluslararası işbölümüne ya da sanayi üretiminin çevre ülkelere kaymasını yavaşlatacak trendlerin mevcut olmasına rağmen bu eğilimlerin güçlü olmadığını ve sanayiinin küresel olarak yeniden yerleşiminin devam edeceğini ileri sürmektedir. Bunun bir sonucu olarak dünya artık eskisi gibi sanayileşmiş merkez ve sanayileşmemiş çevre olarak ayrılmak yerine, karmaşık teknolojilerin ana üreticisi merkez ve standart teknolojiler kullanan çevre ülkelerden oluşacaktır.

Fröbel, Henrich ve Kreye, sermayenin kurumsal yeniliği olan yeni uluslararası işbölümünün oluşumunu, geleneksel sanayi ülkelerinde kâr oranlarındaki düşmeye bağlamanın ya da çevre ülkelerin kalkınma stratejilerindeki değişime karşı bir tepki olarak görmenin yanlış olacağını belirtmektedir (ÖNER, 1982, s. 46).

Ayrıca yeni uluslararası işbölümünün oluşumu ne herhangi bir çokuluslu şirketin serbestçe yapabileceği bir tercih, ne de değişen şartların bir sonucudur. Bu, 1960’dan beri geçerli olan “sermaye değerlenme ve birikim şartlarının niteliksel dönüşümü ile birlikte emek ve üretim mekanı için dünya piyasalarının oluşmasının bir sonucudur (ÖNER, 1982, s. 51).

Özetle sermayenin ve politik tedbirlerin merkez ülkelerde işçi sınıfının gücünü kırmada yetersiz kalması, Üçüncü Dünya’da işçi sınıfının örgütsüz olması ve son 30 yılda merkez ve çevre ülkeler arasında ücret farklılıklarının artması ve dünya

piyasası sanayi sitelerinin yükselişi sermaye açısından üretimin çevre ülkelere kaydırılmasını oldukça cazip bir strateji haline getirmiştir (ÖNER, 1982, s. 57).

Diğer bir ifade ile, işçi sınıfının artan gücü kâr oranlarının düşmesine yola açmaktadır ve sermaye bu krizi merkez ülkelerde artı-değeri artırarak çözmektedir. Teknolojik gelişmelerin de yardımı ile üretimi ücretlerin düşük olduğu yerlere kaydırmak, ücretlerin ortalama düzeyini düşürmenin ve karları küresel ölçekte artırmanın tek yolu haline gelmektedir. Sonuç olarak, çok uluslu şirketler artan bir biçimde üretimlerini ve yatırımlarını sanayileşmiş merkez ülkelerden sanayileşmemiş veya yeni sanayileşmiş çevre ülkelere doğru kaydırmaktadırlar.

Dünyada dış ticaretin gelişimi bu şekilde gerçekleşmiştir. Konuyu Türkiye açısından ele alacak olursak; kuruluşundan bu yana ihracat hacminin sanayi sektörü itibariyle gelişimi ülkemizde şu şekilde olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İHRACATIN SANAYİ SEKTÖRÜ İTİBARIYLA GELİŞİMİ

İhracat; bir malın yabancı ülkelere döviz karşılığı yapılan satışlarıdır. Çeşitli aşamalara ve çok yönlü bir niteliğe sahiptir. Ürünün ihracata yönelik biçimde kaliteli ve uluslararası standartlara ve piyasa şartlarına uygun biçimde üretilmesinden, yurt dışında pazarlanması, reklam ve tanıtımının yapılması, dış satışının gerçekleştirilmesi, en uygun ambalaj ve nakliye biçiminin seçilmesi, ihracatçının ülkesindeki dış ticaret mevzuatını bilerek zamanında gerekli işlemleri tamamlaması ve ürünün istenilen yere zamanında teslimine kadar uzanan çeşitli aşamalardan geçmektedir.

Makro açıdan incelendiğinde ihracat ülke ekonomileri açısından da çok önemlidir. Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerdeki ekonomik gelişmişliğin temel göstergelerinden biri de ihracat performanslarıdır.

İlk ve en dar bakış açısından ihracatın ülke ekonomisi açısından faydası döviz girdisi sağlamasıdır. Sağlanan döviz girdisi ile beraber dış ticaret dengesi de pozitif yönde bir etki gösterecektir. Ana ülke açısından sayılabilecek bir diğer önemli ekonomik fayda da yeni iş sahalarının yaratılmış olmasıdır. İhracatla beraber işsizlik oranı da azalacaktır.

Dünyada gelişmelerini ihracat ile sağlamış ve bugün kişi başına 30,000 dolara kadar geliri yükselmiş pek çok ülke bulunmaktadır. Her ülke GSMH'nin belli bir yüzdesini dünyaya ihraç etmektedir. Ülkeler ürettiklerini dış dünyaya sattıkça ve bu oran yükseldikçe; rekabet güçleri, teknolojik gelişmeleri, büyüme hızları, krize karşı dayanıklılıkları müspet olarak etkilenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin gelişmesi için ihracatı itici güç ve strateji olarak kabul etmesi çok akılcı bir yaklaşım olup, dünya deneyimleri bakımından da test edilmiş bir olaydır.

Aşağıda kalkınma stratejileri açısından dönemsel olarak uygulanan dış ticaret politikaları konunun önemi gereğince tetkik edilecektir.

1. 1960-1980 Yılları Arası İthal İkameci Dış Ticaret

Kuruluşundan bu yana ülkemizde ihracat hacminin yıllar itibariyle gelişimi, sanayi sektörü bazında durumu ve ülkelere göre dağılımı şöyledir;

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına bakıldığında, sınai ve ticari altyapı bakımından Osmanlı'dan pek de parlak olmayan bir miras devraldığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkler daha çok askerlik ve bürokrasi alanlarında faaliyet göstermişler, sanayi ve ticaret ile fazla ilgilenmemişlerdir.

Her şeye rağmen 19. yüzyılın başlarında Osmanlı imparatorluğunda ufak atölyelerde icra edilen ve loncalar halinde örgütlenmiş bir sanayinin mevcut olduğu görülmektedir. Pamuk ipliği, bez, ipekli kumaş ihracını gerçekleştiren bu sanayi, özellikle tanzimattan sonra çökmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar, dış ticaret hammadde ihraç eden, mamul madde ithal eden bir yapıda oluşmuştur.

1923'den sonra 1950'lere kadar radikal değişimler olmuş, 1950'li yılların başında ise, politik hayatta ve dünya ekonomi konjonktüründe yaşanan gelişmelere de bağlı olarak daha liberal bir dış ticaret politikası izlenmeye başlanmıştır.

1950'li yıllarda uygulanan ekonomik politika daha çok plansız ve programsız bir gelişmeye dayalı olduğu için 1950'li yılların ikinci yarısında büyük bir kargaşaya ve başı bozukluğa neden olmuştur. Yine 1950'li yıllarda planlama olmadığı için tarımsal kesimden sanayiye bir kaynak aktarımı olamamış ve köy ekonomilerinin pazar ekonomileri ile yeterli bir bütünleşmesi sağlanamamıştır. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra özellikle sanayi mallarının ithalatının giderek hızlanması ülkede ekonomik kalkınmanın planlı ve programlı bir şekilde yapılmasını gerekli kılmıştır.

Liberal dış ticaret ve sanayileşme stratejisi uygulayan Türkiye, 1953 yılında ortaya çıkan döviz darboğazı sonucunda, ithal ikamesinin araçları olan kotaları, ithal yasaklarını ve yüksek gümrük duvarlarını uygulamaya başlamıştır. Enflasyonist politikalar ve aşırı değerlenmiş kur politikası da şiddeti giderek arttırılarak, 1958 operasyonuna kadar sürdürülmüştür (BORATAV, 1988, s. 61).

1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) hazırlanmıştır. Bu dönemde, ülkenin ekonomik kalkınması için özel sektörün bütün yatırımları tek başına yürütemeyeceği ve bu nedenle devletin ekonomik alanda daha etkin bir rol oynaması gerektiği düşüncesi kabul görmekteydi. Ancak, devlet bunu özel sektörü

engellemeyecek şekilde belirli alanlarda yatırım yaparak gerçekleştirmeliydi. İşte bütün bunların gerçekleştirilmesi ancak planlı bir ekonomik politika ile mümkün olacaktır.

Birinci Beş yıllık kalkınma planına göre özel sektör ucuz kredi, yatırım teşvikleri ve dış rekabetten korunma gibi politikalarla desteklenecek, kamu yatırımları da ülkenin ekonomik kalkınma hedeflerine ulaştırılması doğrultusunda belirli bir plan ve program dahilinde yapılacaktır. Bu çerçevede, 1950'li yıllarda yurt dışından ithal edilen tüketim malları, 1960'lı ve 1970'li yıllarda desteklenmeye çalışılan özel sektör sayesinde yerli sanayiciler tarafından üretilmeye çalışılacak ve bu yolla aşırı ithalattan kaynaklanan döviz darboğazı aşılmaya çalışılacaktır. Bu bir anlamda yerli sanayicinin korunmasına ve iç pazarın genişletilmesine dayalı ithal ikameci sanayileşme politikasının uygulanması anlamına gelmekteydi. Diğer bir ifade ile, 1960-1970 yılları arasında uygulanan ithal ikameci sanayileşme ile daha önce ithal edilen tüketim mallarını yurt içinde imal edilmesi amaçlanmıştır.

Planlı dönemin başında gıda ve tekstil gibi dayanıksız tüketim mallarının ithalatı, yerli üretimle ikame edilmiş, başka bir deyişle ithal ikamesinin ilk aşaması tamamlanmıştır. Ancak, 1963-80 dönemini kapsayan ithal ikamesine dayalı sanayileşme döneminde, ikinci aşama olan ara ve yatırım malları üretimine geçilememiştir (SÖNMEZ, 1982, s. 47).

İthal ikameci dönemde seçilmiş makro büyüklüklerin gelişimine baktığımızda, büyümede, yatırımlarda ve istihdamdaki artışlara karşın, bu strateji ile öngörülenin tam tersine, ekonominin dışa bağımlılığını arttıran, döviz bağımlılığı yüksek bir sanayi yapısı ortaya çıkmıştır. 1977-80 dışında ekonomide hızlı bir büyümenin yaşandığı bu dönemde, sanayi sektörünün öncü sektör kabul edilmesinin sonucu, üretim artışlarının en fazla bu sektörde gerçekleştiğini ve ilk sıradaki tarım sektörünün yerini aldığını görüyoruz. 1963-77 döneminde tarımsal üretimin yıllık artış hızı yüzde 3 iken, sanayi üretiminin yıllık artış hızı yüzde 10'u aşmıştır. GSMH ise yılda ortalama yüzde 7'lik bir hızla büyümüştür (SÖNMEZ, 1982, s. 62).

1977-80 dönemindeki büyüme hızının yüzde 1.9'a kadar düşmesinin temel nedeni ise, 1973 petrol krizinin ve 1974 Kıbrıs hareketinin yol açtığı ekonomik olumsuzluklardır. İmalat sanayi alt dallarında, dönem boyunca uygulanan dış ticaret politikaları sonucu dengesiz bir gelişim ortaya çıkmıştır. Planlarda öngörülenin

tersine, sınıai üretim, tüketim malları üretimine yönelik gelişimini sürdürmüştür (DPT., Temel Ekonomik Göstergeler, 1985, s. 23). Söz konusu dönemde imalat sanayi büyümesindeki artışların en önemli kaynağının yurtiçi talep artışları olması ve bu büyümede ithal ikamesi ile ihracat artışının etkisinin son derece sınırlı olması, imalat sanayi alt dallarındaki dengesiz gelişimin nedenini ortaya koymaktadır (TUNCA, 1981, s. 190).

1963-68 döneminde iç talep büyümesinin sektörel üretim artışına katkısı yüzde 91, ihracat artışının yüzde 2, ithal ikamesinin ise yüzde 7 düzeyindedir (KORUM, 1977, s. 190). Bu dengesiz gelişime karşın, 1980 öncesi dönemde gerçekleştirilen ithal ikamesi sonucunda ortaya çıkan ve üretim çeşitliliği artmış imalat sanayi, kanımızca 1980 sonrası 1988'e kadar gerçekleşen ihracat atılımı için kaynak olan sanayi bazını yaratmıştır. 1980 sonrası büyümenin kaynağı olan ve İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi'nin başarısı olarak değerlendirilen bu ihracat atılımının gerçek nedeni; 1980 öncesi yaratılmış ve 1977 sonrasında enerji ve döviz darboğazı sonucu atıl duruma gelmiş kapasitelerdir.

İ.İ.D.S.S.'nin uygulandığı 1963-80 döneminde sabit sermaye yatırımlarının dönemlere göre sektörler arası dağılımında bu stratejiye uygun olarak, imalat sanayi yatırımları giderek daha fazla pay almıştır (I. ve II. Plan dönemlerinde toplam sabit sermaye yatırımları içinde, imalat sanayi yatırımları için hedeflenenin üzerinde (I. Plan yüzde 16.9-yüzde 22.4; II. Plan yüzde 20.4-yüzde 26.8) yatırım gerçekleşmiştir).

İthal ikameci stratejinin ikinci aşaması olan ara ve yatırım malları üretimine geçme çabalarının, başka bir deyişle "sanayileşme" isteğinin bir sonucu olarak, tüketim malları sanayine yönelik yatırımlar azalış gösterirken, ara ve yatırım malları sanayine yönelik yatırımlar artmıştır. İmalat sanayine yönelik yatırımlarda kamu kesimi payı artış göstermiştir. Ancak, 1970-80 dönemi sonunda kamu kesiminin, özel kesimin yatırım malları sanayinde gerçekleştirdiği yatırım miktarına ulaşmaması düşündürücüdür (DPT. Yıllık Programlar ve IV. BYKP, s. 124). Bu gelişmeler yanında yatırımlardaki kamu kesimi payının artmasında, dış borçlanmanın temel finansman kaynağı olması, enflasyonu körüklemiş ve stratejinin tıkanmasına yol açan temel faktör olmuştur.

Bu dönemde, imalat sanayi genelinde sağlanan toplam istihdam artışlarının yarısının, yalnızca gıda (yüzde 14.1), metal ana sanayi (yüzde 12.7) ve makine (yüzde 8.5) sanayileri tarafından sağlandığı görülmektedir (ŞENSES, 1989, s. 78).

Aşırı değerlenmiş kur ve düşük faiz politikaları yanında, artan reel ücretler, sermayenin göreceli fiyatında yapay bir ucuzlama yaratarak sermaye yoğun teknolojilerin seçimini özendirmiştir. Genelde tüm sektörlerde sermaye yoğunluğu artarken, ithal ikamesinin en çok ağırlık taşıdığı sektörlerde diğerlerine oranla daha fazla sermaye yoğun teknoloji kullanılması, yine bu kesimlerin gelişmiş ülkelerdeki teknolojiyi kopya ettikleri tezi ile açıklanmaktadır (TUNCA, 1989, s. 95). İthal ikameci dönemde devlet desteğinde teknoloji kullanımı yaygınlaşırken, teknoloji üretme ve uygulama politikasına ulaşılmamıştır.

İthal ikameci strateji ile döviz tasarrufu sağlamak, ithalatı azaltmak yoluyla dış ticaret açığının kapatılması ve sanayileşmedeki sorunların giderilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefin tam tersine, “ithal ikamesi yapar görünen gerçekte ithal gereğini arttıran” bir sanayi yapısı ortaya çıkmıştır. Sektörel öncelikler, sosyal karlılık, ulusal gelire katkı gibi kriterlerin dikkate alınması yerine “üretim yapılsın, baca tütsün” ilkesiyle, her şeyin teşvik edildiği, sonuçta hiçbir şeyin teşvik edilmediği bir teşvik furyası yaşanmıştır (MORTAN ve ÇAKMAKLI, 1987, s. 334). Bu dönemde geleneksel ve potansiyel ihracat ürünlerinin gelişmesi özendirilmediği gibi, kendi gelişme süreci içinde ortaya çıkan yeni ürünlerin ihracatı da mümkün olmamıştır (BALASSA Bela, 1987, s. 269).

1964-89 yılları arasında uygulanan vergi iadesi uygulamasında bu durum çok açık gözükmektedir. İthal ikameci stratejinin amacıyla çelişkili olarak, vergi iadesinden geleneksel tarım ürünleri, sanayi ürünlerine oranla daha fazla yararlanmış ve vergi iadesi şeklinde ihracatçılara yapılan ödemeler, vergi iadesine konu olan ihracattaki gelişmeden daha yüksek olmuştur (KARLUK, 1989, s. 94).

İthal girdilerin daha düşük fiyatlardan ithalini sağlamanın, ayrıca ihracatı caydırarak kaynakların ithal ikameci sanayilere kaymasını sağlamanın nedeniyle bir teşvik aracı gibi düşünülen aşırı değerlenmiş kur politikası da, amaçlananın tersine ara ve yatırım malları sanayilerinde ithalata bağımlılığı arttırmış ve bu sanayilerdeki korumanın azalmasına neden olmuştur. Bu politika sonucu ortaya çıkan bir başka olumsuzluk da, teknoloji seçimini işgücü aleyhine değiştirip, yabancı teknolojinin

tercihine neden olmasıdır. Yurtiçi enflasyon artışları ile döviz kurundaki aşırı değerlenme artmış ve buna yurtdışı enflasyonun da etkisi eklenince girdi maliyetleri yükselmiştir. Gerek maliyet artışları gerekse reel efektif kurdaki düşüş, ihracatı özendirici olmaktan çıkararak, ilgili üretim dallarını iç piyasaya yöneltmiştir.

Mutlak koruma sağlayan dış ticaret kontrol araçlarının, yerli sanayiye tamamen rekabet ortamı dışına çıkarması nedeniyle, bu dönemde kurulan birimlerin önemli bir kısmı kapasite kullanımı, etkinlik ve verimlilik kaygılarından uzak bir ortamda çalışma olanağı bulabilmişlerdir. Korumanın seçici değil genel bir koruma şeklinde olması ve belirli bir takvime bağlı olarak uygulanmaması, her ölçekte üretim birimlerinin, aynı olanaklardan yararlanabilmesini sağlamıştır. Bu durum, bir yandan girişimcilerin maliyet düşürücü yenilikler ve verimlilik artışı çabalarını gereksiz kılarken, diğer yandan rekabetten uzak, yüksek maliyet ve yüksek kar marjlarıyla çalışan tekelci rekabet ve oligopolistik bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur (BORATAV, 1983, s. 117).

Yerli sanayicinin kullandığı teknolojiyi sürekli olarak yurt dışından ithal etmek zorunda olması, ülke açısından önemli bir döviz kaybına neden olmaktadır. 1960-1980 yılları arasında devlet daha çok yerli sanayicinin büyümesi ve iç pazarın genişlemesi için ithal ikameci sanayileşme politikalarını uygulamış ancak ihracatı artırmak için önemli bir girişimde bulunmamıştır. Bu ülkenin döviz gelirlerinin artmamasına neden olmuştur. Giderek büyüyen yerli sanayici iç piyasayı küçük görmeye başlamış ve artık dış pazarlara açılmak istemiştir.

Bunun içinde dış ticaret ile ilgili yeni düzenlemeler gerekmede ve ülke ekonomisinin dışa açılması bir zorunluluk haline gelmektedir. Ülkenin ekonomik darboğaza girmesine bağlı olarak ülke içinde siyasal ve toplumsal huzursuzluklar ortaya çıkmaya başlamış, artan grev ve lokavtlardan dolayı çalışma barışı bozulmuş, iç pazarın sınırlılığın ulaşılmamasından dolayı sanayideki üretim, verimlilik ve kârlılık düşmeye başlamıştır. Bütün bunlara ek olarak, meclisin tüm bu sorunları çözemez hale gelmesi ülkeyi bir krizin eşiğine getirmiştir.

Her yıl artan oranlarda dış ödemeler dengesinin açık vermesi, duraklamaya başlayan ihracatın ve yurt dışından gönderilen işçi dövizlerinin bu açığı kapatmada giderek yetersiz kalması, önemli bir döviz sıkıntısını beraberinde getirdi. Döviz sıkıntısı demek yerli sanayicisinin artık yurt dışından teknoloji transfer edememesi

anlamına geliyordu. Bu da üretimin artırılamaması demektir. Dolayısıyla, yerli sanayicinin kârlarının artan oranlarda düşmeye başlaması sendikaların yüksek ücret taleplerinin karşılanmasında önemli sorunlar doğuruyordu. Sendikalar 1961 anayasasının sağlamış olduğu demokratik haklarından dolayı işverene karşı oldukça güçlü bir şekilde örgütlenmişti. 1971 askeri müdahalesi demokratik ve siyasal hakların sınırlandırılması yolu ile yükselen toplumsal muhalefeti frenlemeye çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştı (AKAT, 1984, s. 127).

1970'li yılların başında ortaya çıkan petrol krizi ve 1974'de Kıbrıs askeri müdahalesi ve ardından Türkiye'ye uygulanan ambargo ülkenin hesapta olmayan önemli bir döviz kaybına neden olmuştu. Özellikle 1970'li yılların sonuna doğru, özel sektör yatırımlarının yanı sıra kamu yatırımlarını da neredeyse durma noktasına getirmişti (AKAT, 1984, s. 129).

Bu bir anlamda ithal ikameci sanayileşme modelinin terk edilmesi gerektiğini ortaya koyuyordu. 1980 yılında 24 Ocak kararları çerçevesinde ülke ekonomisinin dışa açılması, döviz darboğazının giderilmesi ve ihracatın teşvik edilmesi gibi bir dizi kararlar alındı. Ancak ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal kriz bu politikaların uygulanmasını mümkün kılmıyordu. İşte 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ülke içerisindeki siyasal ve toplumsal krizi durdurmanın yanı sıra 24 Ocak kararlarının uygulanmasına uygun bir ortam oluşturmak için yapıldı (ALPAR, 1982, s. 21).

2. 1980 Sonrası İhracata Dayalı Dış Ticaret

Sanayileşme teorisi açısından esasen iki strateji söz konusudur. İthal ikameci strateji ve ihracata-dayalı strateji. Türkiye, bu iki stratejiden ilkinin, ithal ikameci Sanayileşme Stratejisini bazen gizli bazen aleni, bazen yumuşak bazen de çok katı olarak ama neticede 1980 yılına gelene kadar kararlılıkla sürdürmüştür. Arada yaşanan bazı ekstrem yılların dışında 1980'den sonra politika, ihracata-dayalı Sanayileşme Stratejisi olmuştur.

1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1970'li yıllarda yaşanan 2 petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye

ekonomisinde de yaşanmaya başlayan sorunlar, radikal kararların alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle, 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur (ULUGAY, 1983, s. 63).

Temel amacı ülke ekonomisinin serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işlemlerini sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi gerçekleştirmek olan bu ekonomik program ile birlikte Türkiye, ülke ekonomisini dışa kapalı bir hale getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini bırakmış ve “ihracata dayalı sanayileşme” stratejisini benimsemiştir.

İhracatta önem arz eden ulaşım, haberleşme ve diğer altyapı yatırımları hız kazanmış; ihracatçılık saygın bir meslek haline gelmiş ve ihracat seferberliği başlatılmıştır.

Bu dönemde, ihracat ile ilgili bürokratik engeller büyük ölçüde azaltılmıştır. Nitekim, 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu ile ilgili olarak Temmuz 1984 tarihinde çıkarılan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 30 Sayılı Karar, 1989 tarihine kadar kambiyo rejiminin esasını oluşturmuş, bu tarihte yapılan değişikliklerle her türlü dövizin ithali serbest bırakılmıştır. 1990 yılında Kambiyo Rejimi daha da liberalleştirilerek Türk Lirası'nın konvertibilite özellikleri güçlendirilmiş ve 32 sayılı Karar'da yapılan değişikliklerle, TL ile ihracat ve ithalat serbest bırakılmıştır (www.igeme.org.tr/-33k 11.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Anılan dönemde, “Dış Ticaret Sermaye Şirketi” (DTSS) modeli teşvik edilerek bu şirketlerin pazar bulma, dış ticaret işlemlerini yürütme, tanıtım gibi hizmetleri yapması düşünülmüştür. 1980'li yılların başındaki "ihracat seferberliği"nin temeli de bu büyük şirketlere dayalı bir modele oturtulmuştur ve 1981-89 döneminde DTSS'lerin ihracattaki payı yüzde 35 civarında gerçekleşmiştir (KAZGAN, 1985, s. 27).

24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde, gerçekleştirilen devalüasyon sonucu TL'nin değeri ABD Doları karşısında yüzde 49 oranında düşürülmüş ve iç talep kısılarak ihracata ivme kazandırılması amaçlanmıştır (OYAN, 1987, s. 21). Sabit kur uygulaması terk edilerek günlük olarak ayarlanan esnek kur sistemine geçilmiş ve bu sayede gerçekçi kur politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Başta parasal ve nakdi teşvikler olmak üzere ihracat değişik destek unsurları ile teşvik edilmiştir.

Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, ithalatta pozitif listeden, negatif listeye geçilmiş, miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları giderek düşürülmüştür.

İhracat Rejimi zaman içinde yapılan değişiklik ve düzenlemeler ile tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları yürürlükten kaldırılarak, ihracat serbestisi prensibi getirilmiştir. İhracatı artırmak için hukuki düzenlemelere ilave olarak ihracatçılara, vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli hammadde ithalatı ve ihracat kredileri gibi bazı parasal ve mali teşvikler sağlanmıştır. Ayrıca, yine ihracatçılara Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Destekleme Fiyat İstikrarı Fonu'ndan finansman desteği sağlanmıştır (CEM, 1984, s. 17).

Türk ihracatçılarının dış pazarlarda rekabet gücünü artırmak ve Türkiye'nin ihracata yönelik stratejisini desteklemek amacıyla 1987 yılında Türk Eximbank kurulmuştur. Yukarıda kısaca özetlemeye çalışılan politikalar sayesinde, ülkemiz dış ticaret hacmi ve özellikle ihracatında önemli artışlar gerçekleştirmiş ve ihracatımızın ürün kompozisyonu da büyük oranda değişmiştir. 1979 yılında 2.3 milyar dolar olan ihracatımız 1990 yılına gelindiğinde 12.9 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. İhracatımız içinde tarım ürünleri payı hızla gerilerken sanayi mallarının payı önemli oranda artış göstermiştir. Nitekim 1980 yılında yüzde 36 olan sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1990 yılına gelindiğinde yüzde 80'e ulaşmıştır (BORATAV, 2003, s. 54).

90'lı yılların başında gerek dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve "Körfez Krizi" gibi dış faktörler, gerek ekonomideki yüksek enflasyon oranı, kamu açıkları, artan iç ve dış borç stoğu gibi kronikleşen sorunların sonucunda, ülkemiz, 1994 yılında ekonomik kriz yaşamış ve bu kriz sonrasında 5 Nisan Kararları olarak bilinen, ekonomik istikrarın sağlanmasını teminen bir dizi tedbirler paketini uygulamaya koymuştur. Yukarıda değinilen iç ve dış faktörler 1990-1993 döneminde ihracatımızın artış hızında yavaşlamaya sebep olmuş, anılan dönem boyunca ihracatımız sadece yüzde 18 artmıştır ([http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx 08.06.2009](http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?08.06.2009) tarihinde ulaşılmıştır).

1994 yılında yapılan yüksek oranlı devalüasyon ve uygulanan ekonomi politikaları, uluslararası piyasalardaki rekabet gücümüzü olumlu yönde etkilemiş olup, 1994 ve 1995 yıllarında ihracatımız sırasıyla yüzde 18 ve yüzde 19,5 oranında

artış kaydetmiştir (www.zevkli.org/archive/ithalat-ve-ihracatin-onemi_07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

1995 yılında, bir yandan uluslararası ticaretin serbestleşmesinin sağlanması amacıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlatılan GATT sürecinin tamamlanması ile oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olunurken diğer yandan, 01.01.1996 tarihinden itibaren AB ile gümrük birliğine gidilmesi karara bağlanmıştır.

Küresel ve bölgesel boyutta yaşanan bu gelişmeler neticesinde, 1980 sonrasında yoğun bir şekilde uygulanan ihracat performansına dayalı doğrudan ve nakdi teşvikler kaldırılarak, uluslararası yükümlülüklerimize uygun olarak hazırlanan "İhracata Yönelik Devlet Yardımları" programları ve tanıtım faaliyetleri uygulamaya konulmuştur. Avrupa Topluluğu Mevzuatına uyum çalışmaları çerçevesinde, İhracatı Teşvik Mevzuatının da Topluluğun Gümrük Kodu'na uyumlu hale getirilmesi için yapılan çalışmalar kapsamında oluşturulan Dahilde İşleme Rejimi 01.01.1996 tarihi itibarıyla İhracatı Teşvik Mevzuatı yerine ikame edilmiştir (www.igeme.org.tr/33k05.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, ülke ekonomisinde ve istihdamında çok önemli bir yere sahip olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin bir araya gelmesi ve işletmelerin "Sektörel Dış Ticaret Şirketleri" adı altında kurulan çok ortaklı şirketler aracılığıyla ihracat yapmaları gündeme gelmiştir. 1996 yılında ihracat artış hızının yüzde 7,3 oranında gerçekleşerek yavaşlamasının en önemli nedeni dünya ticaretinin büyüme hızındaki yavaşlamadır. DTÖ verilerine göre, dünya ticaret hacmindeki artış 1995 yılında yüzde 9,1 iken, 1996 yılında yüzde 5,4'e düşmüştür (www.igeme.org.tr/33k07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatın 1997 yılında bir önceki yıla kıyasla daha hızlı gelişme göstererek yüzde 13,1 seviyesinde artması ve 26,2 milyar dolar düzeyine çıkmasının esas nedeni, yılın ikinci yarısında Asya'da ortaya çıkan mali krizin etkilerine rağmen, dünya hasılasında kaydedilen önemli ölçüde büyüme sonucunda artan dış talep olmuştur (Dünya Gazetesi, 25 Ocak 1997).

Nitekim, dünya hasılasında büyümeye paralel olarak DTÖ verilerine göre, 1997 yılında mal ticaret hacmi yüzde 10,7 oranında artış göstererek 1976 yılından bu yana kaydedilen en yüksek artış hızına ulaşmıştır (<http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx> 06.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Ancak 1997 yılı ortalarından itibaren, önce Uzakdoğu ülkelerinde mali piyasalarda başlayan kriz, zamanla reel sektörü de kapsamış ve bunun sonucu olarak, 1998 yılında dünya ekonomisinin büyümesi sadece yüzde 2,2 oranında kalırken, dünya ihracatı ise yüzde 1,6 oranında gerilemiştir (Dünya Gazetesi, 25 Ocak 1997). Söz konusu gelişme doğal olarak ülkemiz ihracatını da olumsuz etkilemiştir. Özellikle küresel krizin 1998 yılı Ağustos ayında Rusya'ya sıçraması ülkemiz ihracatında beklenen artışın gerçekleşmesini engellemiştir. Dünya talebindeki daralma, dünya mal fiyatlarında gözlenen düşme sonucu ülkemiz dış ticareti önemli ölçüde etkilenmiş ve 1998 yılında ihracatımız yüzde 2,7 oranında artarak 27 milyar dolar olmuştur (www.zevkli.org/archive/ithalat-ve-ihracatin-onemi-1-t121585.html-157k 06.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

17 Ağustos 1999 tarihinde ve daha sonra yaşanan depremlerin sonucunda yüzde 6,1 oranında daralan ülkemiz ekonomisi ihracatımızı da olumsuz yönde etkilemiş ve 1989 yılından itibaren sürekli artış gösteren ihracatımız 1999 yılında yüzde 1,4 oranında azalarak 26,5 milyar dolara gerilemiştir.

2000 yılı gerek uluslararası piyasalarda Euro/Dolar paritesinde Euro aleyhine yaşanan gelişmeler, gerekse ham petrol fiyatlarında gözlenen yüksek artışın maliyetleri artırıcı etkisi gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan olumsuz gelişmeler sebebiyle, ihracatçılar açısından zor bir yıl olmuştur (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.07.06.2009> tarihinde ulaşılmıştır).

Ayrıca Ekonomik Program'ın ilk yılı olması sebebiyle, enflasyon hedefine paralel olarak yürütülmekte olan kur politikası, ihracatımızı olumsuz yönde etkileyen diğer bir gelişme olmuştur.

Dışsal ve içsel faktörlerden kaynaklanan tüm bu olumsuzluklar neticesinde, 2000 yılında ihracatımız yüzde 4,4'lük artışla 27,8 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılı toplam ihracatının yüzde 91,2'lik bölümünü imalat sanayi ürünleri, yüzde 7,1'lik bölümünü tarım ve ormancılık ürünleri ve yüzde 1,4'lik bölümünü madencilik ürünleri oluşturmuştur (www.zevkli.org/archive/ithalat-ve-ihracatin-onemi.html 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

2000 yılı ihracatının ülke ve ülke gruplarına göre ayırımına bakıldığında ise; en önemli ihraç pazarımız olan OECD ülkelerine yönelik ihracatın 19 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı şekilde Avrupa Birliği'ne yönelik

ihracatımız 14,5 milyar dolar olurken, OECD ülkelerinin toplam ihracatımız içindeki payı ise yüzde 68,4 olmuştur. Söz konusu dönemde OECD üyesi olmayan ülkelere yönelik ihracatımız ise, bir önceki yıla göre değerinde yüzde 1,6 oranında artarak 7,9 milyar dolar olmuş ve genel ihracatımız içerisindeki payı da yüzde 28,3 düzeyinde gerçekleşmiştir (www.alomaliye.com/talha_apak_ihracatin_onemi.htm 08.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Ülke sıralamasında ise, ilk sırada 5,1 milyar dolar ile Almanya yer alırken onu sırasıyla ABD, İtalya, İngiltere ve Fransa izlemiştir (www.igeme.org.tr/-33k 08.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Dünya hasılasında 2001 yılı ile birlikte başlayan yavaşlama süreci, 11 Eylül saldırılarının ardından daha da belirgin hale gelmiş ve 2001 yılında dünya hasılası yüzde 2.4 artış ile son 10 yılın en düşük büyüme oranını gerçekleştirmiştir. 2002 yılında ABD ve gelişmiş Asya ekonomilerinde gözlenen talep iyileşmeleri ve Çin ekonomisindeki büyüme dünya ekonomisinde görece bir canlanma yaşanmasına sebep olmuş, ancak AB ve Japonya ekonomilerinde talep artış hızının düşmesiyle birlikte 2002 yılı dünya hasılası ancak yüzde 3 seviyesinde artmıştır (www.dei.gov.tr 08.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Dünya hasılasındaki gelişmelere paralel bir seyir izleyen dünya mal ihracatı, 2001 yılında yüzde 3.9'luk bir daralma yaşamış, 2002 yılında ise bir önceki yıla göre yüzde 4,2'lik bir büyüme performansı sergileyerek 6,5 trilyon dolar düzeyine ulaşmıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise, dünya hasılasının yüzde 3.9, dünya ihracatının ise yüzde 16 oranlarında arttığı ve dünya ihracatının 7,3 trilyon dolar seviyesine yükseldiği görülmektedir. 2003 yılında dolar/euro paritesinde yaşanan gelişmeler, dolar cinsinden açıklanan ticaret rakamlarının yüksek oranda artışına neden olmuştur (www.igeme.org.tr/-33k 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

2001 yılı Şubat ayında yaşanan ekonomik krizin ardından ülkemiz ihracatında ciddi oranda bir artış görülmüştür. Kriz sonrasında serbest dalgalanmaya bırakılan Türk Lirası'nın büyük oranlı devalüe edilmesi ve krizin etkisiyle birlikte büyük oranda daralan iç talep sonucunda, firmalar, krizden çıkış yolu olarak ihracata yönelmişlerdir. Bunun neticesinde, ihracat 2001 yılında, 2000 yılına göre yüzde 12,8 oranında artmış ve 31,3 milyar dolar olmuştur (die.gov.tr 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatımızdaki yüksek oranlı artışın 2002 yılında, 2001 yılında yaşanan yüksek oranlı devalüasyon gibi bir gelişmenin olmamasına rağmen, devam ettiği 2002 yılı ihracatımızın, 2001 yılına göre yüzde 14,1 oranında artarak 35,8 milyar dolara ulaştığı görülmektedir (www.alomaliye.com/talha_apakihracatin_onemi.htm 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır). Sağlanan bu yüksek oranlı artışta, iç talepte devam eden durgunluk, özellikle imalat sanayi üretimindeki artış, işgücü verimliliğindeki yükseliş, reel işgücü maliyetlerindeki düşüş ve 2001 yılında gerçekleştirilen ihracat bağlantılarının çok etkili olduğu anlaşılmaktadır.

2001 ve 2002 yılındaki ihracat artışının 2003 yılında hızlanarak devam ettiği görülmektedir. Nitekim, 2003 yılında ihracatımız, bir önceki yıla göre yüzde 31'lik bir artış göstermiş ve 47,3 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu ihracat rakamı, 2003 yılı itibariyle Türkiye'yi dünyanın en büyük 24. ihracatçı ülkesi yapmıştır. Ayrıca, yüzde 31'lik ihracat artış oranı Türkiye'yi en büyük 30 ihracatçı ülke arasında en yüksek ihracat büyüme oranını yakalayan ikinci ülke konumuna yükseltmiştir (KobiFinans Dergisi, 1. Sayı).

2003 yılında sağlanan ihracat artışının ana nedenleri ise; iç talebin tam olarak canlanmamasına rağmen üretimdeki artışın devam etmesi, reel işgücü maliyetlerindeki düşüşün ve verimlilikteki artışın devam etmesi, faiz oranlarındaki düşüşün yarattığı finansman kolaylığı, ihraç fiyatlarındaki artış, dolar/euro paritesindeki gelişmelerin olumlu yansımaları ve enerji fiyatlarının genel fiyat artışının çok altında gerçekleşmesinin yarattığı maliyet avantajı olarak sayılabilir. 2003 yılı ihracatımızı ülke grupları açısından incelediğimizde ise, Avrupa Birliği ülkelerinin 24 milyar dolarlık ihracat ve yaklaşık yüzde 52'lik pay ile ihracatımızda ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Geleneksel ihraç pazarlarımız olan AB ve OECD ülkelerinin yanı sıra, yeni pazarlara girme ve kalıcı olma konusunda da çok önemli başarılar sağlanmıştır. Nitekim, 2003 yılında İslam Konferansı Teşkilatı Ülkelerine yönelik ihracatımız bir önceki yıla göre yüzde 40 düzeyinde artmış ve 7,2 milyar dolar olmuştur. Benzer şekilde, Türki Cumhuriyetler ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine yönelik ihracatımızda da sırasıyla yüzde 43 ve yüzde 48'lik artışlar yaşanmıştır (www.zevkli.org/archive/ithalat-ve-ihracatin-onemi 06.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Tüm bunların yanı sıra, ülkemiz 2000 yılından bu yana uygulanmakta olan “Komşu ve Çevre Ülkelerle Ticareti Geliştirme Stratejisi”nin bir sonucu olarak, geçmiş iki yılda olduğu gibi 2003 yılında da uzun yıllardan beri ihmal edilmiş olan komşu ülkelere yönelik ihracatını da ciddi biçimde arttırmayı başarmıştır. Bu kapsamda, komşularımıza yönelik ihracatımızda bir önceki yıla göre yüzde 60.4 oranında artış sağlanmış ve anılan ülkelerin toplam ihracatımız içindeki payı ise yüzde 15 seviyelerine yaklaşmıştır (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did> 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Son dönemlerde ihracatımızın sektörel yapısında da çok önemli gelişmeler ve dönüşümler yaşandığı bir dönem olmuştur. Anılan dönemde, katma değeri yüksek, ileri teknoloji ihtiva eden otomotiv, elektrik-elektronik ve makine imalat gibi sektörlerin ihracatımızdaki paylarının hızla arttığı görülmektedir. “Sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak” amacıyla hazırlanan İhracat Stratejik Planı 2004 yılı Ocak ayında yürürlüğe konulmuştur. Planın uygulama, izleme ve değerlendirme süreci çerçevesinde 5 stratejik amaç için oluşturulan toplam 20 çalışma grubu bünyesinde 600’ü aşkın kamu/özel sektör temsilcisinin katılımıyla sürdürülen çalışmaların 2006 yılı sonuna dek devam etmesi öngörülmektedir (Capital Dergisi, 1 Aralık 2004).

Planın uygulama süreci, ihracata yönelik tüm faaliyetlerin ortak mutabakatla belirlenerek bir çatı altında toplandığı bir şemsiye oluşturarak etkinliğimizi artırmaktadır.

2004 yılında ise ihracatımız yüzde 33,6 artışla 63,1 milyar dolar, ithalatımız yüzde 40,7 artışla 97,5 milyar dolar olmuştur. Böylelikle, 2003 yılında yüzde 69,8 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2004 yılında yüzde 64,6’ya gerilemiş ve dış ticaret hacmimiz 160 milyar doları aşmıştır. Böylece, ihracat hacmi bakımından dünya ülkeleri arasında 24. sırada bulunan ülkemiz 2004 yılında 22. sıraya yükselmiştir. 2004 yılı ihracatımız ülke grupları itibariyle incelendiğinde, Avrupa Birliği ülkelerinin 34,4 milyar dolarlık ihracat ve yüzde 54,6’lık payla ihracatımızda ilk sırayı aldığı görülmektedir (Capital Dergisi, 1 Aralık 2004, s. 27).

2004 yılında ihracatımızın ülke grupları açısından çeşitlendirilmesinde de önemli başarılar elde edilmiştir. 2003 yılında 1 milyar doların üzerinde ihracat yaptığımız ülke sayısı 9 iken, 2004 yılında 14 ülkeye ulaşılmıştır. 2000 yılında

yürürlüğe konulan “Komşu ve Çevre Ülkeler ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” ve 2003 yılında yürürlüğe konulan “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” stratejileri çerçevesinde bu ülkelere yönelik ihracatımız sırasıyla yüzde 37 ve yüzde 40 oranlarında artarak 18,9 ve 3 milyar dolar olmuştur. Böylece komşu ve çevre ülkelerin ihracatımız içindeki payı yüzde 30’a ve Afrika ülkelerinin ihracatımız içindeki payı yüzde 5’e ulaşmıştır (Capital Dergisi, 1 Aralık 2004, s. 28).

İhracatın ülkemiz ekonomisine verdiği desteği sürekli hale getirmek, ülkemizi tam anlamıyla ihracata dayalı kalkınma stratejisi izleyen, dünya ile bütünleşmiş bir konuma getirebilmek ve ihracat artışımızı konjonktür değişmelerinden mümkün olabildiğince arındırarak sürdürülebilir bir ihracat artışı yakalayabilmek hedefi doğrultusunda oluşturulan İhracat Stratejik Planı 2004-2006 çalışması başarılı bir uygulama süreci yaşamıştır.

2005 yılında ihracatımız yüzde 16,3 artışla 73,5 milyar dolar, ithalatımız yüzde 19,7 artışla 116,8 milyar dolar olmuştur. Böylelikle, 2004 yılında yüzde 64,8 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2005 yılında yüzde 62,9’a gerilemiş ve dış ticaret hacmimiz 190 milyar doları aşmıştır. Ülkemiz, 2005 yılında ihracat hacmi bakımından dünya ülkeleri arasında 22. sırada yer almıştır (KobiFinans Dergisi, 1. Sayı).

2005 yılı ihracatımız ülke grupları itibariyle incelendiğinde, Avrupa Birliği ülkelerinin 38,4 milyar dolarlık ihracat ve yüzde 52,3’lük payla ihracatımızda ilk sırayı aldığı görülmektedir. Sürdürülebilir ihracat alt yapısı oluşturulmasında kritik bir önem arz eden ihraç pazarlarının çeşitlendirilmesine yönelik yakalanan eğilim devam etmektedir. 2003 yılında 1 milyar doların üzerinde ihracat yaptığımız ülke sayısı 9 iken bu sayı 2004 yılında 14, 2005 yılında ise 15 ülkeye ulaşmıştır (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.07.06.2009> tarihinde ulaşılmıştır).

2000 yılında yürürlüğe konulan “Komşu ve Çevre Ülkeler ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” ve 2003 yılında yürürlüğe konulan “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” stratejileri çerçevesinde bu ülkelere yönelik ihracatımız 2005 yılında sırasıyla yüzde 27,2 ve yüzde 22 oranlarında artarak 24,1 ve 3,6 milyar dolar olmuştur. Böylece komşu ve çevre ülkelerin ihracatımız içindeki payı yüzde 32,8’e ulaşırken, Afrika ülkelerinin

ihracatımız içindeki payı yüzde 5 olarak kalmıştır (www.igeme.org.tr/-33k 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatımızda önemli payı olan ülkelerden, genel ihracatımızda yüzde 12,9 oranında paya sahip Almanya'ya olan ihracatımız 2005 yılında yüzde 8,1 artarak 9,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, Rusya Federasyonu'na ihracatımız yüzde 27,9 oranında artarak 2,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve söz konusu ülkenin genel ihracatımızdaki payı yüzde 3,2'yi bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ne ihracatımız ise 2005 yılında yüzde 1 artarak 4,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve A.B.D'nin toplam ihracatımızdaki payı yüzde 6,7 olmuştur. Diğer taraftan, 2005 yılında Romanya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Ukrayna'ya yüzde 40'ın üzerindeki ihracat artışları dikkat çekmiştir (www.zevkli.org/archive/ithalat-ve-ihracatin-onemi-1-t121585.html 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

2005 yılında ihracatımızın yüzde 84,8'ini oluşturan sanayi ürünleri ihracatı ise 2005 yılında yüzde 12,7 oranında artmıştır (www.alomaliye.com/talha_apak_ihracatin_onemi.htm-107k 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır). Sanayi ürünlerinin genel ihracatımız içerisindeki yüksek payı nedeniyle, söz konusu ürünlerin ihracat artış hızı, genel ihracat artışında belirleyici olmuştur.

Sektörel detaya inildiğinde, ileri teknoloji ihtiva eden ve sermaye yoğun sektörlerin ihracatımız içindeki paylarının hızla artmaya devam ettiği görülmektedir. Sanayi ürünleri içerisinde önemli bir yer tutan Makine ve Aksamları ihracatında 2005 yılında yüzde 27,3 oranında artışla 2,7 milyar dolarlık ihracata ulaşılmıştır (www.dtm.gov.tr 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

2004 yılında yüzde 49 oranında bir artış yakalayan otomotiv ana ve yan sanayi ihracatı, 2005 yılında da genel artış ortalamasının üzerinde bir orana ulaşarak yüzde 20,9 bir artış kaydetmiş ve 13,1 milyar dolar olmuştur. Otomotiv ana oranında ve yan sanayi, toplam ihracatımızda yüzde 17,8 oranında bir paya sahiptir (www.alomaliye.com/talha_apak_ihracatin_onemi 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatımızda görülen istikrarsız artış dikkate alınarak, “sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak” hedefi doğrultusunda geliştirilen İhracat Stratejik Planı 2004-2006 çalışması başarılı bir uygulama sürecini tamamlamış olup, “sürdürülebilir ihracat artışı sağlayacak rekabetçi yapıyı

geliştirmek” amacıyla oluşturulan İhracat Stratejik Planı 2007-2009 çalışmasına başlanmıştır.

2006 yılında ihracatımız yüzde 16,3 artışla 85,5 milyar dolar, ithalatımız yüzde 18,4 artışla 138,3 milyar dolar olmuştur. 2005 Ocak-Aralık döneminde 43,3 milyon dolar olan dış ticaret açığımız, 2006 yılı aynı döneminde yüzde 21,9 oranında artarak 54 milyar dolara yükselmiştir (www.igeme.org.tr/33k 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır)

2006 yılı ihracatımız ülke grupları itibariyle incelendiğinde, Avrupa Birliği'nin (AB) ihracattaki ağırlığı devam etmektedir. 2005 yılına göre AB ülkelerine yapılan ihracat yüzde 14,4 artarak 43,9 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. AB ülkeleri yüzde 51,6 ile ihracatımızda en yüksek paya sahiptir (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=2&dsid=172&dyid=2937> 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatta bölgesel bağımlılığın önüne geçilmesi ve sürdürülebilir ihracat alt yapısının oluşturulması amacıyla ihraç pazarlarının çeşitlendirilmesine yönelik yakalanan başarı devam etmektedir. 2004 yılında 1 milyar doların üzerinde ihracat yaptığımız ülke sayısı 14 iken, 2005 yılında 15 ülkeye, 2006 yılında da 19 ülkeye ulaşılmıştır.

2000 yılında yürürlüğe konulan “Komşu ve Çevre Ülkeler ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” ve 2003 yılında yürürlüğe konulan “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” stratejileri çerçevesinde bu ülkelere yönelik ihracatımız 2006 yılında sırasıyla yüzde 21 ve yüzde 25,5 oranlarında artarak 29,2 ve 4,5 milyar dolar olmuştur. Böylece komşu ve çevre ülkelerin ihracatımız içindeki payı yüzde 34,3'e ulaşırken, Afrika ülkelerinin ihracatımız içindeki payı yüzde 5,4 olarak kalmıştır (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=172dyid=2937> 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatımızda önemli payı olan ülkelere, genel ihracatımızda yüzde 11,4 oranında paya sahip Almanya'ya olan ihracatımız 2006 yılında yüzde 2,3 artarak 9,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, Rusya Federasyonu'na ihracatımız yüzde 35,7 oranında artarak 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve söz konusu ülkenin genel ihracatımızdaki payı yüzde 3,8'i bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ne ihracatımız ise 2006 yılında yüzde 1,7 artarak 5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve

A.B.D'nin toplam ihracatımızdaki payı yüzde 5,9 olmuştur (www.zevkli.org/archive/ithalat-ve-ihracatin-onemi-1-t121585.html-157k 06.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Sanayi ürünleri içerisinde önemli bir yer tutan demir ve demir dışı metaller ihracatında 2006 yılında yüzde 35,9 oranında artışla 4,1 milyar dolarlık ihracata ulaşılmıştır. 2005 yılında yüzde 20,3 oranında bir artış yakalayan Otomotiv Ana ve Yan Sanayi ihracatı, 2006 yılında da genel artış ortalamasının üzerinde bir orana ulaşarak yüzde 22,9 oranında bir artış kaydetmiş ve 15,5 milyar dolar olmuştur. Otomotiv ana ve yan sanayi, toplam ihracatımızda yüzde 18,1 oranında bir paya sahiptir (www.igeme.org.tr/-33k 06.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

“Sürdürülebilir ihracat artışı sağlayacak rekabetçi yapıyı geliştirmek” amacıyla oluşturulan İhracat Stratejik Planı 2007-2009 çalışmaları tamamlanmıştır. 2007 yılında ihracatımız yüzde 25,3 artışla 107,2 milyar dolar, ithalatımız yüzde 21,8 artışla 170 milyar dolar olmuştur. 2006 yılında 54 milyar dolar olan dış ticaret açığımız, 2006 yılı aynı döneminde yüzde 16,3 oranında artarak 62.8 milyar dolara yükselmiştir (KobiFinans Dergisi, 1.Sayı).

2007 yılı ihracatımız ülke grupları itibarıyla incelendiğinde, Avrupa Birliği'nin (AB) ihracattaki ağırlığı devam etmektedir. 2006 yılına göre AB ülkelerine yapılan ihracat yüzde 26 artarak 60,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. AB ülkeleri yüzde 56,3 ile ihracatımızda en yüksek paya sahiptir (www.alomaliye.com/talha_apak_ihracatin_onemi. 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır) İhracatta bölgesel bağımlılığın önüne geçilmesi ve sürdürülebilir ihracat alt yapısının oluşturulması amacıyla ihraç pazarlarının çeşitlendirilmesine yönelik yakalanan başarı devam etmektedir. 2004 yılında 1 milyar doların üzerinde ihracat yaptığımız ülke sayısı 14 iken, 2005 yılında 15 ülkeye, 2006 yılında 19 ülkeye, 2007 yılında ise 24 ülkeye ulaşılmıştır.

2000 yılında yürürlüğe konulan “Komşu ve Çevre Ülkeler ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” ve 2003 yılında yürürlüğe konulan “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” stratejileri çerçevesinde bu ülkelere yönelik ihracatımız 2007 yılında sırasıyla yüzde 37,3 ve yüzde 30,9 oranlarında artarak 40,3 ve 5,9 milyar dolar olmuştur. Böylece Komşu ve Çevre Ülkelerin ihracatımız içindeki payı yüzde 37,6'ya ulaşırken, Afrika ülkelerinin

ihracatımız içindeki payı yüzde 5,5 olarak kalmıştır (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx> 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatımızda önemli payı olan ülkelerden, genel ihracatımızda yüzde 11,2 ile en yüksek paya sahip Almanya'ya olan ihracatımız 2007 yılında yüzde 23,8 artarak 12 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, ikinci sırada yer alan İngiltere'ye olan ihracatımız ise yüzde 26,6 oranında artarak 8,6 milyar dolar, üçüncü sırada yer alan İtalya'ya ihracatımız yüzde 10,8 artarak 7,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve söz konusu ülkenin genel ihracatımızdaki payı yüzde 7'yi bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ne ihracatımız yüzde 17,6 oranında azalarak 4,2 milyar dolar, Rusya Federasyonu'na yönelik ihracatımız ise yüzde 46 oranında artarak 4,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve Rusya Federasyonu'nun toplam ihracatımızdaki payı yüzde 4,4 olmuştur (KobiFinans Dergisi, 1. Sayı).

İhracatçı Birlikleri tarafından hazırlanan İhracat Kayıt Rakamları esas alınarak ihracatımızın sektörel yapısına bakıldığında; ihracatımızın yüzde 86,7'sini oluşturan sanayi ürünleri ihracatı ise 2007 yılında yüzde 24,3 oranında artmıştır. Sanayi ürünlerinin genel ihracatımız içerisindeki yüksek payı nedeniyle, söz konusu ürünlerin ihracat artış hızı, genel ihracat artışında belirleyici olmuştur (www.dtm.gov.tr 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Sanayi ürünleri içerisinde önemli bir yer tutan Taşıt Araçları ve Yan Sanayi ihracatında 2007 yılında yüzde 37,1 oranında artışla 21,3 milyar dolarlık ihracata ulaşılmıştır. 2007 yılında yüzde 35,1 ile genel artış ortalamasının üzerinde bir artış yakalayan Makine ve Aksamları ihracatı, 5,5 milyar dolar olmuştur. Makine ve Aksamları, toplam ihracatımızda yüzde 5,2 oranında bir paya sahiptir (www.die.gov.tr 06.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Ekte Tablo 1'de Türkiye'nin kuruluşundan bu yana yıllara göre ithalat ve ihracat hacimleri gösterilmektedir.

Bu tabloya göre her geçen yıl ithalat ve ihracat rakamları artış göstermiştir. Bu artış 2007 ve 2008 yılında büyük bir oran olarak gerçekleşmiştir. Tablo 2'de ise ekonomik faaliyetlere göre dış ticaret hacimleri yer almaktadır.

TABLO 2: EKONOMİK FAALİYETLERE GÖRE DIŞ TİCARET

İHRACAT	YILLIK								OCAK - HAZİRAN		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007	2008	% Değişim
Tarım ve Ormancılık	1.65	1.97	1.75	2.12	2.54	3.32	3.48	3.72	1.61	1.80	11,8
Balıkçılık	25	30	51	81	103	140	131	158	83	122	47,6
Madencilik ve Taşocaklığı	400	349	387	469	649	810	1.14	1.661	678	1.01	48,9
İmalat Sanayii	25.5	28.8	33.7	44.3	59.5	68.8	80.2	101.0	46.8	65.5	39,9
Diğerleri	173	153	165	204	294	384	531	646	366	318	-13,2
GENEL TOPLAM	27.7	31.3	36.0	47.2	63.1	73.4	85.5	107.2	49.6	68.81	38,7

Kaynak: dtm.gov.tr, 2009

2007 yılında yüzde 24,3 oranında artışla 91,8 milyar dolara ulaşan sanayi sektörünün toplam ihracat içinde en yüksek paya sahip beş alt sektör sıralaması ise aşağıdaki gibi ortaya çıkmaktadır.

TABLO 3: SANAYİ SEKTÖRÜNÜN TOPLAM İHRACAT İÇİNDE EN YÜKSEK PAYA SAHİP BEŞ ALT SEKTÖR

	% Pay	Değer
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	20,1	21,2 milyar dolar
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	15,2	16 milyar dolar
Demir Çelik Ürünleri	10,8	11,4 milyar dolar
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	9,9	10,5 milyar dolar
Elektrik-Elektronik	8,6	9,1 milyar dolar

Kaynak: dtm.gov.tr, 2009

Sanayi sektöründe ihracatı en fazla artan beş sektörün ihracat artış oranları ve ihracat hacimleri aşağıdaki gibidir.

TABLO 4: SANAYİ SEKTÖRÜNDE İHRACATI EN FAZLA ARTAN BEŞ SEKTÖR

	% Artış	Değer
Diğer Sanayi Ürünleri	55,7	56,6 milyon dolar
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	37,1	21,3 milyar dolar
Makine ve Aksamları	35,1	5,6 milyar dolar
Halı	34,7	1 milyar dolar
Demir Çelik Ürünleri	31,3	11,4 milyar dolar

Kaynak: dtm.gov.tr, 2009

3. 2007 Yılı İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamlarının Ülke ve Ülke Grupları İtibariyle Değerlendirilmesi

Ülke grupları açısından değerlendirme yapıldığında; ihracatımızda yüzde 56,9 paya sahip olan Avrupa Birliği (27 ülke için) ülkelerine ihracatımızın 2007 yılında bir önceki yıla göre yüzde 24,6 artışla 60,3 milyar dolar, ihracatımızda yüzde 14 pay alan Yakın ve Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatımızın ise yüzde 30,5 artışla 14,8 milyar dolar düzeyinde olduğu görülmektedir (dtm.gov.tr 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

NAFTA grubuna yönelik ihracatımız yüzde 15 azalışla 4,5 milyar dolar, Afrika ülkelerine yönelik ihracatımız yüzde 32,7 artışla 6 milyar dolar; ihracatımızda yüzde 3,6 paya sahip olan Asya Pasifik ülkelerine yönelik ihracatımız ise yüzde 27,8 artışla 3,8 milyar dolar olmuştur (dtm.gov.tr 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır). Bunun yanı sıra; ihracatımızda yüzde 2,8 paya sahip olan Türk Cumhuriyetleri'nde (değişim yüzde 48) ve yüzde 0,8 paya sahip olan Latin Amerika Ülkelerinde (değişim yüzde 44) görülen yüksek artış oranları dikkat çekmektedir (İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları ve TÜİK verileri).

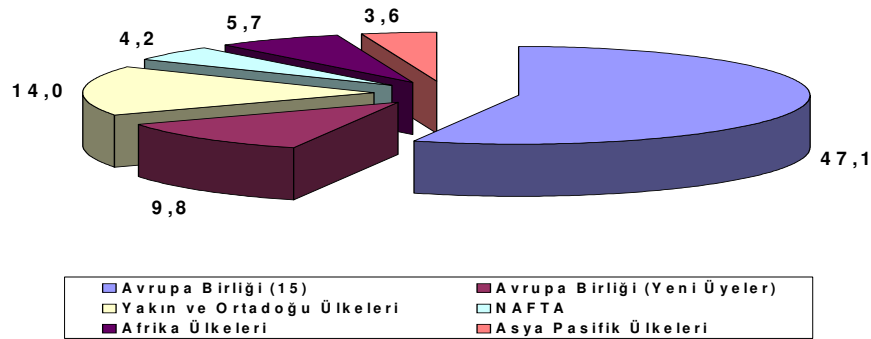

TABLO 5 : ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT HACİMLERİ (Milyar Dolar)

ÜLKE GRUBU	2006	2007	DEĞİŞİM (%)	PAY (%)
AVRUPA BİRLİĞİ (TOPLAM)	48373,836	60286,017	24,6	56,9
AVRUPA BİRLİĞİ (15)	41328,847	49871,272	20,7	47,1
AVRUPA BİRLİĞİ (YENİ ÜYELERİ)	7044,989	10414,745	47,8	9,8
YAKIN VE ORTA DOĞU ÜLKELERİ	11371,407	14835,467	30,5	14,0
NAFTA	5297,570	4500,800	-15,0	4,2
AFRİKA ÜLKELERİ	4552,267	6040,575	32,7	5,7
ASYA PASİFİK ÜLKELERİ	2955,368	3775,759	27,8	3,6
TÜRK CUMHURİYETLERİ	1982,443	2993,904	48,0	2,8
LATİN AMERİKA ÜLKELERİ	588,567	847,549	44,0	0,8
LİSTE TOPLAMI	75121,458	93220,072	24,1	88,0
DİĞER ÜLKELER	10619,358	12705,414	19,6	12,0
TOPLAM	85740,816	105925,486	23,5	100,0

Kaynak: dtm.gov.tr, 2008

Ülke gruplarına göre gerçekleştirilen ihracat miktarlarının grafiksel olarak gösterimi şöyledir;

Grafik 1: ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT

Kaynak: dtm.gov.tr, 2008

Tablo 5'te 2006 yılından 2007 yılına ülke gruplarına göre ihracat hacimlerinin değişimi yüzde ve rakamsal olarak gösterilmektedir

Ülke gruplarının toplam ihracatımız içindeki paylarına bakıldığında NAFTA ülkelerinin payı yüzde 6,2'den yüzde 4,2'ye ve Avrupa Birliği (15 ülke)'nin payı yüzde 48,2'den yüzde 47,1'e gerilerken, Avrupa Birliği (27 ülke)'nin payı yüzde 56,4'ten yüzde 56,9'a, Asya Pasifik ülkelerinin payı yüzde 3,4'ten yüzde 3,6'ya, Latin Amerika ülkelerinin payı yüzde 0,7'den yüzde 0,8'e, Yakın ve Ortadoğu ülkelerinin payı yüzde 13,3'ten yüzde 14'e, Afrika ülkelerinin payı yüzde 5,3'ten yüzde 5,7'ye ve Türk Cumhuriyetlerinin payı yüzde 2,3'ten yüzde 2,8'e yükselmiştir (www.dtm.gov.tr 22.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracata bakıldığında, Avrupa Birliği (15 ülke) ülkelerine yapılan ihracatta yüzde 20,7'lik artışın bulunduğu, yeni üye olan 12 ülkeye yapılan ihracatta artışın ise yüzde 47,8 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu artışlarda, özellikle Romanya, Bulgaristan, Malta, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyetine yapılan ihracatta yaşanan gelişmeler etkili olmuştur (İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları ve TÜİK verileri).

Yakın ve Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracattaki artışın nedeni başta Birleşik Arap Emirlikleri (yüzde 57,2) olmak üzere S.Arabistan (yüzde 39,4), Azerbaycan-Nahçıvan (yüzde 56,6) ve İran (yüzde 29,2)'a gerçekleştirilen ihracat artışları olarak gösterilmektedir (dtm.gov.tr 22.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Afrika ülkelerine gerçekleştirilen ihracat artışının temelinde ise, Tunus (yüzde 67,1), Mısır (yüzde 29,1), Cezayir (yüzde 19,6) ve Libya (yüzde 32,8)'ya yönelik ihracatta sağlanan dolar bazındaki yüksek artışlar bulunmaktadır (dtm.gov.tr 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

2007 yılı ihracatımızda ilk 50 ülke incelendiğinde, anılan ülkelerin ihracatımızdan aldığı payın yüzde 89,3 olduğu ve ihracat artış oranının yüzde 24 oranında gerçekleştiği gözlenmektedir. İlk 50 ülke dışında kalan ülkelere olan ihracatımızın ise yüzde 19,9 oranında artarak 11,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. İhracatımızda yüzde 11,3 pay ile ilk sırada yer alan Almanya'ya yönelik ihracatımız yüzde 22,1 oranında artmış; Almanya'yı yüzde 7,9 pay ve yüzde 21,6 artışla İngiltere, yüzde 7,1 pay ve yüzde 10,5 artışla İtalya, yüzde

5,6 pay ve yüzde 28,6 artışla Fransa ve yüzde 4,6 pay ve yüzde 37,7 artışla Rusya Federasyonu takip etmektedir (www.dtm.gov.tr 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamlarında İlk 50 ülke arasında en çok ihracat artışı gerçekleştirilen ilk 10 ülke sırasıyla: Malta (yüzde 200,6), Bosna Hersek (yüzde 193,4), Lübnan (yüzde 70,5), Sırbistan (yüzde 67,1), Tunus (yüzde 67,1), Macaristan (yüzde 60,6), Kazakistan (yüzde 58), Birleşik Arap Emirlikleri (yüzde 57,2), Romanya (yüzde 56,7), Azerbaycan-Nahçıvan (yüzde 56,6) olarak belirlenmektedir. İlk 50 ülke arasında ihracatımızda düşüş görülen ülkeler ise ABD (yüzde -17,8), Portekiz (yüzde -2,6) ve İsviçre (yüzde -2) olmuştur (www.dtm.gov.tr 22.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

2007 yılında komşu ve çevre ülkelere göre ihracat değerlendirmesi yapıldığında, 7 komşu ülke ve 45 çevre ülke olmak üzere toplam 52 ülkeye yönelik ihracatımızın bu dönemde yüzde 35,5 artış göstererek 40,5 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Komşu ve çevre ülkelerin ihracatımızdaki toplam payı ise yüzde 38,3 olarak gerçekleşmiştir (İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları ve TÜİK verileri).

Toplam 7 ülkeden oluşan komşu ülkelere ihracatımız 2007 yılında yüzde 28,5 artış göstererek 8,7 milyar dolardan 11,1 milyar dolara yükselmiştir. Bu grup içerisinde ilk sıraları yüzde 2,7'lik payla Irak, yüzde 2,2'lik pay ile Yunanistan, yüzde 1,9'luk payla Bulgaristan ve yüzde 1,3 ile İran almaktadır (İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları ve TÜİK verileri).

Azerbaycan-Nahçıvan'a gerçekleştirilen yüzde 56,6 ihracat artışı dışında, Gürcistan'a (yüzde 51,4), Yunanistan'a (yüzde 40,2) ve Suriye'ye (yüzde 31,6) gerçekleştirilen ihracatlardaki artış oranları da dikkat çekicidir (İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları ve TÜİK verileri).

Irak'a gerçekleştirilen ihracat artış oranının (yüzde 8,4) düşük kalmasına rağmen, İran dışında sınır komşularımıza yönelik ihracatımızın genel ihracat artışının üzerinde bir oranla artması nedeniyle toplam ihracatımız içindeki payı yüzde 10,1'den yüzde 10,5'e yükselmiştir (İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları ve TÜİK verileri).

Toplam 45 ülkeden oluşan çevre ülkelere olan ihracatımız ise; anılan dönemde bir önceki döneme göre, yüzde 38,4 artış göstererek 29,4 milyar dolar

seviyesine ulaşmış ve bu ülkelerin toplam ihracatımız içerisindeki payı yüzde 27,8 olarak gerçekleşmiştir. Çevre ülkeler arasında en büyük ihraç pazarlarımız olarak Rusya Federasyonu (yüzde 4,6), Romanya (yüzde 3,5), B.A.E (yüzde 2,8), İsrail (yüzde 1,6) ve Suudi Arabistan (yüzde 1,4) görülmektedir (www.dtm.gov.tr 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Komşu ve çevre ülkeler arasında en yüksek ihracat artışı sağlanan ülkeler sırasıyla: Cibuti (yüzde 340,5), Bosna Hersek (yüzde 193,4), Karadağ (yüzde 150,9), Bahreyn (yüzde 117,6), Lübnan (yüzde 70,5), Sırbistan (yüzde 67,1), Tunus (yüzde 67,1), Hırvatistan (yüzde 64,6) ve Kosova (yüzde 64,6)'dır (www.dtm.gov.tr 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Tablo 6'da da bu komşu ve çevre ülkelere gerçekleştirilen ihracat rakamları 2006 ve 2007 yılları itibariyle gösterilmiştir.

4. 2008 Yılı İhracat Değerlendirilmesi

Ülkemizin kuruluşundan bu yana ihracatın gelişimi ele alındıktan sonra 2008 yılında gerçekleşen durum ise şöyledir;

Kürşat Tüzmen, 2008 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri hakkında Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) Başkanı Mehmet Büyükekşi ile birlikte bir basın toplantısı düzenlemiş ve 2008 yılında gerçekleşen ihracat hacmini değerlendirmiştir. Küresel krizin Türkiye ekonomisine olan etkilerinin ilk ihracatta hissedildiğine işaret eden Tüzmen, "Küresel kriz baş göstermeseydi yıllık ihracatımız 136 milyar dolara ulaşabilirdi" demiştir (<http://www.tim.org.tr> 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Tüzmen, 2008 yılı için TİM'in 127,5 milyar dolar olarak açıkladığı ihracat rakamı ile kendi açıkladığı 131,5 milyar dolarlık rakam arasındaki fark ile ilgili soru üzerine, bunun ihracatçı birliklerinin kayıtlarına girmeyen ihracat kalemlerinden kaynaklandığını söylemiştir. Edinilen bilgiye göre, işlenmemiş altın ihracatı, gemilere ve uçaklara verilen akaryakıt ile kumanya satışlarında, ihracatçı birliklerine kayıt yaptırılmamaktadır. Bu nedenle, ihracatçı birlikleri kayıt rakamları, TÜİK'in açıklamasına göre daha düşük olabilmektedir.

Ancak, ihracatçı birlikleri rakamları da gerçekleşmeyi değil, kaydı gösterdiği için, kayıt rakamları, aylık ihracat gerçekleşmesinin seyri hakkında önemli bir

gösterge olarak kabul edilmektedir. Bakan Tüzmen, toplantıda 2009 yılı için ihracat hedefini 109 milyar dolar, ithalat öngörüsünü ise 151 milyar dolar olarak açıklarken, ekonomideki daralma nedeniyle, fiili gerçekleştirmelere bağlı olarak revizyonların gündeme gelebileceğini, dış ticaret verilerinin daha düşük düzeylerde kalmasının ciddi bir olasılık olduğunu belirtmiş ve 2010'da artış trendinin ortaya çıkabileceğini, 2011'de esaslı düzelmenin yaşanabileceğini söylemiştir.

Bu yıl ihracata 13 milyar dolar destek sağlanmasının öngörüldüğünü bildiren Bakan Tüzmen, Merkez Bankası'nın senet reeskont imkanlarından yararlanılarak, ihracatçılara sevk öncesi ve sevk sonrası aşamalarda 1,8 milyar dolar tutarında kısa vadeli kredi kullanılacağını kaydetmiştir. Türk Eximbank'ın geçen yıl 4,3 milyar doları nakdi ihracat kredisi, 5,1 milyar doları kredi sigortası olmak üzere toplam 4,9 milyar dolar ihracata destek sağladığını hatırlatan Bakan Kürşad Tüzmen, ayrıca bankanın sermaye artışı ve reeskont kredisi imkanı ile ilgili çalışmaların son aşamaya geldiğini, özellikle ihracatçılara, reeskont kredisinin kullanımı hakkında bazı kolaylıklar getirileceğini söylemiştir (<http://www.tim.org.tr> 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Toplantıda Türkiye'nin dış ticaretinde gelinen noktayı değerlendiren Bakan Tüzmen, 2003-2008 dönemini "ihracatın altın yılı" olarak nitelendirmiştir. Bu dönemin, "Türk girişimcisinin ihracatı keşfettiği, içselleştirdiği, bünyeleştirdiği" yıllar olduğunu, ihracatçının desteklendiğini, geliştirildiğini ve hazırlandığını belirten Tüzmen, "Türk girişimcisi, artık ihracatı, küresel pazarları öğrendi. Rekabeti anlamakla kalmadı, ustalaştı. Rekabete uyum sağlamakla kalmadı rekabeti biçimlendiren unsur haline geldi" demiştir (<http://www.tim.org.tr> 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Türkiye'nin 2002'de 36,1 milyar dolar olan ihracatının geçen yıl 131,5 milyar dolara ulaştığını vurgulayan Tüzmen, 2003-2008 döneminde yıllık ortalama ihracat artışının dünyada yüzde 14,6, AB'de yüzde 13,1 iken, Türkiye'de yüzde 24,2 olarak gerçekleşmesine dikkati çekmiştir (<http://www.tim.org.tr> 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

İhracatçının, bu başarıyı TL'deki aşırı değerlenmenin olumsuz etkisine karşın elde ettiğini belirten Tüzmen, TL'nin normal seyrini sürdürmesi halinde, Türkiye'nin cari açık değil, cari fazla veren bir ülke olabileceğini kaydetmiş. "Bu başarı, vizyon,

strateji ve politikaların neticesidir. Küresel krizin etkileri de seçimlerimizin isabetli olduğunu göstermektedir" diyen Bakan Tüzmen, ihracatta yapısal zayıflıkları ortadan kaldırmaya yönelik izlenen politikaların en başarılılarının ekonomi diplomasisi alanında görüldüğünü, DTM tarafından ortaya konan komşu ve çevre ülkeler stratejisi'nin şimdi "devlet politikası" haline geldiğine dikkati çekmiştir (<http://www.tim.org.tr> 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Tüzmen, komşu ve çevre ülkelere ihracatın geçen yıl itibariyle 56 milyar dolara ulaştığını belirtirken, ülke ve bölgelere yönelik uygulanan özel stratejiler, imzalanan serbest ticaret anlaşmaları sayesinde pazar çeşitlenmeleri sağlandığını, ihracatçının rekabet gücünde, ihraç edilen ürünlerin niteliğinde ve çeşidinde artış olduğunu, marka ihracatının geliştiğini anlatmıştır.

Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinde de önemli başarılar elde edildiğine işaret eden Bakan Tüzmen, sektörün bugüne kadar 130 milyar dolardan fazla iş üstlendiğini, 2003-2008 döneminde üstlenilen 83,7 milyar dolarlık projenin yarısından fazlasını, tutarı 150 milyon doların üzerindeki nitelikli, entegre projelerin oluşturduğunu, geçen yıl ise 23,6 milyar dolar tutarında iş alındığını kaydetmiştir (<http://www.tim.org.tr> 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

"Bu yıl dünya ekonomisine durgunluğun damgasını vuracağını" ifade eden Bakan Tüzmen, bu çevresel koşullarda, ihracatta daralan talep karşısında ayakta kalabilmek, alternatif açılımlar gerçekleştirmenin firmaların önceliği olacağını söylemiş, daralan piyasalarda pazar payını korumanın ihracatçılar için çok önemli olduğunu işaret eden Tüzmen, bu nedenle bu yıl, ekonominin daha dinamik, talebin daha canlı olduğu gelişmekte olan pazarlara yoğunlaşacaklarını belirtmiştir.

İhracatı krizin ötesine taşımayı hedeflediklerini vurgulayan Tüzmen 2009 yılı ihracat hedefini 109 milyar dolar, ithalat öngörüsünü ise 151 milyar dolar olarak açıklarken, ekonomik durgunluk nedeniyle, fiili gerçekleştirmelere göre bu rakamların revize edilebileceğini söylemiştir. Dolar/euro paritesindeki değişmelerin dış ticaretteki etkisine de işaret eden Tüzmen, dolar-euro paritesindeki yüzde 1'lik euro aleyhine değer kaybının, ihracatı yaklaşık yüzde 1 düşürdüğünü, bunun etkisinin özellikle son dönemde Euro Bölgesi'ne ihracat yapan sektörlerde görüldüğünü anlatmıştır.

Bu yıl özel ihracatta özel strateji uygulayacakları ülkeler ve bölgeler hakkında da bilgi veren Bakan Tüzmen, küresel krizin bankacılık üzerindeki etkilerini dikkate alarak, belirli ülkelerde, gerektiğinde alternatif ödeme ve mübadele mekanizmaları üzerinde çalışacaklarını, ticari işlemlerde TL dahil yerel para birimleri üzerinde durduklarını açıklamıştır.

Tüzmen, ihracatçılara daha entegre hizmet verebilmek amacıyla, ilk etapta Pekin, Sofya ve Suudi Arabistan'da ticaret takımlarını (Tic-Tak'ları) faaliyete geçireceklerini, yurtiçinde lojistik altyapının güçlendirileceğini, Mersin, Marmara, Gaziantep, İzmir, Samsun, Zonguldak, Trabzon lojistik merkezlerinin kurulmasının destekleneceğini açıklamıştır.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) Başkanı Mehmet Büyükekşi de, ihracatın, 2008 Aralık ayında bir önceki yılın aynı ayına oranla yüzde 25 azaldığını belirterek, 7 milyar 110 milyon dolar düzeyinde gerçekleştiğini söylemiştir. Büyükekşi, yılın tamamına bakıldığında ise 2007'ye göre yüzde 20,32 artış sağlandığını ve ihracatın 127 milyar 498 milyon dolara çıktığını kaydetmiştir. Büyükekşi, kayda alınmayan 4 milyar 215 milyonluk bölüm dahil edildiğinde, toplam ihracatın 131.7 milyar doları bulunduğunu kaydetmiştir (<http://www.tim.org.tr> 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

2008 yılının bir takım sıkıntılara rağmen olumlu geçtiğini ifade ederek, bundan sonraki süreç için ihracatçıların "moralini korumasının" büyük önem taşıdığını söylemiştir. Büyükekşi, "Bu kadar sıkıntının içinde ihracatçı rekorlar kırarak şekilde ihracatını artırabiliyorsa, bir kriz ortamında da ihracatçımızın yoluna devam etmemesi için bir sebep yoktur" demiştir. Büyükekşi, döviz kuru rejiminde reform yapmak için gerekli altyapının dünyadaki kriz koşullarında oluştuğuna inandıklarını belirterek, "Geldiğimiz noktada döviz kuru politikasını tekrar düşünmemiz gerekiyor" demiştir (<http://www.tim.org.tr> 26.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Öte yandan Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre, ocak-aralık itibarıyla 2007 yılında 105 milyar 964 milyon dolar olan ihracat da 2008'de yüzde 20,32 artışla 127 milyar 498 milyon dolara çıkmıştır. 127.5 milyar dolarlık ihracatın 110,6 milyar dolarını sanayi ürünleri, 13.5 milyar dolarını tarım ürünleri, 3,2 milyar dolarını madencilik ürünleri oluşturmuştur. Aralık ayında ihracat yüzde 25 oranında gerileyerek, 7 milyar 110 milyon 306 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin

aralık ayındaki toplam ihracatının yüzde 81,50'sini gerçekleştiren sanayi grubunda, yüzde 28,95 düşüşle 5 milyar 795 milyon 20 bin dolarlık, yüzde 2,17'sini oluşturan madencilikte yüzde 27,96 düşüşle 154 milyon 386 bin dolarlık ihracat yapılmıştır (www.dtm.gov.tr 27.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Sanayi sektörü alt başlığı altında yüzde 65,28 payla ilk sırada yer alan sanayi mamulleri içinde en büyük payı, yüzde 15,04 ile taşıt araçları ve yan sanayi alırken, onu yüzde 13,89 ile hazır giyim ve konfeksiyon ürünleri, yüzde 12,20 ile demir çelik ürünleri takip etmiştir (www.dtm.gov.tr 27.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Miktar olarak bakıldığında, 1 milyar dolar ve üzerinde aylık ihracat gerçekleştiren tek alt sektör, 1 milyar 69 milyon 351 bin dolar ile taşıt araçları ve yan sanayisi olmuştur. Aralık ayında Türkiye ihracatında ilk 10 ülke ise Almanya, Irak, İngiltere, İtalya, Rusya, Fransa, ABD, İspanya, Hollanda ve Birleşik Arap Emirlikleri şeklinde sıralanmıştır. Yıllık bazda aynı sıralamada Almanya yine birinci sırayı alırken, onu İngiltere, İtalya, Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya, Fransa, İspanya, ABD, Romanya ve Irak takip etmiştir.

1960'dan beri uluslararası işbölümünde önemli bir değişim gözlenmektedir. Bu değişim, kapitalist emek sürecinde yeniden yapılanmanın bir parçası olarak, sanayi üretiminin emek yoğun kısımlarının, gelişmiş sanayi (merkez) ülkelerinden, emeğin göreceli olarak bol ve ucuz olduğu azgelişmiş (çevre) ülkelere kaymasını içermektedir.

Çok sayıda bilimsel araştırma bu değişimi yeni bir uluslararası işbölümünün oluşumu olarak tanımlamaktadır. Buna göre, hammadde ve tarım ürünleri üreten çevre ülkelerin, sanayi malları üreten merkez ülkelerle ticaret yaptığı eski "sömürgeci işbölümü" artık bitmiştir. Onun yerine sanayi üretiminin merkez ülkelerden çevreye kaydırılmasıyla, çevre ülkelerin de sanayi malları üreten ve bunları merkez ülkelere ihraç eden bir konuma geldiği yeni uluslararası işbölümü gelişmiştir.

Bu gelişmenin altyapısını, azgelişmiş ülkelerin küresel kullanıma açık yedek işgücü deposu olarak yükselişi, iletişim, ulaştırma ve üretim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler oluşturmuştur. Kısaca, yoğun rekabet ortamında çokuluslu sanayi şirketlerinin ayakta kalabilmelerinin tek şartı, bu yeni uluslararası işbölümü

çerçevesinde üretimlerinin emek yoğun kısımlarını ucuz emek arzından faydalanmak üzere çevre ülkelere kaydırmak olmuştur.

Normalde yarı çevre bir ülkenin dış ticaretinin büyük bölümünü komşularıyla (çevre ülkelerle) yapması gerekir, fakat Türkiye dış ticaretinin çoğunu merkez ülkelerle (AB) yaptığı için rekabet gücü azalmakta ve Türkiye'nin 3. ülkelerle yaptığı ticarete kısıtlamalar getiren Gümrük Birliği süreci aleyhimize işlemektedir..

Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatında karşılaştırmalı rekabet üstünlüğü olan malların sektörel yapısına bakıldığında, ağırlığın yüzde 80 ile sanayi ürünlerinde olduğu görülmekte, özellikle sebze ve meyvelerin ağırlıklı olduğu tarım ürünlerinin bunu takip ettiği gözlenmektedir. Sanayi ürünleri ise, daha çok “hazır giyim” ve “dokumacılık ürünleri” ağırlıklıdır. Bunun yanı sıra, Türkiye, dünya ticareti içindeki payı giderek artan “makine ve ulaşım araçları” içerisinde sadece renkli televizyonda son iki yılda uzmanlaşmış durumdadır.

Türkiye'nin rekabet üstünlüğüne sahip olduğu bu ürünler, Avrupa Birliğinin toplam ithalatının yüzde 10,7'sini oluşturmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine yaptığı toplam ihracatın yüzde 68'ini söz konusu ürünler oluşturmaktadır. Türkiye çevre ülke olarak durumunu iyileştirmelidir.

Türkiye'de sanayi sektörünün genel görünümünün ve 2007-2008 yılları itibariyle durumunun detaylı bir şekilde incelenmesi bu şekildedir. Çalışmamızın temelini oluşturan bölüm olan Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin ihracat hacminin incelenmesi ise bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde yapılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİŞEHİR ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ VE TÜRKİYE'NİN İHRACAT HACMİNE KATKISI

Batı Anadolu'nun kavşak noktalarından birini oluşturan Eskişehir, binlerce yıllık tarihinin getirdiği kültürel, sosyal ve ekonomik birikimin neticesi ile yöresinin en dinamik yapılarından birini hatta birincisini oluşturmuştur. Bu dinamizm, kentin yakın bölgesinde ön plana çıkmasına neden olan en önemli unsurlardandır.

Eskişehir, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında yer almaktadır. Kuzeyde Karadeniz, kuzeybatıda Marmara, batı ve güneybatıda Ege Bölgesi ile komşudur. Eskişehir'in ilçelerinden Seyitgazi'nin küçük bir bölümü Ege'nin, İnönü'nün çok küçük bölümü Marmara'nın, Sarıcakaya İlçesi'nin tümü ile Merkez ve Mihallıççık ilçelerinin bir bölümü Karadeniz Bölgesi'nin sınırlarına dahildir. Ancak Eskişehir, coğrafi karakterini genellikle İç Anadolu Bölgesi'nden alır.

DİE'nin Avrupa Birliği kriterlerine göre hazırlanan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması sisteminin Düzey 1 tasnifine göre ise Eskişehir, Doğu Marmara Bölge sınırlarına dahil edilmiştir. İl alanı, yaklaşık 13.653 km² dir. Bu alanıyla il, Türkiye topraklarının yüzde 1.8'ini kaplamaktadır. İl merkezinin denizden yüksekliği ise 792 m. dir.

Kentin tarihi ile ilgili bazı kaynaklarda M.Ö. 4.500 hatta M.Ö. 5.500 tarihlerine gidilmektedir. Ancak arkeolojik buluntuların M.Ö. 3.500'ü işaret ettiği veriler daha sıktır. Bu yüzden, en azından 5.500 yıllık bir geçmişe sahip olduğu kabul edilen Eskişehir bu özelliği ile Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. İlk yerleşim yerinin bugünkü Carhöyük mevkiinde olduğu sanılmaktadır.

Burası antik çağda "Dorylaion" kenti olarak bilinmektedir. Kentin yıllık nüfus artış hızı yüzde 9,61 ve kent nüfusunun artış oranı ise yüzde 15,41'dir. Köy nüfusu ise yüzde 9,52 olarak azalmaktadır. Bu oranlar, Türkiye genelinin oldukça altında gerçekleşmektedir. 2008 yılı Nüfus Sayımı sonuçlarına göre şehrin nüfus yoğunluğu, kilometre karede 51 kişi iken bu oran Merkez ilçede 195 kişi/km²'ye yükselmektedir (die.gov.tr 17.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Eskişehir, son yıllarda sanayinin gelişimi ile birlikte sosyo-ekonomik yaşamda hızlı bir gelişme göstermiştir. Çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan araştırmalar da, Eskişehir'in sosyo-ekonomik açıdan gelişmişliğini doğrulamaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yapılan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2008)” adlı çalışmaya göre, Türkiye genelinde 81 il arasında 58 adet mali ve sosyal değişken kullanılarak yapılan sıralamada Eskişehir 6. sırada yer almıştır (www.dpt.gov.tr 07.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Yine 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programınca (UNDP) hazırlanan ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı tarafından yayınlanan “İnsani Gelişmişlik Raporu”nda ise Eskişehir, beşeri gelişmişlik düzeyi bakımından 3. sırada yer almıştır. Eskişehir, kent ve yaşam kalitesi en yüksek illerden biri olup, İstanbul ve Ankara gibi ülkemizin önde gelen iki büyük kentinin ardından modern ve düzenli şehirleşmesi ile diğer Anadolu kentlerine örnek oluşturmaktadır. Eskişehir, 2008 yılındaki yüzde 79'luk kentleşme oranı ile ülkemizin, kentleşme bakımından önde gelen illerinden biridir (DPT, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Sıralaması Araştırması, 2009, s. 267).

1. Eskişehir’de Sanayinin Gelişimi

Türkiye'nin planlı döneme geçmesi ile birlikte uygulamaya koyduğu Organize Sanayi Bölgeleri politikası, sanayileşme sürecinin iki ana eksenli stratejisinden ilkinin, “yönlendirici-dengeleyici” dönemin önemli ve günümüze ulaşan son politikası olmuştur. Cumhuriyetin ilk on yılından sonra görülen devletçi, kapalı ekonomik düzenin iktisadi modelleri olan İDT'ler ve sonrasında KİT'lerle aynı paradigmatlı iklimin eseri olan OSB'ler, tıpkı Atatürk dönemindeki gibi sanayinin yurt sathına yayılması fikrinin uygulamadaki yardımcısı vasfını taşımıştır (YURDAKUL, 2005, s. 104).

Osmanlı'dan yeni modern devlete kalan az sayıda sanayi tesisleri, yeni yapılanmanın ilk nüvelerini oluştururken; ilk 15 yılda izlenen, “Şimendifer Siyaseti”nin tetiklemeyle birlikte yurdun değişik yörelerine serpilmiş sanayi yatırımları, günümüz Türkiye'sinin de sanayileşmedeki temellerini meydana

getirmiştir (YURDAKUL, 2005, s. 104). Anadolu'nun çeşitli kentlerindeki bu yatırımları tamamlayacak olan Organize Sanayi Bölgeleri de liberal dönemin geçmişten alıp, uygulamasını geliştirerek sürdürdüğü ender politikalarındandır. Planlı sanayileşmenin bir aracı olarak doğmasına karşın, yapısında bulunan sanayici etmeni yüzünden bir nevi “burjuvazi” oluşumu emreden Organize Sanayi Bölgeleri; bu nedenle yeniden yapılanmaya en hızlı uyum gösteren organizmalardan olmuştur.

Türkiye’de sanayicilerin, belki de en kitlesel ve organize hareket eden ve bunu da başaran ilk eylemi Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi ile olmuştur. Sanayicinin kendi istek ve iradesinin kararlılığıyla ortaya koyduğu bu (öncü) girişimin, Türk sanayi tarihinin incelenmesi gereken önemli olgularından biri olduğu düşünülmelidir. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin inceleneceği bu bölümde, önce sanayileşmenin Eskişehir kenti boyutundaki gelişiminin anımsanmasında yarar vardır.

Kent, Osmanlı döneminde küçük atölye tarzında üretim yerlerine ve değirmenlere sahipken, bunların sayısı şehir nüfusu ve şehrin o dönemdeki önemi ile de orantılı olarak çok fazla değildir. Kent için asıl gelişim ivmesi, o zamanki adıyla “Demiryolu Kumpanyası”nın şehrin sınırlarından geçmesiyle kendini göstermiştir. 18 Haziran 1892’de Gar, hizmetlerine başlarken; 1894’te Berlin-Bağdat demiryolunun Eskişehir’e ulaşması sonucunda Eskişehir’de ticaret hayatı bambaşka bir boyuta ulaşmıştır. Aynı yıl Almanlar tarafından lokomotif ve tamir atölyesi olan “Cer Atölyesi” kurulurken, artan ticari hacmin bir sonucu olarak 1895’te de Ticaret Odası kurulmuştur (www.eosb.org.tr 13.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır). Bugün 114 yaşında olan Eskişehir Ticaret Odası’nın (ETO) bu özelliği ile de şehir, Türkiye’deki öncülerdendir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi, ağırlıklı ilin tarım ve doğal kaynaklarına bağlı olarak gelişmiştir. Tahıl üretiminin çok büyük miktarlarda olması o döneme göre ileri teknolojiye sahip sayılabilecek un fabrikalarının kurulmasına neden olmuştur. Ayrıca önemli hammaddelerinden biri olan kil, taşa ve toprağa dayalı sanayileşmenin artmasına katkıda bulunmuştur. Berlin-Bağdat demiryollarına ait olan Cer Atölyelerinin 1924 yılında T.C.D.D. işletmesine devrinden (kamulaştırmadan) sonra sanayileşme hızı artmıştır. Böylelikle ilde makine ve metal sanayinin temelleri de atılmıştır.

1926 yılında “Tayyare Bakım Atölyesi” (bugünkü Hava İkmal Bakım Merkezi) kurularak, kentin ağır sanayi yatırımlarındaki payı yükselmiştir. Bu dönemlerde yer altı kaynakları açısından yeterince zengin olan Eskişehir’de gelişen bir başka sektör de bir çoğu kamu tarafından gerçekleştirilen madencilik sektörüdür (YURDAKUL, 2005, s. 111).

1933 yılında kurulan “Şeker Fabrikası”, şeker dayalı ürünler üreten yeni işletmelerin kurulmasına yol açmış diğer yandan da bünyesinde kurulan “Makine Fabrikası” ile nitelikli işgücü yetişmesini sağlayarak il ekonomisine katkıda bulunmuştur. İçişleri Bakanlığı’nın (daha Şeker Fabrikası kurulmadan önce) 1933 yılında yayınladığı bir kitaba göre, Eskişehir sanayisi şunlardan ibarettir:

“...9 milyon kilo un imal eden 6 un fabrikası, 135.000 kilo müs kirat (alkol ve türevleri) imâl eden 1 müs kirat fabrikası, 1 yün fabrikası, 3 marangoz fabrikası, 12 kiremit ve tuğla fabrikası, 5.892 metro mikâp (metre küp) kereste imâl eden 1 kereste fabrikası, 328 ton ihraç eden 1 manganez, 63.640 kilo ihraç eden 1 kuron (krom), her nevi mamulâta elverişli 471 sandık mal imâl edilen bir Eskişehir lületaşı maden ocağı, her çeşit ziraat alât ve nakil vasıtaları tamir ve imale müsait elektrikle müteharrik motörün müteaddit atölyeleri mevcuttur (her çeşit zirai ve ulaşım araçlarının tamiri ve üretimini yapabilecek, elektrikle çalışan motor kullanan çok sayıda atölye bulunmaktadır)” (BERBEROĞLU, 1985, s. 51).

Coğrafi konumu, ekonomik hareketliliği, devlet girişiminin dinamizmi başta olmak üzere çeşitli etkenlerde bu dönemde Eskişehir’i nüfus çeken bir il durumuna getirmiştir. 1950’lerin başından itibaren Eskişehir’e başta Bulgaristan ve Romanya olmak üzere birçok Balkan Ülkesinden göç edenler olmuştur. Göçmenler beraberinde getirdikleri zanaatları ile (özellikle soba üretimi) ilde metal eşya sanayinin gelişimini sağlamışlardır.

1950’lerde gerçekleştirilen önemli yatırımlardan bir tanesi, Eskişehir Bankası öncülüğünde kamu desteği alınarak kurulan “Eskişehir Çimento Fabrikası”dır. Kamunun desteği ve Bankanın öncülüğüyle yerel girişimcilerin sermaye yaratmalarıyla oluşturulmuştur. Bu dönemdeki diğer önemli yatırım yine Kamu-Özel sektör ortaklığı ile gerçekleşen ve 1956 yılında kurulan “Eskişehir Basma Fabrikası”dır. Bu tesis, 1968’de Sümerbank’ın bünyesine katılarak tamamen kamu malı olmuştur. Özel sektör tarafından ise 1961 yılında “Eti Bisküvileri Fabrikası”

açılmıştır. Ayrıca bu yıllarda Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odası bünyesinden ayrılan sanayiciler, Eskişehir sanayisini geliştirmek ve sinerji yaratmak üzere 1968 yılında Eskişehir Sanayi Odası'nı (ESO) kurmuşlardır. 1969 yılında ise Organize Sanayi Bölgesinin çalışmalarına başlanmıştır (YURDAKUL, 2005, s. 112).

70'li yıllarda imalat sanayinde başlayan hareketlenme olgunlaşarak günümüze kadar ulaşmıştır. Türkiye'nin büyük merkezlerine uzak olmayan ve buralara geniş kara ve demir yolu bağlantıları ile kanalize olan Eskişehir'in coğrafi konumu söz konusu gelişmede önemli rol oynamıştır.

Sanayileşmenin gelişmesi için kuvvetli bir araç olarak görülen Organize Sanayi Bölgesi kısa sürede hayata geçirilmiş ve ildeki sanayileşme gittikçe hızlanmıştır. Aynı yıllarda geleneksel olan un, kiremit ve tuğla sanayilerinin pazar paylarında, benzeri yatırımların ülkenin diğer yerlerinde de artması nedeni ile daralmalar olmuştur. Bundan dolayı un sanayi ile iştigal eden işletmeler bisküvi ve şekerleme gibi diğer gıda alanlarına yönelirken taş ve toprağa dayalı imalat sanayinin kapsamı içine hazır beton ve prefabrik yapı alanları eklenmiştir. Bu dönemin en önemli yatırımı, Koç Holding tarafından 1975'de OSB içerisinde kurulan "Arçelik A.Ş. Buzdolabı ve Kompresör Fabrikası" olmuştur. Bu alana dayalı yan sanayinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bu dönemde ilk olarak ülke yönetiminde sivil yönetime dönülmesi, ülke ekonomisini harekete geçiren ekonomi kararlarının yürürlüğe girmesi, ihracata yönelik kararların alınması ve bazı sınırlamaların ortadan kaldırılması ülke ekonomisine olduğu kadar ilin ekonomisine de etki etmiştir. 1973 yılında sanayicinin hizmetine sunulan Organize Sanayi Bölgesi bundan sonra yayılan yatırım dalgasını karşılayabilmiştir. Diğer yandan dönemin ülke içinde hatırı sayılır girişimi olan "TUSAŞ Uçak Motor Fabrikası" (TEI) 1985'te kurulması gerçekleşmiş bir yatırımdır. Bu fabrika ile Makine Sanayi hızla gelişme göstermeye başlamıştır (BÜKER ve Diğerleri, 1988, s. 72).

Beyaz Eşya yan sanayine yönelik yatırımların devamı, hazır giyim sektöründe görülen atak ve taş-toprağa dayalı imalat sanayi yatırımlarının artmasının yanı sıra Organize Sanayi Bölgesinde doğalgaz kullanımının getirdiği düşük maliyet ile bölgenin 90'ların ortalarında sanayi kuşağı kapsamına alınması, yatırım yeri olarak Eskişehir'in önemini arttırmıştır. 1998 yılı sonunda OSB'de ABD kökenli Skorsky

firması ile Alp Havacılık A.Ş.'nin ortaklaşa gerçekleştirdiği yatırım ile Helikopter parçalarının üretimine başlanmıştır.

İki binli yıllar itibariyle Organize Sanayi Bölgesi 32 milyon m²'lik alanı ile ülkemizin en büyük sanayi alanı durumundadır. Bu dönemde Toprak Holding, Paşabahçe Cam Sanayi, Pınar Holding gibi büyük ölçekli yatırımcılar OSB içinde yatırım yaparken, bölge dışında seramik üretimi konusunda İnönü ve Çifteler ilçelerinde yatırımlar başlamış ve üretime geçmişlerdir. Yine bu dönemde özellikle Muttalıp Belediyesi sınırları içindeki sanayi bölgesinde Metal Eşya, Orman Ürünleri, Gıda ve Seramik Sanayii konularında 25'e yakın orta ölçekli yatırım yapılmıştır (Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, 2009).

Eskişehir'in sınai bünyesine baktığımızda, Cumhuriyetin ilk on yıllarında devletin karma ekonomik model uyarınca yatırımlara giriştiği ve buna bağlı olarak sanayileşmenin devlet eliyle yürütüldüğü dönem sonrasında ve özellikle de Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin yatırımları hızlandıran etkisi ile özel sektörün sanayileşmenin bir ucundan tutmasının sonucunda; kamunun önemini koruduğu, buna karşılık özel kesimin üstünlüğünde bir sanayi yapısı görülmektedir.

Eskişehir'in son yıllarda ekonomik hayatının dinamizminde hiç şüphesiz en önemli payı sanayinindir. Şehir nüfusunun kırsal nüfusa göre süratle büyümesi, yetişmiş işgücü varlığı, pazarlara yakınlığı, enerji ve hammadde kaynaklarının uygunluğu, sanayi için gerekli alt yapı yatırımlarının yeterli oluşu, bölge sanayinin giderek gelişmesini sağlamıştır. İl ekonomisinde sektörlerin payına baktığımızda ise; Hizmetler Sektörü yüzde 60 ile ilk sırada yer alırken, bunu yüzde 30'luk bir oranla Sanayi sektörü ve yüzde 10'la Tarım Sektörü izlemektedir. Bu oranlar, Türkiye ortalamasına değer bir görünüm sergilemektedir. 2020 yılına kadar gerçekleşmesi öngörülen hedefse sanayinin payını yüzde 33'e çıkarmaktır (Ekonomist Dergisi, Nisan, 2009).

2. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesine Genel Bakış

Eskişehirli sanayici ve iş adamları, bölgenin sanayileşmedeki atılımını gerçekleştirmek üzere ilk olarak Ticaret ve Sanayi Odası bünyesinden ayrılarak bağımsız bir sanayi odası kurmak istemişlerdir. 1 Kasım 1968 tarihinde Eskişehir

Sanayi Odası'nı kuran bu idealist ekip, hemen akabinde Organize Sanayi Bölgesi kurulması için çalışmalarına başlamıştır. Yaklaşık dört ay sonra, Eskişehir Sanayi Odası'nın (ESO) 18.02.1969 tarih ve 3/8100-287 numaralı başvurusu ile konu Odalar ve Borsalar Birliği tarafından incelenmeye başlanmış; Bakanlar Kurulunun 18.12.1969 tarih ve 6/12778 sayılı kararı uyarınca Eskişehir'de OSB kurulmasına karar verilmiştir (BÜKER ve Diğerleri, 1988, s. 36).

Bölgenin tamamlanması için Halk Bankası aracılığıyla Sanayi Bakanlığı Fonundan 42.293.100,28 TL kredi sağlanmıştır. Eskişehir'deki özel sektörün desteği ile toplam 76.983.000 TL harcanmıştır. 6973 ve 6785 sayılı Yasalara dayalı olarak ve 2567 sayılı Kanunla değişik 5590 sayılı Kanununun 5. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak ESO öncülüğünde kurulma çalışmalarına başlanan EOSB'nin ilk tahsisi 1973 yılında gerçekleştirmiştir. Yüzde 85'i sanayi parselleri ve yüzde 15'i alt yapı ve genel hizmet binaları için planlanmış olan arazide 1973 yılı içinde yapım çalışmalarına başlanmış olup, 1976'da bölge tümüyle sanayicilerin kullanımına sunulmuştur (BERBEROĞLU, 1985, s. 17).

Organize Sanayi Bölgeler Kanununun 15 Nisan 2000 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte, daha önceden de olduğu gibi OSB Yönetimi söz konusu kanun çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

Eskişehir'de, sanayi yatırımlarının planlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, çevre korunmasına verilen önem ve modern şehircilik anlayışının bir sonucu olarak, 1969 yılında Eskişehir Sanayi Odası'nın öncülüğünde bir Organize Sanayi Bölgesi kurulması çalışmalarına başlanmıştır. İlk aşamada 1 milyon metrekare olarak planlanan OSB alanı 1973 yılında yatırımcıların hizmetine sunulmuştur.

Eskişehir Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi (EOSB)'de ilk parsellerin kısa sürede satılması neticesinde bölgenin genişletme çalışmalarına başlanmış, 1979 yılında 2 milyon metrekarelik gelişme alanı ile birlikte toplam alan, 3 milyon metrekareye ulaşmıştır. 1992 yılında da toplam alan yeni genişleme sahasıyla birlikte 21 milyon metrekareye çıkarılmıştır (www.eosb.org.tr 08.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Eskişehir'deki sanayileşmenin son yıllarda ivme kazanması sonucunda, Eskişehir Sanayi Odası bölgenin genişletilmesi kararını almıştır. Kısa sürede sonuçlandırılan çalışmalar neticesinde EOSB'nin alanı 1996 yılı sonunda 32 milyon

metrekareye genişletilmiştir. Halen bu alanın 15 milyon metrekaresi yatırımcılara tahsis edilmiştir. Söz konusu alan içinde şu anda 547 kuruluş faaliyet göstermekte olup, bunlardan 218'i üretimde, 56'sı inşaat safhasında, geriye kalan 71'i ise proje aşamasında bulunmaktadır (www.eosb.org.tr 09.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Eskişehir OSB'deki üretim yapan tesislerdeki çalışan sayısı 21 bin kişi civarındadır. OSB alanının tarihsel gelişimi içindeki en önemli kilometre taşlarından ilki, 1997 yılında temeli atılan ve inşaa çalışmalarına başlanan "Bilim Parkı"dır. Bu alan içindeki "Eskişehir Teknoloji Geliştirme Bölgesi", 10 Nisan 2003 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan "2003/5390 Sayılı Bazı Alanların Teknoloji Geliştirme Bölgesi Olarak Tespit Edilmesine İlişkin" Bakanlar Kurulu kararı ile yasal olarak kurulmuştur (YURDAKUL, 2005, s. 107).

2004 yılında ilk, 2005 yılında da ikinci piramit binalar hizmete açılarak hem Türkiye hem de Eskişehir sanayinin bilimsel ve teknolojik gelişimine önemli katkılar sağlayacak firmaların yer alacağı tesisler kullanıma açılmıştır.

Bölge içindeki diğer bir önemli yatırım ise 1998 yılında faaliyete geçen "Doğalgaz Elektrik Santrali"dır. İlk ünitesi 40 mw gücünde olan santral, OSB'deki tüm kuruluşların elektrik ihtiyaçlarını kesintisiz ve düzenli bir şekilde karşılamaktadır. Santralin ikinci ünitesi olan 20 mw gücündeki "Buhar Türbini" yatırımı ise 2001 yılının ilk yarısında devreye alınmıştır (www.eosb.org.tr 06.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır). Söz konusu tesisinin üretim kapasitesini arttırmaya yönelik yeni yatırım çalışmaları sürdürülmektedir.

Yine Eskişehir OSB'nin gelişimi çerçevesinde Türkiye'de tek örnek olan ve lojistik hizmetlerini bünyesinde barındıran "Lojistik Merkez" 2004 yılının başında, bölgede diğer hizmet sektörleri için bir merkez olması planlanan "İş ve Ticaret Merkezi" de 2004 yılının sonunda hizmete açılmış ve 2007 itibarı ile yüzde 100 doluluk sağlanmıştır.

2005 yılında küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için farklı bir fırsat yaratmayı hedefleyen Eskişehir Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi, KOBİ-OSB ismini verdiği 550 bin metrekarelik alanı küçük ve orta ölçekteki sanayicilerin hizmetine sunmak için altyapı çalışmaları yapmıştır. 350 bin metrekarelik parsel alanına sahip bu bölgede toplam 98 firmaya yer verilmiş, firmalar proje ve inşaat çalışmalarını yapmıştır. Bu bölgedeki tüm firmaların ilerleyen yıllarda faaliyete

geçmesi ile yaklaşık 2000 kişilik istihdam yaratması beklenmektedir (www.eosb.org.tr 08.09.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

3. Eskişehir Sanayi'nin Sektörel Görünümü

Ülkemizin önemli sanayi merkezlerinden biri olan Eskişehir'deki sanayinin sektörel dağılımı incelendiğinde tek bir sektörün değil, genelde yüksek katma değer yaratan bir çok sektörün gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu gelişmeler sektörel bazda incelendiğinde Makine İmalat Sanayinin bir ağırlığı olduğu görülmektedir. Toprak ve Seramik Sanayinin son yıllardaki hızlı gelişimiyle birlikte bu sektörün il sanayi içindeki payı giderek artmaktadır. Tablo: 7'de bu gelişme gösterilmiştir.

TABLO 7: ESKİŞEHİR SANAYİSİ TARAFINDAN YARATILAN KATMA DEĞERİN SEKTÖREL DAĞILIMI

SEKTÖRLER	DAĞILIM (%)
Makine İmalat Sanayi	21
Metal Eşya Sanayi	11
Gıda Sanayi	10
Madencilik	13
Tekstil ve Konfeksiyon Sanayi	3
Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayi	18
Kimya, Kauçuk ve Plastik Sanayi	2
Elektrikli Aletler ve Elektronik Sanayi	16
Orman Ürünleri, Kağıt ve Mobilya Sanayi	5
Diğer Sektörler	1
TOPLAM	100

Kaynak: DİE ve ESO'dan derlenmiştir, 2009

Sektörel yapıyı, OSB'de üretim yapanlarla ESO üyesi olup da üretimlerini başka yerlerde gerçekleştiren firmalar bazında incelediğimizde Tablo: 8'den de görülebileceği gibi, Eskişehir Sanayi Odası üyeleri ile EOSB içerisinde üretim yapan firmaların sektörel dağılımları birbirleri ile benzerlik arz etmektedir. Sektörler arasında en çok yoğunlaşma, yaklaşık yüzde 40'luk oranlarla Makine İmalat ve Metal Eşya Sanayi alanındadır.

TABLO 8: ESKİŞEHİR'DE SANAYİNİN SEKTÖREL YÜZDE PAYLARI

SEKTÖRLER	ESO ÜYELERİ (%)	OSB'DEKİ FİRMALAR (%)
Makine İmalat ve Metal Sanayi	39	44
Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayi	13	10
Gıda Sanayi	11	8
Hazır Giyim Sanayi	7	9
Kimya, Kauçuk, Plastik Sanayi	9	12
Diğer (Madencilik + Orman Ürünleri)	21	17
TOPLAM	100	100

Kaynak: ESO. Eskişehir'in Sosyo-Ekonomik Göstergeleri, 2009

TABLO 9: ESO'YA ÜYE KURULUŞLARDA ÇALIŞANLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI

SEKTÖRLER	Çalışan Sayısı	Payı (%)
Makine İmalat ve Metal Eşya Sanayi	12073	33
Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayi	8073	22
Gıda Sanayi	5331	14,6
Tekstil ve Konfeksiyon Sanayi	4876	13,3
Orman Ürünleri, Kağıt ve Mobilya Sanayi	2040	5,6
Madencilik	1927	5,3
Metal Ana Sanayi	1164	3,2
Kimya, Kauçuk, Plastik Sanayi	979	2,7
Diğer Sektörler	157	0,4
TOPLAM	36620	100

Kaynak: ESO. Eskişehir'in Sosyo-Ekonomik Göstergeleri, 2009

Eskişehir Sanayi Odasına bağlı kuruluşlarda çalışanların sektörel dağılımı incelendiğinde, Makine İmalat ve Metal Eşya, Taş ve Toprağa Dayalı İmalat ve Gıda Sanayinde çalışanların oranının yüzde 70'e ulaştığı Tablo: 9'dan görülmektedir. Bu sektörlerin yarattıkları katma değer toplamdaki oranı da yüzde 60 olmaktadır. Buna göre Eskişehir sanayisinin bu sektörlerle dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır

(BARAZ ve TONUS, 2004, s. 11). Bu bakımdan Eskişehir sanayi Türkiye'nin genel görünümü ile benzerlik arz etmektedir.

Eskişehir'de üretimi gerçekleştirilen bazı ürünler, Türkiye çapında da önemli pazar payına sahiptir. İlimizde üretilen bazı ürünlerin ulusal üretim içindeki paylarına bakıldığında, Uçak Motoru, Dizel Lokomotif ile Boraks üretiminin yüzde 100'ünün ilimizden karşılandığı görülmektedir.

Yine ülkemizin en yüksek kapasiteli buzdolabı (ARÇELİK) ve kompresör fabrikası Eskişehir'dedir. Ayrıca bisküvi üretimi ve soba üretiminde de Eskişehir ili ülke genelinde ağırlıklı bir paya ve mukayeseli bir üstünlüğe sahiptir. Halen il sınırları içinde yer alan bor rezervleri ülkemiz ihtiyacını karşıladığı gibi çok büyük bir kısmı da ihraç edilmektedir. Toplam dünya bor rezervlerinin ise yüzde 60'ı ilimiz sınırları içindedir. Tablo: 10'da bazı ürünlerin üretiminde Eskişehir'in payı gösterilmektedir. Buna göre boraks, uçak motoru ve dizel lokomotif üretiminde Türkiye tartışmasız bir mutlak üstünlüğe sahiptir. Bu ürünlerde sahip olunan mutlak üstünlük yerinde ve doğru bir şekilde kullanılıp gerekenler yapılmalı, üretim ve buna bağlı ihracat artışı gerçekleştirilmelidir.

TABLO 10: BAZI ÜRÜNLERİN ÜRETİMİNDE ESKİŞEHİR'İN PAYI

ÜRÜNLER	YÜZDE (%)
Uçak Motoru	100
Dizel Lokomotif	100
Boraks	100
Soğutucu (Kompresör)	95
Buzdolabı	60
Manyezit	60
Soba ve Aksesuarları	40
Seramik (Yer ve Duvar Karosu)	40
Bisküvi ve Kek	35
Kiremit ve Tuğla	25

Kaynak: ESO. Eskişehir'in Sosyo-Ekonomik Göstergeleri, 2009

4. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nin İhracat Hacminin İncelenmesi

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesindeki firmalar, hemen her sektörde üretimde bulunan, dış pazarlara açık, markalaşma yolunda çalışmalar yapan kuruluşlar olarak görünüm sergilemektedir. Bu firmalar yaklaşık 20 bin kişiye istihdam sağlamaktadır, gerçekleştirdikleri ihracat ise bir milyar doları aşmış durumdadır. Eskişehir'deki sanayi kuruluşlarının 1980 sonrasında ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin bir uzantısı olarak hızla ihracata yöneldikleri tespit edilmiştir. ESO üyesi olup da EOSB içerisinde üretim yapmayan kuruluşlarla Eskişehir'in ihracat miktarı 1 Milyar Doları aşmış bulunmaktadır. Bu kuruluşlar içinde, büyük ölçekli kamu kuruluşları (Etibank, Kırka Boraks, Tülomsaş) olduğu gibi ulusal boyutlardaki özel sektör firmaları (Eczacıbaşı, Türk Demirdöküm, Ford Otomotiv vb.) da yer almaktadır.

Eskişehir Sanayi Odasına üye firmaların ihracatları yıllar itibariyle artmaktadır. Eskişehir Sanayi Odasına üye firmaların 2008 yılı sonu itibariyle ihracatları 1 milyar 690 milyon dolar olmuştur. Bir önceki yılın aynı döneminde 1 milyar 468 milyon dolar ihracat gerçekleştiren kuruluşların, ihracatlarındaki artış oranı yüzde 15 olarak gerçekleşmiştir (Sanayide Yeni Ufuk Dergisi, Sayı: 42, Ocak-Mart 2008, s. 20).

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi 1973 yılında kurulduğundan 80 öncesi ihracat hacmi hakkında veriler sınırlıdır. 1980'lerden başlayarak dünya pazarlarına yönelik mal üretimi yapan Eskişehir sanayi Gümrük Birliği ile beraber ihracatını da önemli oranda arttırmıştır. 1980'lerin başında Eskişehir Sanayi Odasına üye firmaların ihracatı 50 milyon dolarlar düzeyinde iken, bu rakam 1990'larda 211 milyon dolara, 1995 yılında 300 milyon dolara, 2000 yılında 388 milyon dolara, 2007 yılı sonunda 1.4 milyar ve 2008 yılında ise 1.69 milyar dolara ulaşmıştır. Tablo 11'de bu durum gösterilmiştir. Görüldüğü gibi Gümrük Birliği sonrası dönemde Eskişehir sanayinin ihracatı 4,6 kat artış göstermiştir. Aynı dönemlerde düzenli olarak ihracat yapan firma sayısı da hızla artarak 2008 yılı sonunda 130'a kadar çıkmıştır (www.eosb.org.tr 08.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

1 Şubat 2008 tarihinde Eskişehir Paşabahçe fabrikasında Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından yapılan basın toplantısına katılan ve orada konuşma yapan Devlet

Bakanı Kürşat Tüzmen'in "Artık Eskişehir'le birlikte 1 milyar doların üzerinde ihracat yapan dokuz ilimiz var" sözünde de açıkça belirttiği gibi, Eskişehir bugün 81 il içerisinde 1 milyar doların üzerinde ihracat yapan dokuz ilden birisidir (<http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfano=1237> 08.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinde açılan her yeni sanayii kuruluşu ile birlikte ihracat rakamları da her yıl artmaya devam etmektedir. Halen ESO üyesi firmalardan 130'u düzenli olarak ihracat gerçekleştirmektedir.

TABLO 11: ESO ÜYELERİNİN İHRACAT MİKTARLARI (Milyar \$)

YILLAR	İHRACAT
1980'ler	50.000.000
1983	66.000.000
1990'lar	211.000.000
1995	300.000.000
1998	383.167.765
1999	395.962.998
2000	387.777.926
2001	445.878.711
2002	520.564.390
2003	664.357.790
2004	743.708.385
2005	869.658.874
2006	1.109.003.586
2007	1.468.663.022
2008 (İlk Altı Aylık)	615.115.062
2008	1.690.768.000

Kaynak: Sanayide Yeni Ufuk Dergisi, Sayı: 42, Ocak-Mart 2008, s. 20 ve EOSB 2008 Verileri (2009)

Tabloya göre Eskişehir Sanayi Odasına üye kuruluşların ihracatı 1998-2001 döneminde yüzde 16'lık bir artış gösterirken, 2002-2007 döneminde ise ESO üyelerinin ihracatı yüzde 182 oranında artış göstermiştir.

Sektörel bazda ihracatın dağılımına baktığımızda ise 833 milyon dolar ve 32 firmayla Makine İmalat Sanayii ilk sırada bulunmaktadır. Önceki yıllarda olduğu gibi yine madencilik sektörü 11 firma ve 222 milyonla ikinci sırada, Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayi ise 166 milyon dolar ihracat ve 15 firma ile üçüncü sırada bulunmaktadır (Sanayide Yeni Ufuk, 2008, s. 20). Sektörel açıdan ihracat, Türkiye'nin genel görünümü ile benzerlik göstermektedir.

TABLO 12: ESO ÜYELERİNİN İHRACATININ SEKTÖREL DAĞILIMI 2004-2007 (Bin Dolar)

Sektörler	2004	2005	2006	2007
Makine İmalat Sanayi	354.525	400.580	518.164	833.279
Madencilik	137.915	160.631	207.434	222.675
Taş ve Toprağa Day. İma. Sanayi	117.441	118.539	161.911	166.417
Dokuma ve Hazır Giyim Sanayi	47.497	61.448	57.758	51.645
Metal Eşya ve Metal Ana Sanayi	34.926	50.938	36.934	39.556
Gıda Sanayi	26.662	39.971	50.071	68.844
Kimya, Plastik ve Kauçuk Sanayi	9.862	19.014	22.604	21.002
Elektrikli Araç Ger. İma. Sanayi	11.973	15.538	51.740	60.439
Orman Ürü. Mob.ve Kağıt Sanayi	2.903	2.995	2.383	4.805
TOPLAM	743.708	869.658	1.109.003	1.468.662

Kaynak: EOSB, 2008

TABLO 13: ESO ÜYESİ İHRACATÇI FİRMALARIN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	2004	2005	2006	2007
Makine İmalat Sanayi	27	30	25	32
Madencilik	9	13	13	11
Taş ve Toprağa Day. İma. Sanayi	13	11	9	15
Dokuma ve Hazır Giyim Sanayi	6	7	8	8
Metal Eşya ve Metal Ana Sanayi	25	29	28	26
Gıda Sanayi	6	7	7	8
Kimya, Plastik ve Kauçuk Sanayi	8	14	11	9
Elektrikli Araç Ger. İma. Sanayi	4	7	10	7
Orman Ürü. Mob.ve Kağıt Sanayi	8	10	6	8
TOPLAM	106	128	117	124

Kaynak: EOSB, 2008

TABLO 14: ESKİŞEHİR SANAYİ ODASINA ÜYE KURULUŞLARIN İHRACATLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (2006-2007)

SEKTÖR ADI	FİRMA SAYISI	2007 YILI İHRACATI \$	YÜZDE PAYI	FİRMA SAYISI	2006 YILI İHRACATI \$	YÜZDE PAYI
Makine İmalat Sanayi	32	833.279.421	56,7	25	518.164.268	46,7
Madencilik	11	222.675.407	15,2	13	207.434.704	18,7
Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayi	15	166.416.930	11,3	9	161.911.519	14,6
Dokuma ve Hazır Giyim Sanayi	8	51.644.881	3,5	8	57.758.158	5,2
Metal Eşya ve Metal Ana Sanayi	26	39.556.674	2,7	28	36.934.970	3,3
Gıda Sanayi	8	68.843.551	4,7	7	50.071.275	4,5
Kimya, Plastik ve Kauçuk Sanayi	9	21.002.137	1,4	11	22.604.419	2,0
Elektrikli Araç ve Gereç İmalat Sanayi	7	60.438.847	4,1	10	51.740.916	4,7
Orman Ürünleri, Mobilya ve Kağıt Sanayi	8	4.805.174	0,3	6	2.383.357	0,2
TOPLAM	124	1.468.663.022	100,0	117	1.109.003.586	100,0

Kaynak: Sanayide Yeni Ufuk Dergisi, Sayı: 42 , Ocak-Mart 2008, s. 20

Günümüzde Eskişehir sanayi ürünlerinin ihracatının yüzde 80'lik bölümü gelişmiş OECD ülkelerine yapılmakta olup, genel ihracatımız içinde ise AB ülkelerinin payı yüzde 50'ler düzeyinde bulunmaktadır. Eskişehir sanayi gerek yüksek ürün kalitesi, gerekse dünya ve AB standartlarındaki üretimi ile dış pazarlarda özellikle AB ülkelerinde önemli bir rekabet avantajına sahiptir.

Ülke gruplarına göre dağılım incelendiğinde OECD ülkelerinin payının yüzde 73 olduğu görülmektedir. Firmaların 2007 yılı ihracatları içinde İslam ülkelerinin payı yüzde 8, Doğu Avrupa ülkelerinin payı yüzde 2, diğer Avrupa Ülkelerinin payı yüzde 4, Türki Cumhuriyetlerin payı yüzde 3 ve diğer ülkelerin payı ise yüzde 10 olarak gerçekleşmiştir.

2007 yılı toplam ihracat verilerine göre Arçelik A.Ş. Eskişehir Buzdolabı işletmesi 425 milyon dolarlık ihracatla ilk sırada yer alırken, Eti Bor A.Ş. Kırka Boraks İşletmeleri 149 milyon dolarla ikinci sırada yer almıştır (Sanayide Yeni Ufuk, 2008, s. 21).

Eskişehir içinde yüksek paya sahip olan buzdolabı, uçak motor parçaları, seramik, karo ve sağlık ürünleri, otomotiv aksam ve parçaları, kamyon, bisküvi ve unlu mamüller, fırın ve ısıtıcılar, hazır giyim ürünleri, cam ürünleri ile mermer ve maden ürünleri (boraks, manyezit, krom) en önemli ihraç kalemlerinin başında yer almaktadır.

İhracat yapan firmalarda yaklaşık olarak 21 bin kişi istihdam edilmekte olup, bu sayı tüm ESO üyelerinin istihdamının yüzde 49'una karşılık gelmektedir (KobiFinans Dergisi, Sayı 1, s. 52). İhracatçı firmalar, her yıl gerçekleştirdikleri ihracatla hem yeni yatırımların yapılmasını sağlamakta hem de her yıl daha fazla sayıda insanın istihdam edilmesine yardımcı olmaktadır.

Eskişehir Sanayi Odasına üye firmaların 2008 yılı sonu itibariyle ihracatları 1 milyar 683 milyon dolar olmuştur. Bir önceki yılın aynı döneminde 1 milyar 468 milyon dolar ihracat gerçekleştiren kuruluşların, ihracatlarındaki artış oranı yüzde 15 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik krize karşın ihracattaki bu artış oranı önemli bir başarı olarak görülmektedir.

Sektörel bazda ihracatın dağılımına baktığımızda ise 929 milyon dolar ve 35 firmayla Makine İmalat Sanayi ilk sırada bulunmaktadır. Önceki yıllarda olduğu gibi yine Madencilik sektörü 8 firma ve 261 milyon dolarla ikinci sırada, Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayi ise 181 milyon dolar ihracat ve 15 firma ile üçüncü sırada bulunmaktadır.

TABLO 17: ESKİŞEHİR SANAYİ ODASINA ÜYE KURULUŞLARIN İHRACATLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (2007-2008) (Milyon \$)

SEKTÖR ADI	FİRMA SAYISI 2008	İHRACAT (\$) 2008	YÜZDE PAYI	FİRMA SAYISI 2007	İHRACAT (\$) 2007	YÜZDE PAYI	Değişim (2007-2008)
Makine İmalat Sanayi	35	929.357.079	55,2	32	833.279.421	53,8	12
Madencilik	8	261.993.909	15,6	11	222.675.407	18,1	18
Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayi	15	181.675.551	10,8	15	166.416.930	13,0	9
Dokuma ve Hazır Giyim Sanayi	8	70.829.749	4,2	8	51.644.881	3,3	37
Metal Eşya ve Metal Ana Sanayi	22	44.602.636	2,6	26	39.556.674	2,2	13
Gıda İmalat Sanayi	8	72.642.860	4,3	8	68.843.551	5,2	6
Kimya, Plastik ve Kauçuk Sanayi	11	25.080.347	1,5	9	21.002.137	1,3	19
Elektrikli Araç ve Gereç İmalat Sanayi	10	94.483.101	5,6	7	60.438.847	2,9	56
Orman Ürünleri, Mobilya ve Kağıt Sanayi	9	3.107.594	0,2	8	4.805.174	0,2	-35
TOPLAM	126	1.683.772.826	100	124	1.468.663.022	100	15

Kaynak: Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, 2008

2008 yılında Eskişehir’de ihracatın ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde OECD ülkelerinin payının yüzde 63 olduğu görülmektedir. Firmaların 2008 yılı ihracatları içinde İslam ülkelerinin payı yüzde 6, Doğu Avrupa ülkelerinin payı yüzde 12, Diğer Avrupa ülkelerinin payı yüzde 1, Türk Cumhuriyetlerinin payı yüzde 2 ve diğer ülkelerin payı ise yüzde 16 olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılı toplam ihracat verilerine göre 450 milyon dolarlık ihracatla ilk sırada yer alan firma isminin açıklanmasını istememiştir. İkinci sırada yer alan Eti Bor A.Ş. Kırka Bor İşletmeleri 191 milyon dolarla ikinci sırada yer almıştır.

EOSB'deki yeni firmaların üretime geçmesi, mevcut firmaların üretimleri içinde ihracata daha da ağırlık vermeleriyle birlikte ihracat rakamları da artacaktır.

Türkiye'nin ve Eskişehir Sanayi Odasına üye kuruluşların ihracatlarının karşılaştırılması yapıldığında; Eskişehir Sanayi Odasına üye kuruluşların ihracat hacminin Türkiye'de gerçekleşen ihracat hacminin yüzde 1'nin üzerinde olduğu görülür. Yani ihracat hacmi bakımından Eskişehir ülkemizde çok önemli bir yerdedir.

Son yıllarda Organize Sanayi Bölgesi içinde kuruluş çalışmalarına başlanılan "Teknoloji Geliştirme Bölgesi", "Serbest Bölge" ile "Endüstri Bölgesi" yatırımlarının tamamlanmasıyla, Eskişehir sanayi yüksek teknolojiye dayalı, ihracat ağırlıklı ve yüksek katma değerli ürünlerin üretiminde söz sahibi bir merkez olabilecektir. Böylece, Türkiye'de sanayileşme ve dengeli kalkınma amaçlarının kentlerdeki halkalarından bir tanesi gerçekleşmiş hale gelecektir.

Eskişehir OSB'de kurulu firma başına istihdam sayısı yaklaşık olarak 100 dolayındadır. Bununla birlikte ihracat seviyesi toplamda 1 Milyar Doların üzerindedir. Toplam alanının üçte birinde yaklaşık 15 Milyon metre m²'de faaliyette bulunan bölgenin kısa-orta vade hedefinde 20 Milyon m²'lik üretim alanına ulaşması halinde, yaklaşık olarak toplamda 38 bin, ortalamada 2000 istihdama erişilecektir (www.eosb.org.tr 08.06.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Ancak kurulması planlanan Endüstri Bölgesi ve marka değeri yüksek ürünlerin üretim kompozisyonunda ağırlık kazanması durumunda teknoloji-yoğun üretim yapan işletmeler nedeniyle istihdamda daha az oranda artış görünürken; firma ciroları ve ihracat rakamlarında yüksek oranlı artışlar söz konusu olabilecektir.

TABLO 20: TÜRKİYE’NİN VE ESKİŞEHİR SANAYİ ODASINA ÜYE KURULUŞLARIN İHRACATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI (2000-2008)

YILLAR	TÜRKİYE (milyon \$)	ESKİŞEHİR (milyon \$)	YÜZDE PAY
2000	27.775	388	1,40
2001	31.334	446	1,42
2002	36.059	521	1,44
2003	47.253	664	1,41
2004	63.167	744	1,18
2005	73.476	870	1,18
2006	82.00	1.000	1,22
2007	107.000	1.468	1,32
2008	127.5	1.680	1,38

Kaynak: Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, 2009

Tablo 20’de 2000-2008 yılları arası Türkiye ile Eskişehir Sanayi Odasına üye kuruluşların ihracatlarının karşılaştırılması yapıldığında Eskişehir’in Türkiye’deki payının sürekli arttığı görülmüştür. Eskişehir ihracat miktarını her geçen gün arttırmaktadır.

5. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi’nin Sahip Olduğu Avantajlar

Yapılan ihracat araştırmaları Eskişehir kentinin Türk ekonomisi açısından çok önemli başarılarla imza attığını göstermektedir. Eskişehir’in sanayide avantajlı olmasının nedenleri ise Organize Sanayi Bölgesi tarafından yapılan araştırmalar sonucu şöyle belirlenmiştir;

- Mükemmel altyapı imkanlarına sahip ve 32 milyon metrekare ile ülkemizin en büyük Organize Sanayi Bölgesine sahip olması,
- OSB’de istenilen büyüklükte ucuz ve uygun ödeme koşullarına sahip modern altyapı imkanlarıyla donatılmış arsalar
- Kesintisiz elektrik ve doğalgaz temini
- Tüm kuruluşlara istenilen hızda fiber optik kablo ile İnternet bağlantısı
- Türkiye’de örnek gösterilen bir Lojistik Merkeze sahip olması

- OSB içinde sosyal ve sportif aktivite merkezlerinin bulunması
- Sanayimizin her alanda yetişmiş insan gücü ihtiyacını Uluslararası meslek standartlarında en verimli şekilde karşılayacak olan Modüler Lisenin kuruluyor olması
- Gelişmiş ana ve yan sanayi işbirliği ortamı
- Sanayide sektörel çeşitlilik
- Çevreye duyarlı ve planlı sanayileşme anlayışı
- Bir asrı aşan bir sanayileşme kültürü ve tecrübesinin bulunması
- Nitelikli ve kaliteli işgücü potansiyeli
- ESO'nun yatırım teşvik belgesi düzenleme ve onaylama yetkisinin bulunması
- Yüksek teknolojiye önem veren ve teknoloji geliştiren şirketlerin oluşturduğu bir sanayileşme anlayışı
- Teknoloji Geliştirme Bölgesinin bulunması ile birlikte Ar-Ge çalışması yapan ve yazılım geliştiren firma sayısındaki hızlı gelişme
- Uluslararası norm ve standartlarda, ağırlıklı olarak ihracata dönük üretim yapan ve inovatif yeteneği güçlü çok sayıda sanayi kuruluşunun bulunması
- Ulusal ve uluslararası alanda marka olmuş çok sayıda firmanın üretim merkezi olması
- Coğrafi konumu nedeniyle Türkiye'nin en gelişmiş ekonomisine sahip olan ve tüketimin yüzde 70'inin gerçekleştirildiği bir bölgenin ortasında bulunması
- Karayolu ve demiryolu bağlantılarının kesişme noktasında bulunması
- Limanlara yakınlığı
- Türkiye'nin en önemli iki kenti olan İstanbul ve Ankara'ya olan yakınlığı ile ulaşım kolaylığı
- İki üniversiteye sahip olması
- Üniversitelerdeki gelişmiş araştırma merkezlerinin ve kalifiye personelin varlığı
- Yüksek şehirleşme oranı ve kaliteli bir yaşam standardı

- Araştırmalarla kanıtlanmış olan Türkiye'nin yaşanabilir üçüncü kenti unvanına sahip olması
- Kentte yüksek kültürel ve sosyal aktivite ortamının varlığı

gibi çok sayıdaki kriter, yeni sanayi yatırımları ve işbirliği imkanları bakımından Eskişehir'i bir cazibe merkezi haline getirmektedir (EOSB, 2009).

Bütün bu sahip olunan avantajlara rağmen EOSB'nin de her organize sanayi bölgesinin olduğu gibi çeşitli sorunları vardır. Bu sorunları belli başlıklar halinde şöyle ele alabiliriz;

6. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin Sorunları Ve Çözüm Önerileri

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin sorunları genel olarak yasal gelişmeler ve konjonktür hareketleri ile oluşmaktadır. Onun dışında, kendi yapısından kaynaklanan sorunların niteliği ve sayısı Türkiye genelindeki OSB'lere nazaran daha küçük düzeydedir. EOSB bunu, yönetiminin 30 yıllık istikrar ve tecrübesine, kurumsallaşmanın getirdiği beceriye borçludur.

6.1. Yasal Sorunlar ve Çözüm Önerileri

EOSB'nin sorunlarının en önemlilerinden başta geleni, OSB Kanununun yarattığı sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Kanunun bazı maddelerindeki muğlaklık, bütün OSB'leri olduğu gibi Eskişehir OSB'ni de sıkıntıya sokmaktadır. Örneğin, OSB'lerinin kamu mu yoksa özel hukuk kişiliği mi olduğu konusunda yaşanan belirsizlik her bölgenin karşılaştığı ortak sorun olduğu için çözümlenmesinin fazla zaman almaması beklenmektedir.

Eskişehir OSB'nin yaşadığı sorunların en büyüklerinden bir başkası da Hükümetlerin belirli kaygılarla zaman zaman gündeme getirdiği "Teşvik Sistemi" konusudur. 2008 yılı itibariyle kentin komşu illerine sağlanan ayrıcalıklar, EOSB'nin rakiplerini güçlendirirken, Eskişehir'in yatırım iklimine göreceli dezavantajlar getirmektedir. EOSB, kurumsallaşmış vizyonu ile bu dezavantajı aşmaya çalışmakta ve şimdilik bunda başarılı olmaktadır. Bölge yöneticilerinin gelecek için de

beklentileri olumlu olmasına rağmen yine de teşvik sisteminin genel olarak daha adil bir yapıya büründürülmesi (örneğin sektörel teşviklere gidilmesi), hem Eskişehir hem de ülke için daha yararlı olacaktır.

6.2. Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri

Ülkedeki makroekonomik gelişmeler her bölgeyi etkilediği gibi Eskişehir OSB'ni de etkilemektedir. Ulusal paranın değerini yüksek tutarak borçlanmanın daha az maliyetle yapılacağı düşüncesi ile ithalat artışları gündeme gelmekte, düşük kur yüzünden reel sektör ve özellikle ihracatçı kar marjlarını kaybetmektedir. Ayrıca, sıkı para ve maliye politikaları uygulanması ile talep kısılmaya çalışılmakta, yüksek faiz politikası yatırımları ve istihdamı olumsuz etkilemektedir. Bu genel sorunlar sadece EOSB'nin değil ülkenin yatırım ortamının olumsuz etkilendiği konulardır.

O.S.B. Müdürlüğünün temel gelir kaynakları, üyelere sağlanan elektrik, su gibi hizmetler karşılığında alınan bedellerdir. Yaşanan enflasyon içerisinde, paranın değerindeki düşüşlerden korunmak ve nakit açısından sıkıntıya düşülmemesi için Türk Elektrik Kurumuna teminat olarak yatırılan depozitolar yerine teminat mektubu, devlet tahvilleri ve hazine bonolarının depozito olarak kullanılması imkanlarının getirilmesi, yerinde bir çözüm olacaktır.

Önemli finansman sorunlarından biri de, iflas eden sanayi işletmelerine sağlanan hizmetlerden dolayı, O.S.B. Müdürlüğünün bu işletmelerden alacaklarını zamanında tahsil edememesinden doğmaktadır. Bu işletmelerden alacaklara öncelik tanınması gerekmektedir.

Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin temel finans problemleri ise; nakit akımındaki düzensizlik, piyasadaki fiyat dalgalanmalarından ve yüksek faizden kaynaklanmaktadır. Ayrıca daralan talep firmaların finansman problemlerini arttırmaktadır.

O.S.B.'ne 1970-1980 yılları arasında yatırım yapan ve üretime geçen firmaların düşük öz kaynak ve yüksek kredi ile işe başladıkları dikkate alınır, 1980 sonrası uygulanan yüksek faiz politikası işletmelerin finansman sorunlarının ağırlaşmasına sebep olmaktadır.

Eskişehir O.S.B.'ne birçok banka şubesi açılmıştır. Bölgeye kısa süre içerisinde bütün bankaların şube ve atm'lerinin açılması beklenmektedir. Böylece finansal işlemler bölge içinde kısa sürede rahatlıkla yapılabilecektir.

6.3. Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri

EOSB'nin çevre yönünden yaşayabileceği bir sorun, bölgede tehlikeli atık toplama ve imha etme tesisinin bulunmamasıdır. Kurulması planlanan Endüstri Bölgesinde bu tarz atıkların yoğun olarak oluşabileceği büyük ölçekli ve teknolojik yatırımların kurulması gündeme geldiğinde, böyle bir toplama ve imha tesisinin bulunması gerekli olacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'nin en büyük Organize Sanayi Bölgesinin, atık su tesisinde olduğu gibi tehlikeli atıklara yönelik tesislere de sahip olması gereklidir. Bunun için de belirli kesintilerle oluşturulacak bir fon ayrılmalıdır.

EOSB'de merkezi atık su tesisi bulunmadığından bu ihtiyaç ESKİ tarafından karşılanmaktaydı. Şehir kapasitesine bağımlı durumda olan bu yapı ile OSB'nin gelişme grafiği de göz önünde bulundurulduğunda gelecekte sorun yaratma ihtimali olan bu konunun üzerinde yapılan çalışmalar sonucu merkezi atık su tesisi kurulması yönünde girişimlerde bulunulmuştur.

Bunun sonucunda çevreye duyarlı bir sanayileşme anlayışının göstergesi olarak temeli atılan "Atıksu Arıtma Tesisi"nin yapımı tamamlanmış ve Ağustos 2008 itibarı ile faaliyete geçmiştir. Tesisin kontrol sistemlerinde en son teknoloji ürünü PLC sistemleri kullanıldığı, bilgisayar destekli SCADA kontrolü ile kullanıcı hatalarına imkan vermeden otomatik kontrol sağlandığı bilgisi verilmektedir. Sahadaki haberleşme fiber altyapı ile kurulmuş olup tesisteki tüm veriler tek noktadan anında gözlenip müdahale edilebilmektedir. Bölgenin arıtılmış suyu, Çevre Mevzuatı'nın Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'ne göre alıcı ortama deşarj standartlarını sağlamakta olup sulama amaçlı kullanma çalışmaları yapılmaktadır. Atık suya ait tüm analizler OSB Bölge Çevre Laboratuvarı'nda günlük olarak takip edilmektedir (Ekonomist Dergisi, Nisan, 2009).

6.4. Alt Yapı Sorunu ve Çözüm Önerileri

O.S.B.lerinin en önemli sorunlarından biri de kuruluş yeri ve altyapı sorunudur. Bölgenin kuruluş yerinin jeoteknik etüdü yaptırılmadan ihaleye çıkarıldığında, uygulama safhasında bir çok temel sorun ortaya çıkmaktadır. Altyapı çalışmaları, genellikle kuruluş yerinin tahsisi yapıldıktan sonra hazırlanmakta ve çoğu zaman da altyapı sağlanması konusunda ilgili kuruluşlardan ön bilgi alınmadan, alınsa bile bu bilgilere fazla dikkat edilmeden hazırlanmaktadır.

Eskişehir O.S.B de alt yapı tesislerinde bazı eksiklikler bulunmaktadır. Bunların en kısa zamanda tamamlanması, bölgenin daha iyi işlenmesini sağlayacaktır. Yapılması gereken altyapı tesisleri şunlardır;

- Altyapı tesislerinin işletilmesi yönünde gerek derin kuyular ve su deposu, gerekse trafo ve dağıtım merkezlerindeki her türlü bakım onarım ve arızaların giderilmesi için, servis yollarına ihtiyaç vardır.
- Alt ve üst geçitler son zamanlarda yapılmıştır. Yapılan yeni yol ile bölgeye ulaşım rahatlamıştır.
- Bölgenin demiryolu bağlantısı bulunmamaktadır.
- O.S.B.leri ile meskun sahalardan arasında mutlaka tampon bölge bırakılması ve mümkün ise tampon bölgenin ağaçlandırılması gereklidir. Eskişehir O.S.B.nin kuzey ve doğu sınırlarında tampon alan bulunmamasına rağmen batı ve güney kısımlarında bulunmaktadır.
- O.S.B.nde merkezi ısıtma şebekesi bulunmamaktadır. Bölgeye merkezi ısıtma şebekesinin kurulması; ekonomik açıdan faydalı olacaktır. Bu nedenle en kısa zamanda kurulması gerekmektedir.

Eskişehir OSB, halen Türkiye'nin altyapı yönünden en gelişmiş bölgelerinden biridir. Sanayi kuruluşlarına sunulan hizmetlerle kurulan tesislerin her biri kendi alanında örnek yatırımlardır. Bölgenin ilerleyen yıllarda daha da gelişmesi, dünyadaki gelişmelere paralel mevcut inovatif yapıyı geliştirecek, örnek kümelenme

yapıları oluşturacaktır. Bu da yeni yatırımların ve projelerin geliştirilmeye devam edilmesiyle mümkün olacaktır.

Eskişehir, demiryollarının kesiştiği bir noktada bulunmasına rağmen bu zamana kadar EOSB ile demiryolu bağlantısı kurulamamıştır. İktisat teorisinde önemli bir konu olarak görülen ulaştırma masraflarının minimuma indirilmesi açısından demiryolu taşımacılığı gerekli bir unsurdur. Bölge yönetiminin yatırım planına koyduğu bu konunun, Ulaştırma Bakanlığı ile anlaşma yoluna gidilerek bir an önce çözümlenmesi hayli önemlidir. Bölge yönetiminin, bu iş için yeterli maddi gücü bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

OSB demiryolu bağlantısı konusundaki çalışmaların ise hızla sürdüğü ifade edilmektedir. Özellikle büyük tonajlı üretim yapan firmalara ulaşım konusunda ciddi maliyet avantajı sağlanacağı, DDY ile protokolü yapılan demiryolu hattının en kısa sürede tamamlanarak sanayicinin kullanımına sunulacağı ifade edilmektedir. Yine ulaşım konusunda önemli bir proje olan ve OSB'nin karayolu bağlantısında büyük rahatlama sağlayacak çevre yolu bağlantısı ve köprülü kavşak geçişi konusundaki yatırımın OSB sınırları içindeki kısmının tamamlanmış olduğu, kalan 300 metrelik kısmın ilgili kamu kuruluşlarınca yapımının beklendiği bildirilmiştir (Kobifinans Dergisi, Sayı 1, s. 32).

Eskişehir OSB'nin giriş ve çıkışlarında yeni kavşak düzenlemelerine gidilmesi de önemli bir konudur. Şehrin gelişmesi ve OSB'nin büyümesi ile Bölgenin bağlantı yolları ve kavşakları yetersizlik yaratabilmektedir. Can ve mal güvenliğinin eksiksiz sağlanabilmesi için ilgili kurumlar ile çözümlenme yoluna gidilmelidir. Yeni yapılan yol ile bu sorunlar çözülecektir. Ayrıca bu konuda bölge için yeni nizamiyeler ve giriş yolları düşünülebilir. Ayrıca kent içi ulaşım bakımından, EsTram Hafif Raylı Sistemi (HRS) bölge ile bağlanmalıdır. Tramvay gelişim planında bu noktaya mutlaka yer verilmelidir.

Uzun yıllardır gerçekleştirilmesi konusunda çalışmalar yapılan bu önemli proje ile Eskişehir OSB, şehrin kuzeyinden geçen ulusal tren yolu hattına bağlanacaktır. Bu önemli hattın hafriyat ve köprü geçişleri Eskişehir OSB Müdürlüğü tarafından, üst yapısı ise TCDD Genel Müdürlüğü'nce gerçekleştirilmektedir.

Projenin 2009 yılı sonunda tamamlanarak hattın faaliyete geçmesi planlanmıştır. Kurulacak demiryolu bağlantısı ile Hasanbey mevkiinde TCDD tarafından yapılacak “Lojistik Merkezi”ne direkt bağlantı sağlanacaktır. Hizmete girecek hatla birlikte, yüksek tonajlı ürün üreten sanayi kuruluşlarının lojistik ve ulaştırma masraflarının önemli oranda düşmesi sağlanarak, rekabet avantajları artırılmış olacaktır. Konuyla ilgili proje ve maliyet tespiti devam etmektedir.

Eskişehir OSB karayolu ulaşımı konusunda büyük rahatlama sağlayacak olan OSB köprülÜ geçişi ve girişi konusundaki yatırım tamamlanmıştır. Bu yolun OSB alanı içinde kalan 1.700 m’lik bölümü, 11 m²’lik çift şeritli bölünmüş yol olarak Bölge Müdürlüğü tarafından tamamlanmış olup, çevre yoluna bağlantı sağlayacak olan 300 metrelik kısmı ise ilgili kamu kuruluşlarının koordinasyonu ile tamamlanmıştır. Projenin toplam maliyeti 1,7 milyon ABD doları olarak öngörülmüştür.

Ayrıca Eskişehir OSB ile mevcut demiryolu ana hattı arasında bir bağlantı hattı kurulmakta olup, 2009 yılı sonunda hizmete girecek bu hat ile OSB’deki firmalar demiryolu hattını kullanarak yüklerini diğer illere ve limanlara daha ucuz taşıma maliyeti ile ulaştıracaklardır.

6.5. İstihdam Sorunu ve Çözüm Önerileri

Ülke genelinde olduğu gibi Eskişehir O.S.B.de istihdam sorununun çözümünde yeterli olmamıştır. Bölgenin kuruluşunda, mevcut alan için hedeflenen istihdam kapasitesine ulaşılamamış, aynı şekilde Birinci Gelişme Alanının yapımına başlanmasında hedeflenen istihdam kapasitesi için ancak mevcut alan için planlanan hedeflere ulaşılabilmıştır.

Planlanan hedeflere ulaşılamamasındaki en önemli rol, beklenen yatırım miktarı ve yatırım büyüklüklerinin sağlanamamasından kaynaklanmaktadır.

Planlanan hedeflere ulaşılamamasında diğer önemli nokta ise bölgedeki işletmelerin sermaye yoğun teknoloji kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Çağdaş teknolojinin toplumlara verdiği en büyük zarar da istihdam talebinin giderek azalması olmaktadır. Eskişehir O.S.B.’nde de tam olarak otomasyona gidilmemiş

olsa bile insan unsurunun daha az ihtiyaç duyulduğu sermaye yoğun teknoloji kullanılmaktadır.

Bu sorunlara rağmen Eskişehir OSB Bölge Müdürü Ali İhsan Karamanlı ise Eskişehir OSB Yönetimi tarafından hayata geçirilen ve bölgenin tüm elektrik ihtiyacının karşılandığı “Doğalgaz Elektrik Santrali”, bölgenin tüm internet hizmetlerini fiber optik kablolarla sağlayan “internet servis sağlayıcısı Eskişehir Bilişim İletişim Sanayi ve Ticaret A.Ş. eso-es.net”, firmaların tüm lojistik ihtiyaçlarını internet üzerinden sağladıkları “Lojistik Merkez”, yine bölgedeki firmaların her türlü banka ve diğer ihtiyaçlarını karşılayan “İş ve Ticaret Merkezi”, büyük depolama alanlarına ihtiyaç duyan firmalar için hizmete sokulan “Antrepo ve depolar” ile OSB içinde bulunan Gümrük Müdürlüğü’nün girişimcilerin bölgeyi tercih etmelerine katkı sağlayan önemli yatırımlar olduğunu söylemiştir (Ekonomist Dergisi, Nisan, 2009).

Eskişehir sanayisinin can damarı olan KOBİ’ler için geliştirilen “KOBİ-OSB” projesinin de sonuçlandığını anlatan Karamanlı, 92 adet firmaya arsa tahsisi gerçekleştirildiğini, bu bölgede de hızla yeni fabrikalar kurulmaya başladığını, KOBİ’lerin çağdaş bir çalışma ve üretim ortamına kavuştuklarını, bölgedeki tüm kuruluşların hizmete girmesiyle yaklaşık 2 bin kişinin istihdam edilmesinin beklendiğini açıklamıştır (Ekonomist Dergisi, Nisan 2009).

Her sene gerçekleştirilen Türkiye’nin en büyük 500 işletmesi arasına 2009 yılında Eskişehir O.S.B.’nden sadece 6 tane işletme girebilmiştir. Ancak mevcut olan bu sorunlara bizim de fikir olarak sunduğumuz çözüm önerileri getirilirse Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi hem ihracat miktarı, hem Türkiye’deki önemi hem de ilimizdeki başarılı firma sayısı artacaktır.

6.6. Teknoloji Sorunları ve Çözüm Önerileri

Ülkelerin temel gelişmişlik göstergelerinin başında teknoloji gelmektedir. Eskişehir Teknoloji Geliştirme Bölgesi; Eskişehir Sanayi Odası (ESO) öncülüğünde, Bölgedeki Anadolu ve Eskişehir Osmangazi Üniversitelerinin de iştiraki ile 18 ortak tarafından kurulmuştur. Böylece bölge sanayinin gelişmesi ve bölge sanayinin bir teknoloji ve yenilik üretim merkezi olması konusunda önemli çalışmalara imkân

sağlanmıştır. Bölge üniversitelerinin yaratmış olduğu bilimsel sinerjinin katkısıyla, üniversite sanayi işbirliği yönünde örnek bir çalışma ortamı yaratılmıştır. 2006 sonlarında devreye giren SAN-TEZ ile de yeni alanlarda teknolojik çalışmalar hız kazanmıştır.

ATAP A.Ş. kuruluşunda Anadolu Üniversitesi Yunussemre Kampusü Yerleşkesi'ndeki binasında çalışmalarını sürdürmüştür. Kurulduğu 1990 ile "Teknoloji Geliştirme Bölgesi Kanunu" yürürlüğe girdikten sonra ATAP A.Ş. Anadolu Üniversitesi'nde Teknoloji Kuluçka Merkezi niteliğinde çalışmalar yürütülmüştür. Şirkette firmalara yer kiralamak yöntemi uygulanmıştır. Özellikle üniversite akademik çevresi ve yöre endüstrisine gereksinim duyulan bilgisayar yazılımları, internet teknolojileri, akıllı kartlar, baskılı devreler, güvenlik sistemleri, seramik ve ileri malzemeler ile savunma sanayi ve gıda teknolojileri konularında uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Bu şirketlerden AR-GE konusunda duyarlı olanlar ETGB' deki bugünkü araştırma gücünün temelini teşkil etmektedir (www.atap.com.tr 20.11.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

ATAP A.Ş. halen Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde "Teknoloji Geliştirme Bölgesi" olarak adlandırılan piramit şeklinde inşa edilmiş iki ayrı binada toplam 1226 metrekarelik çalışma alanını 19 AR-GE girişimci şirkete kiralayan Yönetici Şirket'tir. 26 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nden 23 adedi üniversitelerdedir. Eskişehir, Gebze ve Mersin ise Organize Sanayi Bölgesi yerleşkesinde konumlandırılmışlardır (www.atap.com.tr 20.11.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Bölge endüstrisinin AR-GE'yi benimsemede gösterdiği olgunluk, çevremizdeki ileri teknoloji malzemeleri, savunma sanayi, havacılık ve raylı sistemler konularındaki engin deneyimle insan gücünün yarattığı potansiyel ve Anadolu Üniversitesi ile Eskişehir Osmangazi Üniversitelerindeki mükemmel akademik bilgi, laboratuar ve AR-GE yapılanması Eskişehir Teknoloji Geliştirme Bölgesi'ni Türkiye'de "Akıllı Ürün Tasarım"ında lider konumuna getirecektir. ATAP A.Ş başarıya ulaşmakta gerekli sinerjik ortamın hazırlanmasında etken olmaktadır. "Teknolojik üretimde sinerjik ortam yaratmak" ATAP A.Ş.'nin misyonu olmaktadır.

Halen Eskişehir Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nde AR-GE girişimci şirket konumunda bulunan 19 şirketten 6 adedi ileri malzeme teknolojileri ve prosesler

üzerine yönlenmiş olması ve bu şirketlerin üniversitelerdeki fakülte üyelerinin gayretleri ile realize oldukları dikkati çekmektedir.

Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nde Yönetici Şirket olarak ATAP A.Ş.'ye potansiyel Ar-Ge girişimci müracaatı alındığında; Girişimci ile birlikte ön inceleme yapılmaktadır. 4691 sayılı yasanın Birinci Amaç Maddesi AR-GE konularını açıklayan çok iyi bir rehberdir. Belirlenen standartlara uyum sağlayan müracaatlar yasa ve yönetmeliklerde belirlenen esaslar uygulanarak Girişimci Şirket olarak belirlenmekte, çalışmalar izlenmekte, gerektiğinde yönlendirilmekte ve denetlenmektedir(www.atap.com.tr 20.11.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Başvuru dokümanı hazırlanırken; AR-GE konularında, ihtiyaç makamı sanayicinin beklentileri dikkate alınır. Girişimci şirketin sahip olduğu lisans, lisansüstü ve doktora sahibi AR-GE personeli gerektiğinde üniversitelerdeki mevcut imkân ve bilgi birikiminden istifade hakkına sahiptirler. Bu girişimci şirket ve üniversite arasında hazırlanacak protokoller ile işlerlik kazanır. Bu çalışmalar üniversiteler döner sermayesi kapsamı dışında işlem gördüğünden önem arz etmektedir.

Hazırlanan protokollerde Üniversitelerden müsaade alınan fakülte elemanlarının yapacakları AR-GE çalışmaları hak edişlerinde gelir vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Girişimci Şirket, bu tip uygulamada kurumlar vergi muafiyetini hak etmektedir. Bu sorumluluğu üstlenen girişimci AR-GE şirketi ve uygulayıcı fakülte mensubu için çok büyük bir imkândır. Dolayısıyla sanayiciye çok daha ucuza akıllı ürün tasarımına imkân sağlanmaktadır. Bugünün sanayicisinin elinde yoktan var ettiği bir fabrikası vardır. Bu sanayicinin sahip olduğu bünyesel AR-GE ruhu ona rekabette üstünlük ve dolayısıyla da yücelme imkânı sağlamıştır.

AR-GE'yi kendisi uzun sene uğraşlar sonucunda gerçekleştirdiği için de dışarıdan gelecek entelektüel bilgi ve teknoloji geliştirmek ile ilgili uğraşlarda meslek sınırlarının yok olabileceğini ve kendi varlığının yok edileceği korkusuna sahiptir. Şirket bünyesi dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlarca yapılacak AR-GE çalışmalarını şüphe ile karşılamaktadır. ATAP A.Ş. bu korkuya son vermek için üniversite ve sanayi arasında uğraş vermektedir. Bu güne kadar, sanayici Yurtdışı Fuarlarda başka ülkelerde tasarlanan ürün veya sistemleri anahtar teslimi ve pahalı değerlerde satın almayı tercih eden, yurt dışında itibar gören değerli bir müşteri

ayrıcalığına sahip olmuştur. Bu nedenle de, yurt içinde var olan şartlarda benzer sistemlerin tasarım ve üretimine imkan sağlanamamıştır. Üniversite ile sanayi ilişkileri sınırlı kalmıştır.

Netice olarak, ATAP A.Ş, sanayi ve üniversiteler arasında partnerliği yaratacak uygun köprüler oluşturmak azminindedir ve bu köprüleri işler kılmak konusunda hassasiyet göstermektedir.

Sanayi Bakanlığınca 2006 sonlarında başlatılan sanayideki teknolojik eksikliklerin SAN-TEZ kapsamı dâhilinde üniversitelerde çözümlenmesi, global pazarlanabilecek ürünlere dönüştürülmesi, patent hakkının şirket ve araştırmacı arasında paylaşılması garanti edilmektedir. Bakanlıkça onaylanmış projelerde AR-GE giderlerini yüzde 75'ini Sanayi Bakanlığı; diğer yüzde 25'inin ise sanayici tarafından karşılanmasına imkân sağlanması ise büyük mali destek yaratmaktadır. Bu imkânların Üniversite Sanayi işbirliğinde patlama yaratabileceği değerlendirilmektedir (www.atap.com.tr 20.11.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Eskişehir Teknoloji Geliştirme Bölgesi 450'yi aşkın seçkin sanayi kuruluşu ve 2 üniversite imkânları ile SAN-TEZ proje sayısında ve AR-GE girişimci şirket oluşumunda lider olma azminde kararlıdır. Nitekim 2007 ilk çeyreğinde bakanlığa yapılan SAN-TEZ müracaatlarından Türkiye bazında 24 proje kabul görmüştür. Bu projelerden dördü ATAP A.Ş. Yönetici Şirketi sorumluluğundaki şirketlere ait olmuştur. Bu da kıvanç verici bir durum olmuştur(www.atap.com.tr 20.11.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

Yapılacak çalışmalar ile sanayici bölgede geliştirilecek yeni teknoloji sayesinde piyasaya süreceği yeni ürünlerin en üstün kalitede ve ehven şartlarda devlet desteği ile üretebilecektir. Hedef ve başarı dünya pazarı taleplerinde rekabetçi olabilmektir.

Eskişehir Teknoloji Geliştirme Bölgesi sanayideki bu deneyim ve üniversitelerdeki bilgi birikimi ile "Teknoloji Güç Odağı" konumuna yükselecektir. Yatırımcılara önemli avantaj sağlayacak Eskişehir Sanayi Odası (ESO) Yönetim Kurulu Başkanı Savaş M. Özyaydemir "Bölgenin kurulmasında ESO, Anadolu ve Osmangazi Üniversiteleri etkin rol oynadı ve müracaatlarımızı hep birlikte yaptık. Bu bölge üniversite-sanayi işbirliğinin sağlanmasında ve Ar-GE ağırlıklı ihracat şansı yüksek uluslararası pazarda rekabet edebilir yenilikçi ürünlerin geliştirilmesinde

etkin rol alacak. Bölge, yatırımcılara önemli avantajlar sağlayacak ve kanununda belirtilen şekilde teşviklerden, her türlü vergi muafiyetinden yararlanma şansına sahip olacaklar. Başarılı olacağına inanıyoruz” demiştir(www.atap.com.tr 20.11.2009 tarihinde ulaşılmıştır).

SONUÇ

Coğrafi keşiflerle birlikte ticaretin artması sonucu Merkantilizm doktrini ortaya çıkmış ve ihracatın öneminin artmasıyla bunu zamanla diğer uluslararası dış ticaret teorileri izlemiştir.

Dünyada gelişmelerini ihracat ile sağlamış ve bugün kişi başına 30,000 dolara kadar geliri yükselmiş pek çok ülke bulunmaktadır. Her ülke GSMH'nin belli bir yüzdesini dünyaya ihraç etmektedir. Ülkeler ürettiklerini dış dünyaya sattıkça ve bu oran yükseldikçe; rekabet güçleri, teknolojik gelişmeleri, büyüme hızları, krize karşı dayanıklılıkları müspet olarak etkilenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin gelişmesi için ihracatı itici güç ve strateji olarak kabul etmesi çok akılcı bir yaklaşım olup, dünya deneyimleri bakımından da test edilmiş bir olaydır.

Türkiye'de ithalatı karşılayacak düzeyde olmasa da ihracatını sürekli arttırmaktadır. Türkiye'nin ihracat hedefinde çok yol kat ettiği, ancak daha hala varacağı sonuçlar bulunduğu görülmüştür.

Sanayileşme teorisi açısından esasen iki strateji söz konusudur. İthal ikameci strateji ve ihracata-dayalı strateji. Türkiye, bu iki stratejiden ilkinin, ithal ikameci sanayileşme stratejisini bazen gizli bazen aleni, bazen yumuşak bazen de çok katı olarak ama neticede 1980 yılına gelene kadar kararlılıkla sürdürmüştür. Arada yaşanan bazı ekstrem yılların dışında 1980'den sonra politika, ihracata-dayalı Sanayileşme Stratejisi olmuştur. 1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1960'dan beri uluslararası işbölümünde önemli bir değişim gözlenmektedir. Bu değişim, kapitalist emek sürecinde yeniden yapılanmanın bir parçası olarak, sanayi üretiminin emek yoğun kısımlarının, gelişmiş sanayi (merkez) ülkelerinden, emeğin göreceli olarak bol ve ucuz olduğu azgelişmiş (çevre) ülkelere kaymasını içermektedir.

Çok sayıda bilimsel araştırma bu değişimi yeni bir uluslararası işbölümünün oluşumu olarak tanımlamaktadır. Buna göre, hammadde ve tarım ürünleri üreten çevre ülkelerin, sanayi malları üreten merkez ülkelerle ticaret yaptığı eski "sömürgeci işbölümü" artık bitmiştir. Onun yerine sanayi üretiminin merkez ülkelerden çevreye kaydırılmasıyla, çevre ülkelerin de sanayi malları üreten ve

bunları merkez ülkelere ihraç eden bir konuma geldiği yeni uluslararası işbölümü geliştirmektedir.

Bu gelişmenin altyapısını, az gelişmiş ülkelerin küresel kullanıma açık yedek işgücü deposu olarak yükselişi, iletişim, ulaştırma ve üretim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler oluşturmaktadır. Kısaca, yoğun rekabet ortamında çokuluslu sanayi şirketlerinin ayakta kalabilmelerinin tek şartı, bu yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde üretimlerinin emek yoğun kısımlarını ucuz emek arzından faydalanmak üzere çevre ülkelere kaydırmak olmuştur.

Normalde yarı çevre bir ülkenin dış ticaretinin büyük bölümünü komşularıyla (çevre ülkelerle) yapması gerekir, fakat Türkiye dış ticaretinin çoğunu merkez ülkelerle (AB) yaptığı için rekabet gücü azalmakta ve Türkiye'nin 3. ülkelerle yaptığı ticarete kısıtlamalar getiren Gümrük Birliği süreci aleyhimize işlemektedir..

Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatında karşılaştırmalı rekabet üstünlüğü olan malların sektörel yapısına bakıldığında, ağırlığın yüzde 80 ile sanayi ürünlerinde olduğu görülmekte, özellikle sebze ve meyvelerin ağırlıklı olduğu tarım ürünlerinin bunu takip ettiği gözlenmektedir. Sanayi ürünleri ise, daha çok “hazır giyim” ve “dokumacılık ürünleri” ağırlıklıdır. Bunun yanı sıra, Türkiye, dünya ticareti içindeki payı giderek artan “makine ve ulaşım araçları” içerisinde sadece renkli televizyonda son iki yılda uzmanlaşmış durumdadır.

Türkiye'nin rekabet üstünlüğüne sahip olduğu bu ürünler, Avrupa Birliğinin toplam ithalatının yüzde 10,7'sini oluşturmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine yaptığı toplam ihracatın yüzde 68'ini söz konusu ürünler oluşturmaktadır. Türkiye çevre ülke olarak durumunu iyileştirmelidir.

Ülkemizde 40 yıla yakın süredir uygulanmakta olan O.S.B.'leri dengeli bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmak için özel sektör yatırımlarının belirli bölgelere yönlendirilmesi veya mevcut yatırımların desteklenerek teşvik edilmesi için mali teşviklerin yanında fiziki bir düzenleme aracı olarak benimsenmiştir.

Eskişehir'in sanayi kültüründen ve kamu yatırımlarının oluşturduğu gelişmişlik düzeyinden beslenen ve buradan hareket noktası bulan Eskişehir OSB, kurulduğu tarihe kadar geçen zamanda şehrin değişik yerlerine yayılmış, pozitif dışsallıklardan yararlanamayan ve üstelik kirlilik de yaratan sanayi yapısını içine çekebilmek, dışarıda kalanları dengeleyebilmek gibi amaçlarla meydana getirilmiştir.

Gelişmiş iller sıralamasında altıncı, yaşanabilir iller sıralamasında üçüncü sırada olan Eskişehir, çeşitli dönemlerde aldığı yatırımlarla bugünkü durumuna gelirken; bu durumun sürdürülebilir olmasının araçlarından ve teminatlarından bir tanesi EOSB'dir. Sanayinin planlı ve düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayan bu kurum nedeniyle, kentin geleceği de güvence altına alınmaktadır. İş yaratan, ödediği vergilerle şehre katkıda bulunan, ihtiyaçlara çeşitli ürünlerle karşılık veren, kentin gelişmesini önlemeyen ve çevreye, doğaya saygılı bir yapıda bulunan Eskişehir OSB, şehir hayatına yaşam sağlayan yatırım üssü niteliğindedir.

Eskişehir'de, sanayi sektöründe yaratılan milli gelir çeşitli dönemlerde dalgalanmalar göstermekle birlikte 1960 yılından sonra devamlı olarak tarımsal sektörün yarattığı gelirden daha fazla gelir yaratmaya başlamıştır. Bu yıldan sonra ekonomik yapıda değişikliğe uğramış ve sanayi sektörü ilk sırada yer almaya başlamıştır.

Eskişehir'de O.S.B. kurulmadan önce kamu sektörü yatırımlarının şehir ekonomisinde önemli rol oynadığı görülmüştür. 1970'li yıllardan sonra hızla gelişen özel sektörün en önemli sanayileşme hareketi O.S.B.'ni kurmak olmuştur. Eskişehir'in geleneksel sanayi dalı olan gıda ve taş-toprağa dayalı sanayi O.S.B.'nin kurulması sonucu ağırlığını yitirmiş ve buna karşılık makine imalat sanayi ağırlık kazanmıştır.

Eskişehir O.S.B. kuruluş yeri bakımından makro ve mikro açıdan bölgeye yatırım yapacak sanayiciler için uygun bir üretim yeridir. O.S.B. şu anda sanayicilerin taleplerini karşılayabilecek durumdadır. Bölgenin dolması halinde Ankara yönüne doğru genişletme imkanı bulunmaktadır.

1980'lerden başlayarak dünya pazarlarına yönelik mal üretimi yapan Eskişehir sanayi Gümrük Birliği ile beraber ihracatını da önemli oranda arttırmıştır. 1980'lerin başında Eskişehir Sanayi Odasına üye firmaların ihracatı 50 milyon dolarlar düzeyinde iken, bu rakam 1990'larda 211 milyon dolara, 1995 yılında 300 milyon dolara, 2000 yılında 388 milyon dolara, 2007 yılı sonunda 1.4 milyar ve 2008 yılında ise 1.69 milyar dolara ulaşmıştır. Görüldüğü gibi Gümrük Birliği sonrası dönemde Eskişehir sanayinin ihracatı 4,6 kat artış göstermiştir. Aynı dönemlerde düzenli olarak ihracat yapan firma sayısı da hızla artarak 2008 yılı sonunda 130'a kadar çıkmıştır.

Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgelerinin en başarılı görünüm arz edenlerinden bir tanesi de Eskişehir OSB'dir. Eskişehir Sanayi Odasına üye firmaların ihracatları yıllar itibariyle artmaktadır. Eskişehir Sanayi Odasına üye firmaların 2008 yılı sonu itibariyle ihracatları 1 milyar 690 milyon dolar olmuştur. Bir önceki yılın aynı döneminde 1 milyar 468 milyon dolar ihracat gerçekleştiren kuruluşların, ihracatlarındaki artış oranı yüzde 15 olarak gerçekleşmiştir.

İl ekonomisinde sektörlerin payına baktığımızda ise; Hizmetler Sektörü yüzde 60 ile ilk sırada yer alırken, bunu yüzde 30'luk bir oranla Sanayi sektörü ve yüzde 10'la Tarım Sektörü izlemektedir. 2020 yılına kadar gerçekleşmesi öngörülen hedefse sanayinin payını yüzde 33'e çıkarmaktır.

2007 yılında Eskişehir sanayi ürünlerin ihracatının yüzde 80'lik bölümü gelişmiş OECD ülkelerine yapılmakta olup, genel ihracatımız içinde ise AB ülkelerinin payı yüzde 50'ler düzeyinde bulunmaktadır. Eskişehir sanayi gerek yüksek ürün kalitesi, gerekse dünya ve AB standartlarındaki üretimi ile dış pazarlarda özellikle AB ülkelerinde önemli bir rekabet avantajına sahiptir.

2008 yılında ülke gruplarına göre dağılım incelendiğinde OECD ülkelerinin payının yüzde 63 olduğu görülmektedir. Firmaların 2008 yılı ihracatları içinde İslam ülkelerinin payı yüzde 6, Doğu Avrupa ülkelerinin payı yüzde 12, Diğer Avrupa ülkelerinin payı yüzde 1, Türk Cumhuriyetlerinin payı yüzde 2 ve diğer ülkelerin payı ise yüzde 16 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkelere göre ihracat bakımından EOSB Türkiye geneli ile benzerlik göstermektedir. Gerçekleşen ihracatın büyük bölümü AB ve OECD ülkelerine yapılmaktadır.

Ülkemizin önemli sanayi merkezlerinden biri olan Eskişehir'deki sanayinin sektörel dağılımı incelendiğinde tek bir sektörün değil, genelde yüksek katma değer yaratan bir çok sektörün gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu gelişmeler sektörel bazda incelendiğinde Makine İmalat Sanayinin bir ağırlığı olduğu görülmektedir.

Eskişehir'de üretimi gerçekleştirilen bazı ürünler, Türkiye çapında da önemli pazar payına sahiptir. İlimizde üretilen bazı ürünlerin ulusal üretim içindeki paylarına bakıldığında, Uçak Motoru, Dizel Lokomotif ile Boraks üretiminin yüzde 100'ünün ilimizden karşılandığı görülmektedir.

Yine ülkemizin en yüksek kapasiteli buzdolabı (ARÇELİK) ve kompresör fabrikası Eskişehir'dedir. Ayrıca bisküvi üretimi ve soba üretiminde de Eskişehir ili ülke genelinde ağırlıklı bir paya ve mukayeseli bir üstünlüğe sahiptir. Halen il sınırları içinde yer alan bor rezervleri ülkemiz ihtiyacını karşıladığı gibi çok büyük bir kısmı da ihraç edilmektedir. Toplam dünya bor rezervlerinin ise yüzde 60'ı ilimiz sınırları içindedir. Bu ürünlerde sahip olunan mutlak üstünlük yerinde ve doğru bir şekilde kullanılıp gerekenler yapılmalı, üretim-ihracat artışı gerçekleştirilmelidir. Türkiye'deki soba üretiminin de büyük bir bölümü Eskişehir O.S.B.den sağlanmaktadır. Bu da Eskişehir'in O.S.B.'ne ayrı bir özellik kazandırmaktadır.

Dünyada 1960'dan beri uluslararası işbölümünde önemli bir değişim gözlenmektedir. Bu değişim, kapitalist emek sürecinde yeniden yapılanmanın bir parçası olarak, sanayi üretiminin emek yoğun kısımlarının, gelişmiş sanayi (merkez) ülkelerinden, emeğin göreceli olarak bol ve ucuz olduğu azgelişmiş (çevre) ülkelere kaymasını içermektedir. Türkiye teknoloji, gelişmişlik, üretim yapısı, çalışan profili, sanayinin durumu,... olarak çevre ülke konumundadır.

Eskişehir bu açıdan ülke içerisindeki yeri, imkanları, teknolojik gelişmişlik,...ve bazı ürünlerde (bor, lokomotif, uçak motoru,...) sahip olunan mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler nedeniyle önemli bir konumdadır. Şehir olarak ise diğer şehirlere göre merkez şehir niteliğindedir. Teknolojik gelişmişlik, arge çalışmaları, potansiyel eğitilmiş iş gücü,... ile hammadde ve tarım ürünleri üretiminden daha çok sanayiye yönelik ürünler üretilmektedir. Sanayi sektöründeki üretimin büyük bir kısmı makine imalat ve taşıt araç ve gereçleri alt sektörlerinde gerçekleşmektedir. Bu durum ve sanayi sektörünün yüzde 30'luk payı bize Eskişehir'in bir merkez, sanayi kenti olduğunu göstermektedir. 1973 yılında EOSB kurulması ile de üretim tarımdan sanayiye doğru yönelmektedir.

Eskişehir O.S.B.'nin bazı altyapı eksiklikleri, çevre, istihdam problemleri ve finansman sorunları, vb. bulunmaktadır. Bu sorunların çözümü için gerekli tedbirler alınmaktadır. Mevcut sorunlara çözüm getirecek uygulamalara hızla devam edilmelidir.

O.S.B.'lerin de kurulacak işletmelerin üretim konusu ve ölçek açısından uyum içinde bulunmasına dikkat edilmeli ve ihtisaslaşmaya önem verilmelidir.

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinde açılan her yeni sanayi kuruluşu ile birlikte ihracat rakamları da her yıl artmaya devam etmektedir. Halen ESO üyesi firmalardan 130'u düzenli olarak ihracat gerçekleştirmektedir.

Türkiye ihracatını sürekli olarak arttırmaktadır. Özellikle 2003-2008 döneminde ihracat çok önemli oranda artış gerçekleştirmiştir. 2008 yılında ihracatın hedeflenen düzeyde gerçekleşmemesinde dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz etkili olmuştur.

EOSB'deki yeni firmaların üretime geçmesi, mevcut firmaların üretimleri içinde ihracata daha da ağırlık vermeleriyle birlikte ihracat rakamları da artacaktır.

Türkiye'nin ve Eskişehir Sanayi Odasına üye kuruluşların ihracatlarının karşılaştırılması yapıldığında; Eskişehir Sanayi Odasına üye kuruluşların ihracat hacminin Türkiye'de gerçekleşen ihracat hacminin yüzde 1'nin üzerinde olduğu görülür. Eskişehir bugün 81 il içerisinde 1 milyar doların üzerinde ihracat yapan dokuz ilden birisidir. Yani ihracat hacmi bakımında Eskişehir ülkemizde çok önemli bir yerdedir. Ayrıca iki binli yıllar itibariyle Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi 32 milyon m²'lik alanı ile ülkemizin en büyük sanayi alanı durumundadır.

Bünyesinde yerel firmaların haricinde ulusal ve az da olsa uluslararası firmalar da barındıran Eskişehir OSB'de yaşanan güçlüklerin giderilmesi için elbirliğiyle çözüm üretilmelidir. Bölgenin en önemli sorunu, kanımızca kapasitesinin üçte birinin dolu olmasıdır. 32 Milyon metre kare gibi devasa bir alanın dolması yakın bir gelecek için beklenemezse de alanın yarısının üretime geçmesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile müzakere süreci veri iken, gerçekleşmesi daha yakın bir beklentidir. Bölgede 20 milyon metre karelik alanın yatırımlarla kaplanması bu açıdan vizyon sahibi bir hedefdir. Bunun için de Bölgeye büyük yatırımcıların çekilmesi en önemli şartlardandır.

İlgili kurumların koordinasyonu ve iyi ilişkileri ile Bölgenin canlılığı artacak, karşılaşılan güçlükler en aza indirilebilecektir. Bununla birlikte EOSB Yönetiminin, kentteki iki üniversiteden azami faydayı sağlayacak biçimde Üniversite-Sanayi işbirliğini model olarak benimsemesi, inovasyona yönelik AR-GE faaliyetleri ile Risk Sermayesi oluşumlarına daha yüksek oranlarda pay ayırması gerekmektedir. EOSB'nin marka değeri oluşturulmalı, bölgede üretilen ürünlerin EOSB'de üretildiğinin bir kalite unsuru olduğu tüketiciye yansıtılmalı ve ona göre de yönetim

ve üretim felsefesi benimsenmelidir. Katma değeri yüksek, “marka”sı çok ürünlerin üretildiği bir ortam olmak için EOSB de bizatihi markalaşma sürecine girmelidir. Böylece, konjonktürel dalgalanmalar ve yönetsel uygulamalar (teşvik vb.) karşısında bölgenin dayanıklılık gücü artacaktır.

Son yıllarda Organize Sanayi Bölgesi içinde kuruluş çalışmalarına başlanılan “Teknoloji Geliştirme Bölgesi”, “Serbest Bölge” ile “Endüstri Bölgesi” yatırımlarının tamamlanmasıyla, Eskişehir sanayi yüksek teknolojiye dayalı, ihracat ağırlıklı ve yüksek katma değerli ürünlerin üretiminde söz sahibi bir merkez olabilecektir. Böylece, Türkiye’de sanayileşme ve dengeli kalkınma amaçlarının kentlerdeki halklarından bir tanesi gerçekleşmiş hale gelecektir.

O.S.B.’nin daha iyi işleyebilmesi için, kuruluş yeri seçimi, finansman, organizasyon ve yönetim gibi üç temel konuda ortaya çıkan sorunların önlenmesi için gerekli tedbirler alınmalı ve düzenlemeler yapılmalıdır. Bunun sonucunda, sanayicinin teşviki, bölgeler arası dengeli kalkınma ve düzenli şehirleşme amaçlarına daha iyi ulaşabilmek için, sanayi talebinin ve mahalli sermayenin yoğunlaştığı merkezlerde O.S.B. kurulması gerekmektedir.

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi için konulabilecek en önemli vizyonlardan bir tanesi “markalaşma” konusuna eğilme üzerine yapılabilecek çalışmalardır. Kentin tarihi, kültürel ve sosyal geçmişindeki önemli noktaların yanında ekonomik alanda da ülke için öncü sayılabilecek olgulara sahip olduğu bilinmektedir. Bu da Eskişehir’i ülke genelinde belli başlı kentlerden biri haline getirmiştir. Markalaşmanın backgroundunu oluşturan bu husus, konuya özenle yaklaşılması halinde marka değerini oluşturabilecek potansiyeli de işaret etmektedir.

Eskişehir OSB, halihazırda bazı OSB’lerle deneyimlerini paylaşmaktadır. Bunun en tepe örneği, EEE A.C. olarak hizmet gösteren doğalgaz enerji santralinde (otoproduktörü) görülmektedir. EOSB, kentin çeşitli yerlerinde mevcut bulunan Muttalip Sanayi Bölgesi, Sivrihisar OSB ve kurulma aşamasında olan Beylikova Besi OSB gibi sanayi bölgelerine know-how başta olmak üzere, teknolojik, hukuki ve idari destek gibi konularda işbirliğine gitmeli; bu bölgelere kurumsal kültüründen ve 30 yılı aşan deneyiminden süzülen yardımları esirgememelidir.

Kentteki kamu yatırımları başta olmak üzere çeşitli firmaların oluşturduğu teknolojik birikimin yanında Eskişehir’deki üniversitelerin yıllara dayanan bilimsel

bilgi stoku sonucunda Üniversite-Sanayi işbirliğinin gelişmiş ürünlerinin oluşması beklenmektedir.

Eskişehir bu işbirliği için her türlü teknik, beşeri ve akademik alt yapıya sahip durumdadır. Bu mekanizmayı koordine edecek unsur olarak ESO, mekansal düzlem olarak da EOSB düşünülebilir. Örneğin, bor rezervlerinde mukayeseli bir üstünlüğe sahip olan Eskişehir’de bu alanda faaliyet gösteren firmalar bulunmaktadır. Ayrıca, Osmangazi Üniversitesi’nde de Bor Araştırma Merkezi (BORAM) kurulmuştur. Bu alanda oluşturulacak koordinasyon sonucunda yapılan AR-GE çalışmaları ve yüksek orandaki yatırımlarla hem kentin hem de ülkenin katma değer yaratan üretim teknolojilerine sahip olması mümkün görünmektedir.

Organize Sanayi Bölgesinde boş bulunan parsellerin satışı için büyük bir tanıtım hareketi ve kampanyalı satışlar düzenlenmelidir. “*Şimdi Eskişehir Zaman*” ya da “*Eskişehir’de Yatırım Çok Avantajlı*” gibi sloganlarla desteklenen, sanayici için değerli olan kurumsal kültürü yatırımcıya yansıtan, organizasyonlar düzenlenmeli ve bunun için faaliyet gösterecek “*Eskişehir Yatırım Ajansı*” (EYA) kurulmalıdır.

Eskişehir Yatırım Ajansı yanında “*Eskişehir Güçbirliği Holding*” (EGB) oluşumu da gerçekleşmesi belki zor gibi görünen ancak oldukça faydalı sonuçlar doğurabilecek bir girişimdir. Ana hissedarın ESO, ETO gibi kurumsal teşekküllerin oluşturduğu, geri kalanın çeşitli oranlarda payları dağıtarak oluşturulacak bu güç birliği denemesinin kentin sahip olduğu doğal kaynaklarda yatırıma yönelmesi gerçekçi olacaktır. Kar payı dağıtımının verimli sonuçlar vermesi halinde bu sistem yeni alanlara da kendiliğinden yansiyabilecektir.

Bununla birlikte gerek EYA gerekse de EGB gibi oluşumlarla birlikte ESO’nun, Eskişehir yatırım iklimini ortaya serebileceği “Eskişehir Vizyon Toplantıları” düzenlenmesi de gözden uzak tutulmamalıdır. Davos olarak bilinen “Dünya Ekonomik Forumu”, Dubai’deki “Ortadoğu Ekonomik Forumu” ve İstanbul’daki “Forum İstanbul” toplantılarının prestiji yanında “Eskişehir Forumu”; kente yatırım çekebilecek bir özellik taşımasından başka, ülke genelinde ikinci olarak düzenlenmesi yönünden de ayrı bir prestij ve önem sergileyecektir.

Yukarıda değinilen sorunlar çözümlür, çalışmalara başlanırsa Türkiye'nin en büyük OSB'si olan büyük bir ihracat hacmi gösteren EOSB'ne olan yatırım artacak, dolayısıyla bu da üretim ve ihracatı daha da artıracaktır

EKLER**Ek 1****TABLO 1: 1923-2008 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET RAKAMLARI (Milyon Dolar)**

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1923	51	87	-36	138
1924	82	101	-19	183
1925	103	129	-26	232
1926	96	124	-28	220
1927	81	108	-27	189
1928	88	114	-26	202
1929	75	124	-49	199
1930	71	70	1	141
1931	60	60	0	120
1932	48	41	7	89
1933	58	45	13	103
1934	73	69	4	142
1935	76	71	5	147
1936	94	74	20	168
1937	109	91	18	200
1938	115	119	-4	234
1939	100	93	7	193
1940	81	50	31	131
1941	91	55	36	146
1942	126	113	13	239
1943	197	155	42	352
1944	178	126	52	304
1945	168	97	71	265
1946	215	119	96	334
1947	223	245	-22	468
1948	197	275	-78	472
1949	248	290	-42	538
1950	263	286	-23	549

1951	314	402	-88	716
1952	363	556	-193	919
1953	396	533	-137	929
1954	335	478	-143	813
1955	313	498	-185	811
1956	305	407	-102	712
1957	345	397	-52	742
1958	247	315	-68	562
1959	354	470	-116	824
1960	321	468	-147	789
1961	347	510	-163	857
1962	381	622	-241	1.003
1963	368	688	-320	1.056
1964	411	537	-126	948
1965	464	572	-108	1.036
1966	491	718	-227	1.209
1967	522	685	-163	1.207
1968	496	764	-268	1.260
1969	537	801	-264	1.338
1970	588	948	-360	1.536
1971	677	1.171	-494	1.848
1972	885	1.563	-678	2.448
1973	1.317	2.086	-769	3.403
1974	1.532	3.778	-2.246	5.310
1975	1.401	4.739	-3.338	6.140
1976	1.960	5.129	-3.169	7.089
1977	1.753	5.796	-4.043	7.549
1978	2.288	4.599	-2.311	6.887
1979	2.261	5.069	-2.808	7.330
1980	2.910	7.909	-4.999	10.819
1981	4.703	8.933	-4.230	13.636
1982	5.746	9.235	-3.489	14.981
1983	5.728	9.235	-3.507	14.963

1984	7.134	10.757	-3.623	17.891
1985	7.958	11.343	-3.385	19.301
1986	7.457	11.105	-3.648	18.562
1987	10.190	14.158	-3.968	24.348
1988	11.662	14.335	-2.673	25.997
1989	11.625	15.792	-4.167	27.417
1990	12.959	22.302	-9.343	35.261
1991	13.594	21.047	-7.453	34.641
1992	14.715	22.871	-8.156	37.586
1993	15.345	29.428	-14.083	44.773
1994	18.106	23.270	-5.164	41.376
1995	21.637	35.709	-14.072	57.346
1996	23.224	43.627	-20.403	66.851
1997	26.261	48.559	-22.298	74.820
1998	26.974	45.921	-18.947	72.895
1999	26.588	40.671	-14.083	67.259
2000	27.774	54.503	-26.729	82.277
2001	31.334	41.399	-10.065	72.733
2002	36.059	51.554	-15.495	87.613
2003	47.253	69.340	-22.087	116.593
2004	63.167	97.540	-34.372	160.706
2005	73.476	116.773	-43.297	190.249
2006	85.534	139.576	-54.041	225.110
2007	107.212	170.057	-62.844	277.270
2008	131.500	201.480	-69.98	292.120

Kaynak: dtm.gov.tr, 2009

Ek 2

TABLO 6: KOMŞU VE ÇEVRE ÜLKELERE İHRACATIMIZ

ÜLKELER	2006	2007	Değişim (%)	Pay (%)
IRAK	2.614.910	2.834.485	8,4	2,7
YUNANİSTAN	1.635.675	2.293.633	40,2	2,2
BULGARİSTAN	1.594.374	2.062.131	29,3	1,9
İRAN	1.079.368	1.394.339	29,2	1,3
AZERBAJCAN-NAHÇIVAN	678.861	1.063.063	56,6	1,0
SURİYE	620.321	816.054	31,6	0,8
GÜRCİSTAN	444.977	673.626	51,4	0,6
KOMŞU ÜLKELER TOPLAMI	8.668.486	11.137.330	28,5	10,5
RUSYA FEDERASYONU	3.539.872	4.872.958	37,7	4,6
ROMANYA	2.361.572	3.701.308	56,7	3,5
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	1.869.587	2.938.390	57,2	2,8
İSRAİL	1.539.422	1.683.107	9,3	1,6
UKRAYNA	1.193.978	1.516.154	27,0	1,4
SUUDİ ARABİSTAN	1.046.456	1.458.694	39,4	1,4
CEZAYİR	1.044.291	1.249.095	19,6	1,2
KAZAKİSTAN	706.079	1.115.535	58,0	1,1
KUZEY KIBRIS T.C.	868.087	937.252	8,0	0,9
MISIR	717.033	925.582	29,1	0,9
MACARİSTAN	490.005	787.117	60,6	0,7
FAS	569.372	723.397	27,1	0,7
LİBYA	484.874	643.840	32,8	0,6
TUNUS	321.718	537.462	67,1	0,5
SLOVENYA	419.992	490.918	16,9	0,5
SIRBİSTAN	288.911	482.694	67,1	0,5
KATAR	350.736	457.331	30,4	0,4
BOSNA HERSEK	153.103	449.257	193,4	0,4
LÜBNAN	236.434	403.201	70,5	0,4
ÜRDÜN	327.807	396.373	20,9	0,4
HIRVATİSTAN	218.013	358.846	64,6	0,3
TÜRKMENİSTAN	289.273	344.942	19,2	0,3
ARNAVUTLUK	215.633	301.070	39,6	0,3

YEMEN	206.732	295.871	43,1	0,3
MAKEDONYA	170.260	271.544	59,5	0,3
KUVEYT	230.289	229.114	-0,5	0,2
ÖZBEKİSTAN	176.742	228.208	29,1	0,2
KIRGIZİSTAN	131.471	182.071	38,5	0,2
SUDAN	196.980	175.908	-10,7	0,2
PAKİSTAN	123.215	156.596	27,1	0,1
ETİYOPYA	92.140	148.043	60,7	0,1
MOLDOVYA	106.310	139.726	31,4	0,1
KOSOVA	75.462	124.191	64,6	0,1
TACİKİSTAN	72.303	118.315	63,6	0,1
AFGANİSTAN	85.161	103.806	21,9	0,1
BEYAZ RUSYA	67.118	99.619	48,4	0,1
UMMAN	73.446	92.927	26,5	0,1
BAHREYN	36.156	78.683	117,6	0,1
BANGLADEŞ	93.289	64.178	-31,2	0,1
CİBUTİ	10.595	46.664	340,5	0,0
FİLİSTİN (GAZZE)	15.905	20.210	27,1	0,0
ERİTRE	12.818	20.155	57,2	0,0
KARADAĞ	8.009	20.099	150,9	0,0
MOĞOLİSTAN	6.020	9.186	52,6	0,0
SOMALİ	2.192	2.360	7,7	0,0
ÇEVRE ÜLKELER TOPLAMI	21.244.863	29.401.997	38,4	27,8
Komşu ve Çevre Ülkeler Toplamı	29.913.349	40.539.328	35,5	38,3
GENEL TOPLAM	85.534.676	107.153.918	25,3	100,0

Kaynak: İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları ve TÜİK verileri, 2008

Ek 3

TABLO 15: ESO ÜYELERİNİN 2007 YILI İHRACATININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

ÜLKE GRUBU VE ÜLKE ADI	İHRACAT DEĞERİ \$	Alt Grup İçindeki Payı %	Ana Grup İçindeki Payı %
OECD ÜLKELERİ	624903134		73
I - AB ÜLKELERİ	462827786	54	
İNGİLTERE	120113417		
FRANSA	84819151		
ROMANYA	44300048		
İSPANYA	38903978		
AVUSTURYA	38507773		
ALMANYA	31964573		
BELÇİKA	30869861		
BULGARİSTAN	14409035		
İTALYA	13314722		
LİTVANYA	11918985		
SLOVENYA	10856369		
YUNANİSTAN	8405930		
HOLLANDA	7307134		
İSVEÇ	2565406		
POLONYA	2083165		
DANİMARKA	643754		
MACARİSTAN	601754		
ÇEK CUMHURİYETİ	520867		
İRLANDA	476661		
FİNLANDİYA	142242		
PORTEKİZ	88556		
MALTA	14303		
II - DİĞER OECD ÜLKELERİ	162075348	19	
ABD	154794040		
KANADA	6267870		
NORVEÇ	1013438		
İSLAM ÜLKELERİ	67490645		8
IRAK	38837447		
İRAN	11448961		
FAS	4884528		
YEMEN	3500000		
MISIR	1390603		

CEZAYİR	1282076		
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	1213971		
ÜRDÜN	947761		
S. ARABİSTAN	919078		
SURİYE	811933		
KATAR	518181		
LİBYA	352063		
PAKİSTAN	328601		
TUNUS	323074		
NİJERYA	186745		
AFGANİSTAN	172908		
FİLİSTİN	169170		
UMMAN	150000		
SUDAN	53545		
DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ	14746721		2
RUSYA	10408076		
UKRAYNA	4071575		
BELARUS	33230		
MOLDOVYA	89976		
SİRBİSTAN	143864		
DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	33657713		4
ARNAVUTLUK	11585661		
İSVİÇRE	8120529		
BOSNA HERSEK	5111272		
KOSOVA	4426730		
MAKEDONYA	4413521		
TÜRK CUMHURİYETLERİ	24138972		3
AZERBAYCAN	18064948		
KAZAKİSTAN	3437310		
KKTC	2469706		
TACİKİSTAN	134451		
TÜRKMENİSTAN	32557		
DİĞER ÜLKELER	88801134		10
ÇİN	53921965		
SERBEST BÖLGE	24596641		
GÜRCİSTAN	5483473		
İSRAİL	2813478		
BANGLADEŞ	511943		

KOLOMBİYA	495203		
TAYLAND	392000		
ZAMBİA	391692		
GÜNEY AFRİKA	290500		
HONG KONG	244573		
TAYVAN	196400		
BREZİLYA	130597		
HİNDİSTAN	50000		
GÜNEY KORE	33000		
ETİYOPYA	30176		
SİNGAPUR	9000		
TOPLAM	853738319		100
ÜLKE BELİRTİLMİYEN	614135196		
GENEL TOPLAM	1468663033		

Kaynak: Eskişehir Sanayi Odası Dergisi, s. 21, 2008

Ek 4

TABLO 16: EOSB FİRMALARININ 2007 YILI İHRACAT HACİMLERİ (Milyon \$)

SIRA NO	FİRMA	TOPLAM
1	ARÇELİK A.Ş. ESKİŞEHİR BUZDOLABI İŞLETMESİ	425.000.000
2	ETİ BOR A.Ş. KIRKA BORAKS İŞLETMESİ	149.971.065
3	XXX	140.000.000
4	TUSAŞ MOTOR SAN. A.Ş.	134.000.000
5	PAŞABAHÇE ESKİŞEHİR CAM SAN. VE TİC. A.Ş.	89.743.168
6	ETİ GIDA SAN. VE TİC. A.Ş.	48.958.000
7	SARAR GİYİM TEKSTİL SAN. VE TİC. A.Ş.	39.658.036
8	MAGNESİT A.Ş.	38.740.000
9	DORUK EV GEREÇLERİ SAN. VE TİC. A.Ş.	34.140.600
10	XXX	32.210.341
11	HİSARLAR MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	32.147.640
12	HASES OTOMOTİV YAT. VE PAZ. A.Ş.	31.670.330
13	YURTBAY SERAMİK SAN. VE TİC. A.Ş.	30.650.000
14	ALP HAVACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.	18.223.000
15	TÜRK MAADİN A.Ş.	17.000.000
16	ESCO EMAYE DÖKÜM SAN VE TİC. A.Ş.	13.791.970
17	TAM GIDA SAN. VE TİC. A.Ş.	12.105.038
18	AKSOYLU TRAYLER SAN. VE TİC. A.Ş.	12.099.993
19	JMS MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	11.878.546
20	ENTİL ENDÜSTRİ YATIRIMLARI VE TİC. A.Ş.	9.599.832
21	ERTANLAR MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	9.125.096
22	ÇEKİÇLER İNŞAAT TAŞIMACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.	6.500.000
23	ÇETİNTAŞ TEKSTİL ÜRÜNLERİ SAN. VE TİC. A.Ş.	6.200.018
24	KABEL KABLO ELEMANLARI SAN. VE TİC. A.Ş.	6.001.686
25	ESKİM KİMYA SAN. VE TİC. A.Ş.	5.287.082
26	HATİPOĞLU PLASTİK YAPI ELE. SAN. VE TİC. A.Ş.	5.157.977
27	ÖZTÜRK PLASTİK YAPI ELE. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	5.150.000
28	ASPEN YAPI SİSTEMLERİ SAN. VE TİC. A.Ş.	5.000.000
29	ARTMAR ARTI MERMER MAD. ÜRÜN. SAN. VE TİC. A.Ş.	4.742.592
30	HATİPOĞLU CAM SAN.VE TİC. A.Ş.	4.607.655
31	EŞÇELİK ISI CİHAZLARI SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	4.160.000
32	ÇETİNTAŞ BEYAZ EŞYA VE ISI SAN. TİC. LTD.ŞTİ.	4.117.000
33	TANATAR KALIP VE PRES İŞL. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	3.810.705
34	TURMET MADENCİLİK VE İNŞ. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	3.183.915
35	SAFİR GIDA ÜRETİM VE PAZARLAMA A.Ş.	2.894.281
36	KONVEYÖR BEYAZ EŞYA VE OTO. YAN SAN. TİC. A.Ş.	2.827.843
37	ESKİŞEHİR SERAMİK SAN. VE TİC. LTD.ŞTİ.	2.808.102
38	KWS TÜRK TARIM TİCARET A.Ş.	2.800.000
39	CİHAN MAKİNE KIRTASIYE SAN. VE TİC. A.Ş.	2.768.500

40	BAŞAK EMAYE ISI GER. SAN. VE TİC. A.Ş.	2.650.000
41	XXX	2.330.549
42	DOĞRUÖZ GİYİM TEKSTİL SAN. VE TİC. A.Ş.	2.260.047
43	AKAR MAKİNE SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	2.200.000
44	MEGA PLASTİK İNŞ. MAL. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	2.095.634
45	ÖZNUR PRES MAKİNE METAL SAN. A.Ş.	2.061.745
46	RADİM RADYATÖR SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	2.000.000
47	TERACCO YAPI MALZEMELERİ SAN. VE TİC. A.Ş.	1.933.773
48	ARIKAN KRİKO VE MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	1.848.481
49	KÜKRE GIDA VE İHT. MAD. TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.	1.806.541
50	ESKORT MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	1.783.676
51	YÜKSELİŞ MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	1.770.295
52	ESER MAKİNE AMBALAJ GIDA SAN. LTD. ŞTİ.	1.505.798
53	ISITAŞ SOBA SAN. VE TİC. A.Ş.	1.500.000
54	ÇETİNTAŞ GİYİM SAN. VE TİC. A.Ş.	1.487.459
55	SAKARYA MADENCİLİK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	1.480.000
56	YÖRÜKOĞLU MAKİNE SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	1.435.000
57	TEPE MOBİLYA SAN. VE TİC. A.Ş. - ESKİŞEHİR ŞUBESİ	1.384.415
58	ATIŞKAN YAPI VE END. ALÇI ÜRÜN. SAN. VE TİC. A.Ş.	1.297.792
59	GÜÇLÜ AHŞAP ÜRÜNLERİ VE PVC SAN. TİC. A.Ş.	1.204.481
60	ÇİMSA ÇİMENTO SAN. VE TİC. A.Ş. - ESKİŞEHİR FABRİKASI	1.136.000
61	NSK ARMATÜR VE AKSESUAR SAN. VE TİC. A.Ş.	1.009.279
62	ERAY PLASTİK DOĞRAMA SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	999.595
63	EJS ESKİŞEHİR JANT VE MAK. SAN. TİC. A.Ş.	982.790
64	KANATTEKS TEKSTİL NAK. PAZ. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	965.646
65	DÜNDARLAR MAKİNE SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	953.608
66	NOVA KALIP SAN. A.Ş.	953.128
67	BAYAR GİYİM TEKSTİL SAN. VE TİC. A.Ş.	895.201
68	BESTEL TEKNOLOJİK ÜRÜNLER SAN. VE TİC. A.Ş.	805.219
69	KUDRET METAL İZABE SAN. İŞL. VE TİC. A.Ş.	789.507
70	MATASAN MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	781.538
71	İZOCAM TİC VE SAN. A.Ş.	762.000
72	TOPRAK KAĞIT SANAYİ A.Ş. - İZOLASYON MÜES.	751.580
73	KIRAÇ METAL ÜRÜNLERİ SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	696.939
74	CAMIŞ AMBALAJ SAN. A.Ş.	688.000
75	TEKİN MAKİNE SAN. A.Ş.	586.000
76	ENDEL END. ELEK. SAN. VE TİC. A.Ş.	555.726
77	ÇAĞLAYAN MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	538.937
78	ELMAS DOĞALTAŞ SAN. VE TİC. A.Ş.	529.030
79	GÖK-AY MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	520.000
80	KAHVECİOĞLU METAL SAN. VE TİC. A.Ş.	461.231
81	ALİPSAN KAĞIT MAKİNALARI SAN. VE TİC. A.Ş.	450.397
82	ESEN ESK. MAKİNE VE TESİS İMA. SAN. VE TİC. A.Ş.	434.785
83	DÜNYA PLASTİK YAPI ELE. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	428.721

84	ELİT MOBİLYA SER. İNŞ. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	398.695
85	GÜLER EMAYE SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	396.540
86	TÜRKİYE LOKOMOTİF MOTOR SANAYİ A.Ş. - TULOMSAŞ	392.000
87	GÜNEŞLER KAR. VE DAM. MAK. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	360.683
88	MUSTAFA DURALI - DURALI EMAYE SOBA SANAYİ	324.364
89	ARMOB ARABACI MOBİLYA SAN. VE TİC. A.Ş.	304.626
90	TMS TEKNİK MAKİNE BİL. HİZ. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	271.125
91	ALPSAN MAKİNE SAN. VE TİC. A.Ş.	256.560
92	XXX	244.305
93	ARI KİMYA MATALURJİ SAN. VE TİC. A. Ş.	241.981
94	KAFAOĞLU METAL PLASTİK MAKİNE SAN. VE TİC. A. Ş.	210.000
95	YÜKSEL MAKİNE SAN. VE TİC. A. Ş.	206.494
96	ALTINAYLAR YAPI MİKRONİZE SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	197.000
97	PORSUK SERAMİK ÜRÜNLERİ SAN. VE TİC. A. Ş.	196.400
98	MDA İLERİ TEKNOLOJİ SERAMİKLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	192.627
99	BAŞAK KREMİT VE TUĞLA SAN. VE TİC. A. Ş.	176.315
100	MERCAN KAUÇUK SAN. VE TİC. A. Ş.	168.000
101	GÖKAY SOĞUK HAVA TES. SAN. VE TİC. A. Ş.	159.629
102	ERGÜNLER PRES DÖKÜM KALIP MAK. SAN. VE TİC. A. Ş.	146.726
103	GÖRAL TARIM MAKİNELERİ SAN. VE TİC. A.Ş.	144.067
104	EMEK ÖZEL CİVATA SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	130.849
105	ANKUR PROJE TAAH. İNŞ. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	129.445
106	DENİZ DÖKÜM SAN. VE TİC. A.Ş.	112.546
107	ESTUZ ESK. TUZ GIDA SAN. VE TİC. A.Ş.	112.062
108	XXX	92.917
109	MAYA MEKANİK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	92.040
110	İSTANBUL SERAMİK SAN. VE TİC. A.Ş.	89.142
111	ESKİŞEHİR AY MERMER MAD. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	87.500
112	ORSA ORTAPEDİ MEDİKAL SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	85.557
113	SENKRON SPOR MED. SAĞ. ALET PAZ. LTD. ŞTİ.	60.000
114	ETAM EĞİTİM TANITIM VE MÜŞ. HİZ. TİC. A.Ş.	50.000
115	KAYNAK ELEKTRONİK MAK. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	39.980
116	YAKABOYU KABİN MAK. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	24.627
117	KORKMAZ MOB. VE ORMAN ÜRÜNLERİ SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	23.377
118	CAN CONTA DAYANIKLI TÜK. MAL. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	21.971
119	TURAN TARIM MAKİNALARI SAN. VE TİC. A.Ş.	21.250
120	SERVO ELEKTRONİK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	17.672
121	ANADOLU STAND MAKİNE SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	14.670
122	KOÇSAN POLİSAJ KAP. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	14.154
123	ERİŞSAN HELVA KURUMEYVA SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	8.000
124	ÖMER AYDOĞDU - ÖNDER MAKİNE SANAYİ	7.182
	GENEL TOPLAM	1.468.663.02
XXX	Açıklanması İstenilmeyen Bilgidir	

Kaynak: Sanayide Yeni Ufuk Dergisi, Sayı: 45 , Ocak-Mart 2008

Ek 5

TABLO 18: ESO ÜYELERİNİN 2008 YILI İHRACATININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

ÜLKE GRUBU VE ÜLKE ADI	İHRACAT DEĞERİ (\$)	Alt Grup İçindeki Payı %	Ana Grup İçindeki Payı %
OECD ÜLKELERİ	610.422.745		63
I-AB ÜLKELERİ	431.247.146	44	
ALMANYA	78.606.648		
İNGİLTERE	62.502.792		
FRANSA	59.837.654		
İTALYA	49.462.686		
AVUSTURYA	43.891.331		
BELÇİKA	30.194.581		
SLOVENYA	17.780.760		
ROMANYA	17.592.838		
BULGARİSTAN	16.607.210		
HOLLANDA	11.907.968		
LİTVANYA	10.204.484		
İSPANYA	8.714.103		
MALTA	7.256.773		
YUNANİSTAN	6.634.184		
İSVEÇ	3.895.931		
POLONYA	2.733.377		
DANİMARKA	1.285.154		
ÇEK CUMHURİYETİ	724.560		
FİNLANDİYA	537.756		
MACARİSTAN	444.693		
İRLANDA	402.873		
LETONYA	26.000		
ESTONYA	2.790		
II-DİĞER OECD ÜLKELERİ	179.175.599	18	
ABD	172.308.869		
KANADA	6.353.625		
NORVEÇ	513.105		
İSLAM ÜLKELERİ	56.702.755		6
İRAK	19.974.461		
İRAN	12.792.191		
FAS	3.821.917		
FİLİSTİN	3.038.210		
YEMEN	2.915.343		
MISIR	2.910.373		
KUVEYT	2.351.019		
S.ARABİSTAN	1.759.238		
PAKİSTAN	1.230.589		
BİRLEŞİK ARAP EM.	1.169.008		
ÜRDÜN	1.145.627		
SUDAN	933.787		
CEZAYİR	776.944		

SURİYE	477.784	
UMMAN	450.000	
LİBYA	406.862	
KATAR	400.000	
NİJERYA	132.078	
TUNUS	17.324	
DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ	119.326.723	12
RUSYA	96.854.149	
UKRAYNA	21.768.454	
MOLDOVYA	357.260	
SİRBİSTAN	280.540	
HİRVATİSTAN	50.000	
BELARUS	16.320	
DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	13.398.344	1
ARNAVUTLUK	4.150.729	
KOSOVA	3.617.694	
BOSNA HERSEK	3.163.064	
İSVİÇRE	1.451.152	
MAKEDONYA	1.015.705	
TÜRK CUMHURİYETLERİ	20.538.321	2
AZERBAYCAN	17.098.039	
KAZAKİSTAN	1.468.537	
KKTC	1.400.315	
TACİKİSTAN	233.781	
TÜRKMENİSTAN	228.753	
ÖZBEKİSTAN	108.896	
DİĞER ÜLKELER	150.955.348	16
ÇİN	84.614.424	
HONG KONG	33.500.000	
SERBEST BÖLGELER	12.114.186	
HİNDİSTAN	8.840.732	
GÜRCİSTAN	5.307.131	
İSRAİL	2.451.832	
BANGLADEŞ	1.250.000	
KOLOMBİYA	1.134.170	
MOZAMBİK	770.098	
VİRGİN ADALARI	563.756	
GÜNEY AFRİKA	180.714	
TAYLAND	72.000	
GÜNEY KORE	70.000	
FİLDİŞİ SAHİLLERİ	51.225	
ZAMBİA	28.080	
SİNGAPUR	7.000	
TOPLAM	971.344.236	100
ÜLKE DAĞILIMI		
BELİRTİLMİYENLER	712.428.590	
GENEL TOPLAM	1.683.772.826	

Kaynak: Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, 2009

Ek 6

TABLO 19: EOSB FİRMALARININ 2008 YILI İHRACAT HACİMLERİ (ABD Doları)

Sıra	FİRMA ÜNVANI	İHRACAT TUTARI
1	XXX	450.000.000
2	ETİ MADEN İŞLET. GEN. MÜD.-KIRKA BOR İŞL.MÜD.	191.166.801
3	FORD OTOMOTİV A.Ş.	170.263.915
4	TUSAŞ MOTOR SAN. A.Ş.	170.000.000
5	PAŞABAHÇE CAM SAN. A.Ş.	115.092.453
6	DORUK EV GEREÇLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	72.050.000
7	ETİ GIDA SAN. VE TİC. A.Ş.	54.903.390
8	SARAR GİYİM TEKSTİL SAN. TİC. A.Ş.	52.958.068
9	MAGNESİT AŞ.	45.583.189
10	YURTBAY SERAMİK SAN. TİC. A.Ş.	34.250.000
11	HİSARLAR İTHALAT İHRACAT PAZARLAMA A.Ş.	28.777.140
12	ALP HAVACILIK SAN. TİC. A.Ş.	23.850.000
13	ERTANLAR MAKİNA SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	16.271.415
14	JMS MAK. SAN. TİC. A.Ş.	15.195.364
15	TAM GIDA SAN. TİC. A.Ş.	14.206.993
16	TÜRK MAADİN A.Ş.	13.184.508
17	ENTİL ENDÜSTRİ YAT. TİC. A.Ş.	12.894.269
18	AKSOYLU TRAYLER SAN. TİC. A.Ş.	10.585.504
19	TÜLOMSAŞ TÜRKİYE LOKOMOTİF VE MOTOR SANAYİİ	8.975.800
20	ÖZTÜRK PLASTİK YAPI EL. SAN. TİC. LTD. ŞTİ	8.100.000
21	ÇİMSA ESKİŞEHİR A.Ş.	7.761.159
22	HASES OTOMOTİV A.Ş.	7.524.307
23	ÇETİNTAŞ TEKSTİL ÜRÜNLERİ TİC. SAN. A.Ş.	7.508.952
24	KABEL KABLO ELEMANLARI A.Ş.	7.360.864
25	TOPRAK SENİTERİ VE TURİZM A.Ş.	6.875.000
26	ASPEN YAPI SİS. SAN. TİC. A.Ş.	6.500.000
27	HATİPOĞLU CAM SAN. TİC. A.Ş.	6.478.311
28	ESKİM KİMYA SAN. TİC. A.Ş.	6.454.641
29	ÇETİNTAŞ BEYAZ EŞYA VE ISI SAN. TİC. LTD. ŞTİ	5.654.900
30	ÇEMPA ÇEKİÇLER MERMER A.Ş.	5.500.000
31	ESCO EMAYE DÖKÜM SAN. TİC. AŞ.	5.250.000
32	AKAR MAKİNE SAN. LTD. ŞTİ.	5.082.401
33	HATİPOĞLU PLASTİK YAPI ELE. SAN. TİC. A.Ş.	4.513.052
34	ALTINBİLEK MAK. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	3.972.807
35	CİHAN MAKİNE KIRTASIYE SAN. TİC. A.Ş.	3.854.326
36	GÜVEN KARACA DERİ TİC. SAN. LTD. ŞTİ.	3.600.000
37	TANATAR KALIP PRES. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	3.413.407
38	TERRACO YAPI MLZ. A.Ş.	3.116.143
39	ARIKAN KRİKO MAK. SAN. TİC. A.Ş.	3.111.053
40	DOĞRUÖZ DIŞ TİCARET LTD. ŞTİ.	3.080.806
41	ÖZNUR PRES MAKİNE METAL SAN. A.Ş.	2.877.745
42	EŞÇELİK LTD. ŞTİ.	2.825.000
43	TEK METAL PROFİL SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	2.750.000
44	ARTMAR A.Ş.	2.645.093

45	YÖRÜKOĞLU MAKİNE SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	2.385.000
46	ESVİT ESKİŞEHİR SERAMİK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	2.385.000
47	KONVEYÖR BEYAZ EŞYA VE OTO YAN SAN. TİC. A.Ş.	2.345.971
48	ÇETİNTAŞ GİYİM SAN. TİC. A.Ş.	2.299.812
49	ICF ISI CİHAZLARI A.Ş.	2.257.095
50	KAHVECİOĞLU METAL SAN. A.Ş.	2.150.000
51	ATIŞKAN YAPI END. AL. ÜR. SAN. TİC. A.Ş.	1.940.437
52	SELİS MAK. END. TİC. LTD. ŞTİ.	1.883.126
53	TURMET MADENCİLİK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	1.858.310
54	MEGA PLASTİK SAN. TİC. LTD. ŞTİ	1.852.529
55	ISITAŞ SOBA SAN. TİC. A.Ş.	1.782.666
56	BEKEL BEYAZ EŞYA SAN. TİC. A.Ş.	1.780.973
57	NSK ARMATÜR AŞ.	1.610.096
58	BAŞAK EMAYE SAN. TİC. A.Ş.	1.501.360
59	EPTA ELEKTRİK LTD. ŞTİ.	1.436.204
60	CAMIŞ AMBALAJ SAN. A.Ş.	1.412.000
61	KÜKRE GIDA LTD. ŞTİ.	1.400.616
62	ERAY PLASTİK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	1.329.000
63	YÜKSELİŞ MAK. SAN. TİC. A.Ş.	1.234.342
64	KUDRET METAL SAN. TİC. A.Ş.	1.220.000
65	KANATTEKS TEKSTİL SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	1.160.000
66	XXX	1.148.155
67	PINAR SÜT MAM. SAN. A.Ş.	1.027.066
68	RADEKS RADYATÖR LTD. ŞTİ.	1.000.000
69	TEKİN MAKİNE SAN. A.Ş.	1.000.000
70	İZOCAM SAN. TİC. A.Ş.	988.000
71	ALTINAYLAR LTD. ŞTİ.	907.853
72	EJS ESKİŞEHİR JANT SAN. TİC. A.Ş.	904.700
73	DÜNYA PLASTİK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	900.893
74	RADİM RADYATÖR LTD. ŞTİ.	814.588
75	SERAMİK TOPRAK ÜRÜNLERİ LTD. ŞTİ.	803.703
76	ELİT MOBİLYA TİC. LTD. ŞTİ.	695.130
77	DENİZ DÖKÜM SAN. TİC. A.Ş.	606.438
78	GÜLER EMAYE SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	599.876
79	ARTI DÖKÜM SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	579.036
80	KWS TÜRK TARIM TİC. LTD. ŞTİ.	570.044
81	ESKİŞEHİR KÖSE KARDEŞLER A.Ş.	527.000
82	OMK AMBALAJ A.Ş.	520.320
83	ARMOB ARABACI MOBİLYA SAN. TİC. A.Ş.	492.900
84	ESKİŞEHİR LAZER MAK. LTD. ŞTİ.	477.545
85	ESER MAK. SAN. A.Ş.	463.732
86	PEYMAN KURUYEMİŞ A.Ş.	410.335
87	MDA İLERİ TEKNOLOJİ SERAMİKLERİ LTD. ŞTİ.	385.098
88	ALPSAN MAKİNE A.Ş.	359.580
89	TOPRAK KAĞIT AŞ. İZOLASYON MÜESSESESİ	306.549
90	HAKAN MOBİLYA SAN. LTD. ŞTİ.	277.000
91	ELEVSAN ELEKT. EV ALETLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	275.000
92	BAŞAK KİREMİT VE TUĞLA SAN. TİC. A.Ş.	269.514

93	PEK MAKİNE LTD. ŞTİ.	236.880
94	İSTANBUL SERAMİK A.Ş.	224.705
95	YÜKSEL MAK. SAN. TİC. A.Ş.	224.674
96	GÖRAL TARIM SAN. VE A.Ş.	206.275
97	MERCAN KAÜÇUK SAN. TİC. A.Ş.	190.135
98	TOPRAK KAĞIT SAN VE TİC. A.Ş. İZO. MÜS.	175.000
99	KOÇSAN POLİSAJ KAPALAMA SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	173.000
100	KAFAOĞLU METAL PLASTİK MAK. SAN. TİC. A.Ş.	165.490
101	EMEK ÖZEL CIVATA LTD. ŞTİ.	140.738
102	ÖNER MOBİLYA LTD. ŞTİ.	137.700
103	ORSA ORTAPEDİ MEDİKAL LTD. ŞTİ.	116.622
104	KÖKLÜCE MAK. İML. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	114.659
105	ESTUZ AŞ.	114.086
106	BUZLU KONFEKSİYON GİYİM SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	105.489
107	SERVO ELEKTRONİK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	103.137
108	TEKNİKER MAK. LTD. ŞTİ.	102.013
109	MAYA MEKANİK LTD. ŞTİ.	98.955
110	CAN CONTA SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	79.885
111	KAYNAK ELK. MAK. SAN. LTD. ŞTİ.	67.821
112	AYDIN TORNA SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	66.770
113	TURAN KAĞIT AMB. SAN. TİC. A.Ş.	65.147
114	PİRAMİT YAPI ELEMANLARI LTD. ŞTİ.	56.777
115	MATASAN AŞ.	47.042
116	DURALI EMAYE-MUSTAFA DURALI	41.998
117	YAKABOYU KABİN SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	33.489
118	ANOT ELEKTRİK LTD. ŞTİ.	28.080
119	ERGÜNLER PRES DÖKÜM MAK. SAN. TİC. A.Ş.	26.125
120	ESHAVACILIK VE TAŞIMACILIK SAN. TİC. A.Ş.	22.126
121	ERİŞSAN HELVA	10.330
122	CABİ KÖKLÜ KALIP MAK. LTD. ŞTİ.	10.087
123	ETAM A.Ş.	10.070
124	HEDEF EĞT. ARAÇ. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	8.947
125	EKS ESKİŞEHİR KOLTUK VE MOB. SAN. TİC. A.Ş.	8.700
126	XXX	6.506
TOPLAM		1.683.772.826

Kaynak: Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, 2009

KAYNAKÇA

AKAT Asaf Savaş, “*Alternatif Büyüme Stratejisi*”, İktisat Politikaları Yayınları, İstanbul, 1984

AKGÜNGÖR Sedef ve FALCIOĞLU Pınar, “*Türkiye İmalat Sanayinde Bölgesel Uzmanlaşma ve Sanayi Kümeleri*”, Tebliğ, 2005

AKSOY Atilla, “*Az gelişmişlik ve Emperyalizm*”, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1975

AKTAN Coşkun Can, “*Politik İktisat*”, Anadolu Matbaası, İzmir, 2000

ALKİN Erdoğan, “*Uluslararası Ekonomik İlişkiler*”, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 238, İktisat Fakültesi Yayınları No: 404, İstanbul, 1978

ALPAR Cem, “*Az gelişmiş Ülkelerde Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*”, Turhan Kitapevi, Ankara, 1982

AMIN Samir, “*Eşitsiz Gelişme Çevre Kapitalizminin Toplumsal Biçimleri Üzerine Bir Deneme*”, Arba Yayınları, İstanbul, Aralık, 1991

BALASSA Bela, “*Türkiye Ekonomisi Politikası ve Döviz Kuru, Türk Ekonomisinin Dışa Açılmasında Kambiyo Politikası*”, Mepan Yayınları, İstanbul, 1995

BARAZ Barış–TONUS H.Zümrüt.”*Eskişehir Özel Sektör Sanayisinde Yöneticiler*”. Eskişehir, ESO Yayınları, Yayın No: 30, 2004

BAŞKAYA Fikret, “*Az gelişmişliğin Sürekliliği*”, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986

BAYRAKTUTAN Yusuf, “*Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri*”, Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2003

BERBER Metin, *“Dış Ticaret. Teorileri ve İktisadi Kalkınma”*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Trabzon, 2005

BERBEROĞLU, Güneş N., *“Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin Şehrin Ekonomisine ve Sanayiine Katkısı”*. Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 1985

BERKSOY Taner (Doç. Dr.), *“İhracata Yönelik Sanayileşme”*, İstanbul, Belge Yayınları, 1982

BORATAV Korkut, *“Türkiye İktisat Tarihi” (1908-1985)*, Gerçek Yayınevi, Ankara, 1988

BORATAV Korkut, *“İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları”*, İstanbul, 1983

BÜKER ve Diğerleri. *“Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin Kuruluşu ve Gelişmesi (Sorunları ve Çözüm Yolları)”*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi EBAV Yayınları, 1988

CEM İsmail, *“Geçiş Dönemi Türkiye’si”*, İstanbul, 1984

DPT. *“İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Sıralaması Araştırması”*, Yayın No: DPT 2671, 2009

DPT. Temel Ekonomik Göstergeler, Ankara, 1985

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi Projesi. Ankara, TOBB, 1971

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi Yönetmeliği. Eskişehir, ESO

ESO. Eskişehir’in Sosyo-Ekonomik Göstergeleri 2008

FOLKER Fröbel, HEINRICHS Jürgen, KREYE Otto. “*Uluslararası İş Bölümü ve Serbest Bölgeler*”, Çeviren: ÖNER Yılmaz. Belge Yayınları, Mart, 1982

GRUBER William; DILEEP Mehta and RAYMOND Vernon, “*The R&D Factor in International Trade and International Investment of United States Industries*”, The Journal of Political Economy, 75, February, 1967

GÜLALP Haldun, “*Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi*”, Birikim Yayınları, Ankara, 1979

GÜLALP Haldun, “*Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*”, Birikim Yayınları, İstanbul, 1989

HATİPOĞLU Zeyyat, “*Makro İktisat. Dış Ticaret ve Gelişme*”, Temel Araştırma A.Ş. Yayınları, No: 11, İşletme Yönetimi İhtisas Dizisi No: 8, İstanbul, 1987

İYİBOZKURT M. Erol, “*Dış Ticaret Teori ve Politika*”, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 21, Bursa, 1977

İYİBOZKURT M. Erol, “*Uluslararası İktisat*”, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2001

KARLUK Rıdvan, “*Uluslararası Ekonomi*”, Teori ve Politika, Beta Yayınları, İstanbul, 2007

KAZGAN Gülten, “*Ekonomide Dışa Açık Büyüme*”, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1985

KEYDER Çağlar, “*Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye*”, İstanbul, 1976

KINDLEBERGER Charles, “*Uluslararası İktisat*”, Çeviren: Necdet Serin, Doğan Yayınevi, Ankara, 1970

KORUM Uğur, *“Türk İmalat Sanayi ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme”*, Ankara Üniversitesi SBF Yayın No: 408, 1977

KRUGMAN Paul R. ve OBSTFELD Maurice, *“Uluslararası İktisat”*, Teori ve Politika-Birinci Kısım, *“Uluslararası Ticaret Teorisi”*, Üçüncü Edisyon, İkinci Bölüm-Ricardo Modeli: *“İşgücü Üretkenliği ve Karşılaştırmalı Üstünlük”*, Çeviren: Prof. Dr. Yahya Sezai Tezel, Ankara, 1997

KUTLU Erol, *“Küreselleşme ve Etkileri”*, Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi, (01/01/1998), Yayın No: 1068, Eskişehir, Cilt: XIV, Sayı: 1-2, 1998

KUTLU Erol ve BAŞAR Banu, *“İhracatta Taşıma ve Taşıma Maliyetleri”*, Muhasebe ve Finansmanı Dergisi (MUFAD), Ankara, Sayı: 31, Temmuz, 2006

KUTLU Erol ve YENİLMEZ Füsun, *“Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Önemi”*, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 229, Nisan, 2005

MARKS Karl, *“Das Kapital”*, Yazar Francis WHEEN. Çevirmen: Candan BADEM, Versus Yayınevi, İstanbul, 2008

MASCA Mahmut, *“Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi”*, Uluslararası Ticaret Teorisi Analizleri, Uluslararası İktisat Teorisi ve Politikası, Ders Notları, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Temmuz, 2004

MORTAN Kenan ve ÇAKMAKLI C., *“Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları”*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1987

NEUMARK F., *“İktisadi Düşünce Tarihi”*, Cilt: 1, Çeviren: Ahmet Ali ÖZEKEN, İstanbul, Üniversitesi Yayınlarından No: 201, İktisat Fakültesi No: 19, İstanbul, 1943

OYAN Oğuz, *“Dışa Açılma ve Mali Politikalar Türkiye: 1980-1987”*, Verso Yayınları, İstanbul, 1987

SAVAŞ V. F. , *“İktisadın Tarihi”*, Liberal Düşünce Topluluğu, Avcıol Matbaacılık, İstanbul, 1997

SEYİDOĞLU Halil, *“Uluslararası İktisat”*, Güzem Yayınları, İstanbul, 2001

SMITH Adam, *“Ulusların Zenginliği”*, Çeviren: Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985

SÖNMEZ Mustafa, *“Türkiye Ekonomisinde Bunalım”*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982

ŞENSES Fikret, *“1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye’de Sanayileşme”*, V Yayınları, Ankara, 1989

TUNCA Zafer, *“Türkiye’de İthal İkamesi ve Gelişmenin Kaynakları (1965-1975)”*, İ.T.Ü. İşletme Fak., İstanbul, 1981

ULUGAY Osman, *“24 Ocak Deneyimi Üzerine”*, Hil Yayınları, İstanbul, 1983

ÜNSAL M.Erdal, *“Uluslararası İktisat”*, İmaj Yayıncılık, İstanbul, 2001

YURDAKUL Emre, *“Türkiye’de Sanayileşme Sürecinde Organize Sanayi Bölgeleri ve Eskişehir OSB Uygulaması”*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Ağustos, 2005

VURAL Savaş, *“Kalkınma Ekonomisi”*, 2. Baskı, İTİA Nihad Sayer Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul, 1979

Dergi ve Gazeteler

Capital Dergisi, 1 Aralık 2004

Gazetesi, 25 Ocak 1997

Ekonomist Dergisi, Nisan 2009

KobiFinans Dergisi, Sayı 1

Milli İrade Gazetesi, 2 Şubat 2008

ESO. “*Sanayide Yeni Ufuk Dergisi*” muhtelif sayıları

Web Kaynakları

www.alomaliye.com/talha_apak_ihracatin_onemi.htm-107k

www.atap.gov.tr

www.basariyolu.com/yazarlar.asp?kod=onceki&id=116-45k

www.batitrakya-atilim.com/html/samir_amin.html-31k

www.bilgininadresi.net/Madde/.../Neo-Marksist-Ekonomi

www.bilgiyonetimi.org.tr

<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=2&dsid=172&dyid=2937>

deniz.gokce@aksam.com.tr

www.die.gov.tr, Ankara

www.dtm.gov.tr

<http://www.egemnet.com/satis/pdf/sinif3/307.pdf>

www.ekodialog.com/uluslararası_ekonomi/karsilastirmali_ustunluk_teorisi.html-19k

www.ekodialog.com/Makaleler/kobiler/kobiler_2.html-45k

http://www.eosb.org.tr/tr/index.html

www.e-sosder.com/dergi/15136-158.pdf

iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/kalkinma/marksist_kalkinma.ppt

http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi24/oyilmaz.pdf

www.igeme.org.tr/-33k

http://iktisatcilar.blogcu.com/kalkinma-kuramlari-ii_26594291.html_ftn39

www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/25/10poecon.pdf

http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfano=1237

www.turkforum.net/showthread.php?t=296428-90k

tr.wikipedia.org/wiki/Das_Kapital

www.tim.org.tr

http://tr.wikipedia.org/wiki/Marksizm

www.zevkli.org/archive/ithalat-ve-ihracatin-onemi-1-t121585.html-157k